

YHTEISESTÄ SEURAKUNNASTA YHTEISKUNNAKSI

**Julkisen kulttuurin ja seurakuntaelämän
murros Oulun Viikko-Sanomia -lehden
kuvastamana 1829–1879**

Itä-Suomen yliopisto, teologian osasto

Läntinen teologia

Pro gradu -tutkielma, joulukuu 2015

Kirkkohistoria

Lauri Valtteri Laitila

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Teologian osasto	
Tekijä – Author Laitila Lauri <u>Valtteri</u>			
Työn nimi – Title YHTEISESTÄ SEURAKUNNASTA YHTEISKUNNAKSI. Julkisen kulttuurin ja seurakuntaelämän murros Oulun Wiikko-Sanomia -lehden kuvastamana 1829–1879.			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Kirkkohistoria	Kandidaatintutkielma Pro gradu -tutkielma Aineopintojen tutkielma Sivuainetutkielma	30.12.2015	113
Tiivistelmä – Abstract			
<p>Oulun Wiikko-Sanomien 1829–1879 tarina oli osa suomalaisen julkisen kulttuurin, sekularisaation ja uskonnollisen maailman murrosten suurta kertomusta. Lehden taival alkoi 1829 Oulussa, ja se ilmestyi pieniä katkoksia lukuun ottamatta vuoteen 1841. Tuolloin joukkotiedotus oli keskittynyt jumalanpalveluksiin ja niissä luettuihin kuulutuksiin, niin sanottuun kirkonmäkijulkisuuteen. Tuota julkisuutta myös oululaislehti edusti, vaikka se virallisesti olikin maallinen lehti. Varhaisen suomenkielisen journalismin edustaja ei ollut alkuvaiheissaan merkittävä joukkotiedottaja eikä julkisen keskustelun foorumi. Sen sijaan se välitti valtaistuimelta ja alttarilta julistettua totuutta. Pappien toimittama lehti sisälsi runsaasti uskonnollisväritteisiä kaunokirjallisia tekstejä, joilla oli selvä kansanvalistustavoite. Muutenkin kristillis-valistuksellinen henki läpäisi lehden kaiken aineiston. Niin julkisen kuin yksityisenkin elämän viitekehys oli yhteinen seurakunta.</p> <p>Oulu palasi Suomen lehdistökartalle 1852, kun Oulun Wiikko-Sanomia alkoi ilmestyä uudelleen. Aluksi lehti julkaisi tiukan sensuurin vuoksi lähinnä vain kansanvalistuksellista kaunokirjallista aineistoa. Krimin sodan 1853–1856 myötä sensuurin ote löystyi ja lehti alkoi kehittyä yhä enemmän uutislehden suuntaan kansanvalistusmies fennomaanipappi Johan Bäckvallin toimittajakaudella (1854–1864). Samalla lehdestä kehittyi julkisen keskustelun väline. Maaseutu- eli paikalliskirjeillä oli kehityksessä merkittävä rooli. 1850-luvulla lehden palstoilla keskusteltiin vilkkaimmin kirkollisista ja seurakunnallisista teemoista, joita olivat vaivaishoito, moraalittomaksi katsottu elämä, kirkolliset uudistushankkeet sekä kansansivistyskysymys. Lehdelle ja fennomania-aatteelle ominainen kristillinen kansansivistystavoite määritti lehden ja sen avustajien suhtautumisen ajankohtaisiin kysymyksiin. Elämän perusyksikkö oli edelleen seurakunta, joka ei julkisuuden näkökulmasta ollut enää yhteinen.</p> <p>Valtiolliset ja talousuutiset saivat 1860–1870-luvulla Oulun Wiikko-Sanomissa yhä enemmän palstatilaa. Kehityksessä näkyi uudella tavalla lehden tempautuminen suomalaiskansalliseen projektiin. Kun fennomania oli aiemmin näkynyt lehdessä pitkälti sivistyksen korostamisena, nyt kansalliset pyrkimykset tulivat siinä keskeisiksi entisten painopistealueiden lisäksi. Myös paikalliskirjoittajat pohtivat kotiseurakuntansa ja sittemmin -kuntansa asioiden lisäksi yhä enemmän valtiollisia kysymyksiä. Taustalla olivat 1860-luvun hallinnolliset uudistukset, uskonnollisen elämän uudelleen järjestäminen ja julkisen kulttuurin murros. Lehti ymmärsi itsensä kansan ääneksi, jota vallanpitäjien tulisi kuulla. Muutos lehden alkuvaiheisiin verrattuna oli huomattava: keisarin ja pappien puhe alamaisille ja seurakuntalaisille oli saanut rinnalleen kansan viestin hallitsijalle ja virkamiehille. Herätysliikkeet ja niiden maallikkoviran kehittyminen mursivat paikallisseurakunnan yhtenäisyyden sekä uskonnollisessa että julkisessa mielessä. Kirkko ei ollut enää koko kulttuuri vaan osa sitä. Elämän viitekehyydeksi oli syntynyt yhteiskunta.</p>			
Avainsanat julkisen keskustelu, lehdistö, Oulu, Pohjois-Suomi, sensuuri			

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO – UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Theology		
Tekijä – Author Laitila Lauri <u>Valtteri</u>				
Työn nimi – Title FROM THE COMMON PARISH TO A SOCIETY. The revolution of the public sphere and the ecclesialistical life according to the Oulun Wiikko-Sanomia paper 1829–1879.				
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages	
Church history	Kandidaatintutkielma	30.12.2015	113	
	Pro gradu -tutkielma			x
	Aineopintojen tutkielma			
	Sivuainetutkielma			
Tiivistelmä – Abstract				
<p>The story of Oulun Wiikko-Sanomia 1829–1879 was a part of the tale of the revolution in the Finnish public sphere, secularization and the religious world. The journey of the journal began in Oulu at 1829 and it was published outside of brief breaks until 1841. In those days, the mass communication had been concentrated on sermons and publications announced there. The center of the public sphere located at a church hill. That kind of public was also exemplified by the paper of Oulu even though it was formally a secular paper. The representative of the early Finnish journalism was neither a remarkable mass communicator nor a forum of the public debate. Instead, it conveyed the truth proclaimed on the throne and at the altar. The paper edited by ministers contains lots of texts slanted by religion which clearly endeavored to enlighten the populace inhered in. In all, the spirit of the Christianity and the Enlightenment permeated all the material of the paper. The framework of the public and individual life alike was the catholic parish.</p> <p>Oulu came back on the map of the Finnish press at 1852 when Oulun Wiikko-Sanomia began be published again. At first, the paper contained mainly literacy material having the goal to educate people because of the strict censorship. The grip of the censorship loosened along with the Crimea War 1853–1856 and the paper began to grow into a newspaper when it was edited by a man of popular Enlightenment and Fennoman minister Johan Bäckvall (1854–1864). At the same time, the paper grew into a medium of the public debate. The writings from countryside or some other area were remarkable role in this development. In the 1850s, it debated most church and parochial issues that were poor relief, live considered immoral, church reform projects and popular Enlightenment. The attitude of the editors and assistants of the paper governed by the target to educate people who were peculiar to the paper and the idea of Fennoman movement alike. The parish was still the basic unit of the life. It was nonetheless catholic from the vantage point of the publicity.</p> <p>The news concerning the nation and economy got more publicity in Oulun Wiikko-Sanomia in the 1860s and 1870s. It seemed in the development the paper had come along the Finnish national project. The Fennoman idea was early showed mainly like stressing educating but national aims became central to it in addition to its earlier focuses. The local authors ruminated more and more national issues in addition to things of their parishes and places of domiciles. There were administrative reforms, restricting of religious life and the revolution of public sphere in the 1860s behind the phenomenon. The newspaper knew its position as the voice of the people the rulers should have listened to. The revolution was huge in comparison with the earl chapter of the paper. The emperor's and ministers' edict had got next to it the message of the people to a monarch and servants. The revivalist movements and the development of the priesthood of lay preachers broke down the unity of local parish both religious and public perspectives. The church was no longer the whole culture but it was one part of that. It had been born the society to the framework of the life.</p>				
Avainsanat – Keywords public debate, press, Northern Finland, Oulu, censorship				

Sisällys

Tutkimustehtävä	4
I Johdanto	10
1. 1820-luvun Oulu.....	10
a. Tervaporvarien nouseva kaupunki.....	10
b. Oulun seurakunta.....	11
2. Kirkko 1820-luvun julkisen kulttuurin keskiössä	11
3. Oulu saa oman sanomalehden	13
II Yhteisessä seurakunnassa 1829–1841	15
1. Pappien toimittaman ja sensuroiman lehden alkutaival	15
2. Lehti kirkonmäkijulkisuuden edustajana.....	16
a. Jumalanpalvelukset julkisen kulttuurin keskuksena.....	16
b. ”Evankeliumin puhistettu oppi” – oululaislehti luterilaisen kirkon asialla	19
c. Lehti moraalinvartijana ja kansansivistäjänä.....	22
d. Lukijaisia, ”Abrahamin lapsia” ja paavilaisia – vieras uskonnollisuus kirkontornista katsottuna	23
3. Kaikuja seurakuntien ja hiippakuntien toiminnasta	29
a. Rakennushankkeet ja väkilukutilastot seurakuntautisten keskiössä.....	29
b. Seurakunnat köyhäinhoidon järjestäjinä	33
c. Piipliaseura kruunun ja kirkon suojeluksessa	36
d. Hiippakuntautisten esiinmarssi.....	37
e. Pappi – sielunpaimen, pitäjän johtomies ja maatalousneuvoja	39
III Kohti murrosta 1852–1861	41
1. Fennomaanien toimittama kansanvalistus- ja uutislehti.....	41
2. Kirkko, sanomalehdistö ja monipuolistuva julkisuus.....	42
a. Jumalanpalveluksen asema tulee haastetuksi	42

b. Hiippakunnat lehden kuvastimessa	45
c. Paikalliskirjeet seurakuntaelämän kuvaajina.....	47
d. Kirkollinen yhdistystoiminta myönteisessä valossa.....	50
e. Kansanherätysten tuoma haaste.....	52
3. Valistus ja perinteinen luterilaisuus eettisten kannanottojen taustalla.....	54
a. Kannustus ahkeraan työhön.....	54
b. Viina ja muut paheet tuomion alaisina	54
4. Seurakuntien työmuodot julkisen keskustelun kohteeksi.....	56
a. Vaivaishoidon organisoiminen julkisuudessa	56
b. Keskustelu vaivaishoidosta	58
c. Lainakirjastoja kansansivistyksen edistämiseksi.....	60
d. Kirkollinen kansanopetus – ruunankummeista pyhäkoululaisiin.....	63
6. Keskustelu kirkollisista uudistushankkeista	65
a. Polemiikki Ingmanin raamatunkäännöksestä	65
b. Kysymys hengellisen ja maallisen elämän erottamisesta.....	69
IV Yhteiskunnassa 1862–1879	71
1. Maltillinen fennomaanilehti pappien ja kulttuurivaikuttajien toimittamana.....	71
2. Julkisen kulttuurin murros.....	72
a. Fennomaaninen uutislehti kasvavan lehdistön kentässä.....	72
b. Yleisen mielipiteen synty	76
c. Subjektista objektiksi – perinteisen kirkonmäkijulkisuuden alamäki	78
3. Valtionkirkon toiminta.....	82
a. Seurakuntaelämän kuulumisia.....	82
b. Hiippakuntien kasvava julkisuus.....	85
c. Kirkollisen yhdistystoiminnan kasvu ja monipuolistuminen	86
4. Valtionkirkko osana yhteiskuntaa.....	88
a. Kirkon ja papiston rooli yhteiskunnallisten uudistusten toteuttamisessa	88
b. Vieras ies painaa vielä – papiston hitaasti muuttuva asema.....	89

c. ”Nälkävuosi kauhuineen on taas kohdannut lääniämme”	91
d. ”Merkkillinen muutos seurakunnallisissa suhteissa” – Schaumanin kirkkolaki	93
e. ”Lutherilainen uskonto - - oikea ja edullisin maallemme”	94
5. Kirkonmäeltä seurapirteihin – herätysliikkeet uskonnollisen maiseman muokkaajina	95
a. Lestadiolaisuus poleemisen keskustelun kohteena	95
b. Herätysliikkeiden vaikutus	99
6. Modernisaatio - sekularisaatiota vai uudelleen järjestäytymistä?	101
V Tiivistelmä	102
Lyhenteet	106
Lähteet ja kirjallisuus	107

Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten 1829–1879 ilmestynyt Oulun Wiikko-Sanomia -sanomalehti kuvasi ja kuvasti Suomen luterilaisen kirkon julkisuusroolin ja suomalaisen kirkollis-uskonnollisen elämän kehitystä. Kyseisen ilmiön tutkimisen kannalta Oulun Wiikko-Sanomia on erityisen hedelmällinen lähdeaineisto. Lehden ilmestymisaikana tapahtui monia merkittäviä muutoksia sekä julkisen kulttuurin että uskonnollisen elämän alueella. Nämä ilmiöt kulkivat käsi kädessä tai ainakin niillä oli vaikutusta toisiinsa, mikä perustelee kaksiosaista tutkimustehtävää. Juuri tämän sanomalehden käyttöä lähteenä perustelee myös se, että se oli ainoa 1820–1830-luvulla ilmestynyt suomenkielinen lehti, joka ilmestyi vielä 1870-luvulla. Tutkimuksen aikarajaus on sama kuin lehden ilmestymisaika.

Lehden alkaessa ilmestyä 1820-luvun lopussa kirkon asema julkisuuden toimijana oli merkittävä: sunnuntain jumalanpalvelus oheisilmiöineen oli paikallistasolla keskeinen julkisuuden näyttämö. Muita merkittäviä julkisuusfoorumeita olivat esimerkiksi yliopisto ja varhaiset yhdistykset. Ne eivät kuitenkaan vielä tuossa vaiheessa koskettaneet suuria joukkoja. Vuosisadan puolivälin jälkeen sanomalehdistö alkoi kasvattaa merkitystään julkisen maiseman luojana. Voimakkain murros on perinteisesti ajoitettu 1850–1860-luvun taitteeseen.¹ Tutkin, mikä oli Oulun Wiikko-Sanomien asema tässä historian käännekohtassa ja miten se kuvasi kirkon julkisen aseman muutosta ennen murrosta ja sen jälkeen.

Kirkollisen ja uskonnollisen elämän kehityskulkujen esittämisessä käytän tutkimuksessani kirkollisen maiseman käsitettä. Tutkin, millaisen kirkollisen maiseman Oulun Wiikko-Sanomia piirsi eri vaiheissaan. Käsite on kaksimerkityksinen.² Tässä tutkimuksessa tarkoitan sillä yhtäältä kuvaannollista maisemaa, jonka lehden kirjoitukset maalasivat kirkosta, papistosta ja uskonnosta. Maiseman sisällöstä tarkastelen luterilaisen kirkon asemaa niin kulttuurisessa, julkisessa, toiminnallisessa kuin hallinnollisessakin mielessä. Olennaista on pohtia, millainen kuva uskonnosta ja luterilaisesta kirkosta sekä niiden merkityksestä lehdelle ja ihmisille yleensä

---

¹ Tommila 1988a, 178, 179; Stenius 1991, 37–54; Stenius 1992, 151–160; Huhta 2001, 53–62; Laine 2001, 52; Nieminen 2006, 109; Hokka & al. 2013, 7.

² Hokka & al. 2013, 7.

annettiin. Samalla tarkastelen papiston esiintymistä lehdessä: sitä, millaisen kuvan lehti antoi papistosta ja sen yhteiskunnallisesta merkityksestä.

Tarkastelen Oulun Wiikko-Sanomista välittyvää kirkollista maisemaa myös hyvin konkreettisella tasolla. 1850-luvun puolivälistä lähtien lehdessä julkaistiin runsaasti paikalliskirjeitä.³ Selvitän, mitä ne kertoivat lähetyspaikkakuntiansa kirkollisesta elämästä: millä tavalla seurakuntajaot, papinvaalit, jumalanpalveluselämä, köyhäinhoito- ja kansanopetuskysymykset sekä muut kirkolliset uudistushankkeet olivat esillä paikalliskirjoituksissa, ilmoituksissa ja muissa lehden artikkeleissa. Samoin selvitän, mitä lehdessä kirjoitettiin hiippakuntien toiminnasta. Tarkastelen myös sitä, miten laajalta alueelta lehti julkaisi nimenomaan uskonnollisia kirjoituksia ja ilmoituksia. Näin liityn myös alueellisen kirkkohistorian tutkimuksen perinteseen.

Perusteellisen seurakuntakohtaisen muutosilmiöiden sekä yksittäisten pappien toiminnan tarkastelun seurakuntatyöstä, 1860-luvulta lähtien valtiopäiviltä ja vuoden 1876 kirkolliskokouksesta rajaan kuitenkin tutkimukseni ulkopuolelle, koska niistä on jo olemassa tasokasta perustutkimusta. *Kaarlo Österbladh* on tutkinut papiston edesottamuksia valtiopäivillä ja *Mikko Juva* on kirjoittanut kirkolliskokousten historiasta. Samoin jätän tarkastelematta lukkari-urkureiden asemaa ja kirkkomusiikkia koskevan kirjoittelun, koska *Kaarlo Jalkanen* ja *Hannu Vapaavuori* ovat teoksissaan pureutuneet aiheeseen myös Oulun Wiikko-Sanomien osalta.

On aiheellista pohtia, millaisia sävyjä lehden piirtämään kirkolliseen maisemaan antoivat muut uskonnot ja muut uskonnolliset virtaukset kuin perinteinen luterilaisuus. Selvitän, miten lehti kirjoitti herätysliikkeistä sekä muista uskonnollisista liikkeistä ja yhdistyksistä kuten Piipliaseurasta. Selvitän myös, miten maailmanuskonnot olivat lehdessä esillä.

Tutkimukseni lähdeaineisto on Oulun Wiikko-Sanomien -lehti. Muodostan johtopäätökseni historiallis-kvalitatiivisen menetelmän avulla. Keskityn siis tutkimaan kirjoitusten sisältöä; tekstien absoluuttista tai suhteellista laajuutta tai niiden määrää en tässä tutkimuksessa tarkastele – ainakaan palstamillimetrin tarkkuudella.⁴ Päälähteen lisäksi hyödynnän jonkin verran myös muita 1800-luvun sanomalehtiä, jotta voin asettaa oululaislehden oikeaan asemaan suomalaisen sanomalehdistön kentässä. Painettuina lähteinä käytän myös matrikkeleita, joista tutkimukseni kannalta

---

³ Tommila 1984, 90–92.

⁴ Suvanto 1977, 96–99; Landgrén 2013, 123–132.

tärkein on *Otto Immanuel Collianderin* kaksoisteos *Suomen kirkon paimenmuisto. 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I - II*. Painamattomien lähteiden joukko koostuu *Pekka Raittilan* Pohjois-Suomen sanomalehdistä tekemistä muistiinpanoista. Ne on talletettu Oulun maakunta-arkiston Laestadiana-kokoelmaan.

Oululaislehti on tutkimuskohteena yhtä aikaa sekä hedelmällinen että haastava. Ajankohtaisten kysymysten sekä paikallisten ja koko maata koskevien ilmiöiden runsaus niin julkisuuden kuin kirkollis-uskonnollisenkin elämän alueella pakottaa keskittymään työssä vain kaikkein olennaisimpaan. Rajaaminen, niin vaikeaa kuin se onkin, on välttämätöntä. Tässä tutkimuksessa en selvitä enkä referoi kaikkea, mitä lehti on kirjoittanut kirkollis-uskonnollisista aiheista. Sen sijaan selvitän, miten lehden tekijät, toimittajat ja avustajat kirjoittivat tutkimustehtävän kannalta tärkeistä aiheista. Olennaista ei ole selvittää, mitä lehti kirjoitti, vaan miten se kirjoitti ja miksi se kirjoitti niin kuin kirjoitti. Tässä suhteessa pro gradu -tutkielmani eroaa monista muista lehdistöhistoriallisista kirkkohistorian opinnäytteistä. Niissä on usein referoitu runsaasti lehteä analyysin tueksi, mikä voi myös helposti muodostua lehdistöhistoriallisen tutkimuksen sudenkuopaksi.⁵

Tutkimuskohteeni monipuolinen sisältö ja sen kehittyminen luo oman haasteensa tutkimukselle. Alkuaikoinaan lehti sisälsi runsaasti kaunokirjallista aineistoa ja 1850-luvun puolivälistä kasvavan määrän uutisia, maaseutu- eli paikalliskirjeitä ja ilmoituksia. Kaikki tämä aineisto on tutkimuksen kannalta merkittävää ja kaikkien tulee kohdistaa ankara lähdekriittinen työskentely. Esimerkiksi kaunokirjallinen aines soveltuu parhaiten kertomaan kirkon ja uskonnon merkityksestä ihmisille – ei esimerkiksi seurakuntaolojen tarkkaan kuvailuun. Sama pätee myös paikalliskirjeisiin.⁶ Niiden osalta implisiittinen viestintä on usein historian tutkimuksen kannalta eksplisiittistä tärkeämpää.

Lehden perusteella ei voi tehdä tieteellisesti pätevää tutkimusta esimerkiksi vaivaishoidon järjestämisestä tai kunnallisasetuksen paikallisesta toteuttamisesta ilman arkistoaineistoja. Sen sijaan julkaisu soveltuu erinomaisen hyvin 1800-luvun kirkollis-uskonnollisista ilmiöistä käydyn keskustelun ja niiden saaman julkisuuden tutkimiseen. Samalla pääsen käsiksi suuriin teemoihin – sekularisaatioon ja siihen liittyvään julkisen kulttuurin muutokseen. Lehti antaa mahdollisuuden pohtia, mistä 1800-luvun julkisuuden sekä hallinnollisen ja kirkollisen elämän muutosilmiöissä oli

---

⁵ Suvanto 1977, 96.

⁶ Huhta 2013, 182–184.

oikein kysymys. Tämän mahdollisuuden pyrin kunnianhimoisesti käyttämään hyväkseni tässä tutkimuksessa.

Lehden kirjoituksia tarkasteltaessa tulee ottaa huomioon paitsi sen ohjelma myös ilmestymisajan julkista sanankäyttöä säädelleet erityismääräykset. Oulun Wiikko-Sanomia alkoi ilmestyä samana vuonna kuin Suomen suuriruhtinaskunta sai oman sensuuriasetuksen. Asetus kielsi uskonnon, lakien, hallitsijan ja muun esivallan halventamisen ja arvostelun julkisissa kirjoituksissa.⁷ Tämä ei voinut olla näkymättä lehden kirkkoa, papistoa ja uskontoa käsitelleessä tai niitä sivunneessa aineistossa. On esimerkiksi aiheellista kysyä, mihin sävyyn lehti kirjoitti kansanherätyksistä ja myöhemmin herätysliikkeistä.

Olen jäsentänyt työni kronologisesti kolmeen päälukuun, joista ensimmäisessä käsitelen lehden varhaishistoriaa 1829–1841, toisessa vuosia 1852–1861 ja kolmannessa lehden viimeisestä vajaan kahta vuosikymmentä 1862–1879. Alaluvut olen jäsentänyt teemoittain, kuitenkin mahdollisimman kronologisesti. Jäsennyksen pohjana olen käyttänyt *Päiviö Tommilan* tekemää jakoa. Hän on jakanut lehden historian ilmestymisjaksojen ja -katkojen perusteella kahteen aikakauteen: 1829–1841 ja 1852–1879. Lehden alkutaipalettahan väritti kolme ilmestymiskatkosta: 1835, 1838–1839 ja 1842–1851.⁸

Keskeinen teos tämän tutkimuksen kannalta on mainitsemani Päiviö Tommilan kirjoittama historia *Oulun Wiikko-Sanomia 1829–1879. Oulun lehdistön alkutaival* (1984). Tommilan teos edustaa aikakautensa suomalaista lehdistöhistoriaa ja tekijänsä johtamaa Suomen sanomalehdistön historia -projektia. Hän on eritellyt lehden sisällön kvantitatiivisesti ja tarkastellut sitä myös kvalitatiivisesti. Sisällysanalyysin yhteydessä Tommila on rakentanut tulkintansa lehden maailmankuvasta, siis kuvasta jonka lehti antoi maailmasta ja joka syntyy lehden ohjelman toteutumisesta.⁹ Hän ei ole kuitenkaan esimerkiksi purkanut lehden uskonnollisen aineiston sisältöä. Lisäksi on huomattava, että Tommilan esittämä vahva kirjoitusten jaottelu esimerkiksi uskonnollisiin, kaupallisiin tai maanviljelystä koskeviin aiheisiin ei välttämättä tee oikeutta itse tutkimuskohteelle. Hänen perustutkimuksensa on jättänyt tilaa tuleville tutkimuksille. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan lähtökohtaisesti pa-

---

⁷ Tommila 1963, 95; Silfverhuth 1977, 75–78; Tommila 1988a, 103.

⁸ Tommila 1984, 15.

⁹ Tommila 1984, 35.

rantele sittemmin akateemikon arvon saaneen tutkijan työtä, vaan tavoitteeni on tehdä tutkimusta kokonaan uudeltaisesta näkökulmasta.

Tommila on muissa teoksissaan, esimerkiksi *Suomen lehdistön historia* -sarjan ensimmäiseen osaan kirjoittamassaan osuudessa, pohtinut 1800-luvun julkisen kulttuurin murroksen, yleisen mielipiteen syntymisen ja suomenkielisen sanomalehdistön nousun suhdetta. Hän on sinänsä ansiokkaasti painottanut esimerkiksi *Suomettaren* merkitystä murroksessa. Sen sijaan Oulun Wiikko-Sanomien aseman selvittäminen kehityksessä on jäänyt Tommilalta ohueksi, mikä on tietysti ymmärrettävää lehden Suometarta pienemmän levikin vuoksi. Lehden positio ansaitsee tulla selvitettyksi, sillä sen merkittävin ilmestymisalue – Oulun ympäristö ja Pohjois-Pohjanmaan jokilaaksot – oli ainakin joinain vuosina aluetta, minne *Suometarta* tilattiin muuta maata vähemmän. Lisäksi oululaislehden ilmestyminen ajoittuu tutkimuksen kannalta hedelmällisesti.¹⁰

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä julkisuuden tutkimuksia ovat Päiviö Tommilan lukuisten julkaisujen lisäksi *Ilkka Huhdan* väitöskirja *Täällä on oikea Suomenkansa. Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918* (2001) ja muutamat artikkelit. Muita merkittäviä kotimaisia artikkeleita aiheesta ovat julkaisseet muiden muassa *Lars Landgren*, *Henrik Stenius*, *Esko M. Laine*, *Kaisa Kauranen*, *Laura Stark*, *Lea Laitinen* ja *Kati Mikkola*. Kansainvälisistä julkisen keskustelun ja kulttuurin tutkimuksista mainittakoon *Hannah Barkerin* ja *Simon Burrowsin* toimittama teos *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820* (2003) sekä *Bill Widénin* artikkeli *Predikstolen som massmedium* (1993) ja samaa nimeä kantava monografia (2002).

Huomattavaa tutkimuskirjallisuutta tutkimukseni kannalta ovat myös *Ari-Pekka Palolan* kirjoittama Oulun kirkkohistorian vuoteen 1870 esittävä *Kirkko keskellä kaupunkia* (2000) sekä *Hannu Mustakallion* käsikirjoitus Oulun seurakunnan myöhemmästä historiasta. Muun Pohjois-Suomen kirkkohistoriaa valaisevat hyvin Mustakallion teokset *Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939* (2009) ja *Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa. Oulun Diakonissakoti 1896–1916* (2001).

Tutkittavan ajan lopulla lestadiolaisuus oli keskeinen kysymys Pohjois-Suomen uskonnollisessa elämässä. Perusteellisia esityksiä lestadiolaisuuden synnystä

---

¹⁰ Tommila 1963, 189, 221, 224, 225.

ja leviämisestä 1800-luvulla ovat kirjoittaneet Pekka Raittila ja *Seppo Lohi*. Muita herätysliikkeitä käsittelevät muiden muassa Ilkka Huhta, *Heikki Ylikangas* ja *Lauri Koskenniemi* tutkimuksissaan sekä Mustakallio käsikirjoituksessaan.

Oulun Wiikko-Sanomia on päätyntä myös opinnäytetöiden tekijöiden uhriksi. *Leena Brockman* on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan *Kirkko ja uskonto Oulun sanomalehdissä 1876–1891* (2008) lehden kirkollis-uskonnollista aineistoa viimeisten ilmestymisvuosien osalta. Varhaisempaa tutkimusta edustaa *Kalevi Rousstin* kirjallisuuden alan laudaturtyö *Oulun Wiikko-Sanomien toimittajien kirjoitukset* (1949).

Kaikkiaan tutkimukseni on sekä lehdistö-, kirkko- että julkisuushistoriallinen. Itä-Suomen yliopistossa on tehty runsaasti kirkkohistorian opinnäytteitä lehdistöaineistosta, huomattavimpina esimerkkeinä *Reetta Laitisen* ja *Miika Turusen* pro gradu -tutkielmat. Liityn tähän tutkimusperinteeseen, mutta varhaisemmista tutkielmista poikkeavalla tutkimusotteella ja näkökulmalla. Työni edustaa myös alueellista kirkkohistorian tutkimusta. Pohjimmiltaan se on julkisen kulttuurin ja sekularisaation tutkimusta.

I Johdanto

1. 1820-luvun Oulu

a. Tervaporvarien nouseva kaupunki

Oulu oli autonomian alkuvuosikymmeninä nouseva kaupunki. Suomen sodan (1808–1809) koettelemusten jälkeen kaupungin väkiluku oli alkanut kasvaa ja liike-elämä oli kasvu-uralla. Keväällä 1822 kaupungin nousukiito katkesi yölliseen tulipaloon, jossa neljä viidesosaa kaupungin rakennuskannasta leijaili savuna taivaan tuuliin.¹¹

Vuoden 1822 tulipalo ei ollut kuolinisku Oulun kaupungille, vaan päinvastoin entistä vahvemman nousun lähtölaukaus. Vuonna 1825 kaupunki sai uuden asemakaavan, jossa paloturvallisuus oli otettu entistä paremmin huomioon. Jälleenrakennusaika toi myös runsaasti työmahdollisuuksia, ja kaupungin väestönkasvu oli voimakkainta vuosina 1825–1830 verrattuna muuhun 1800-luvun alkupuoliskoon. Vuosikymmenen lopussa Oulun väkiluku ylittikin 4 000 asukkaan rajapyykin. Mielienkiintoinen piirre oli, että kaupunkiin ja kaupungista muutto oli vähäisempää edellisillä ja seuraavilla vuosikymmenillä.¹² Jälleenrakennuksen lisäksi kaupungin toimimista edisti tervakaupan, laivanrakennuksen ja merenkulun menestyminen.¹³

Oulu oli paitsi kauppa- ja teollisuuskaupunki myös vahva koulukaupunki. 1600-luvulta lähtien kaupungissa oli toiminut korkeimpana sivistyksen antajana triviaalikoulu, joka tosin aluksi oli tunnettu yliopistoon johtamattomana pedagogiona. Turun tuomiokapitulini valvonnassa toiminut Oulun triviaalikoulu oli 1800-luvulle tultaessa Pohjois-Suomen korkein sivistyslaitos. Vuoden 1822 tulipalossa triviaalikoulun vastavalmistunut talo tuhoutui, minkä johdosta koulu toimi muutaman vuoden ajan Raahessa, kunnes se siirrettiin 1826 takaisin Ouluun. Alempia kouluja ei Oulussa varsinaisesti toiminut vielä 1820-luvulla.¹⁴

Oulu oli 1820-luvulla vahvasti suomenkielinen kaupunki. Suomea puhuttiin myös porvariston ja sivistyneistön keskuudessa, vaikka virallisissa yhteyksissä ja liike-elämässä käytettiinkin ruotsia. Joka tapauksessa kaupungissa oli suomen kielen harrastusta, mikä vaikutti muun muassa sinänsä ruotsinkielisen Oulun läänin talousseuran toimintaan ja Oulun Wiikko-Sanomien kieliratkaisuihin.¹⁵

---

¹¹ Hautala 1975, 4, 9, 13, 14; Palola 2000, 152.

¹² Hautala 1975, 22, 34, 35, 119–121; Tommila 1984, 8–10.

¹³ Hautala 1975, 137–225; Tommila 1984, 9; Palola 2000, 152.

¹⁴ Hautala 1975, 374–379, 407–146.

¹⁵ Hautala 1975, 439; Tommila 1984, 12; Mustakallio [2015], Johdanto.

b. Oulun seurakunta

Oulun seurakuntaan kuului 1800-luvun alkuvuosikymmeninä yhdistetty maa- ja kaupunkiseurakunta sekä Oulunsalon kappeli. Oulunsalon kappeli toimi itsenäisen kappeliseurakunnan tavoin; kaupunki- ja maaseurakunta käyttivät yhteistä kirkkoa ja hautausmaata. Lisäksi niillä oli yhteinen papisto vuoteen 1829 saakka, jolloin perustettiin erillinen maaseurakunnan kappalaisen virka.¹⁶

Oulun seurakunta sai tuntea vuoden 1822 tulipalon seuraukset nahoissaan, kun kirkko kärsi siinä mittavat vahingot ja pappila tuhoutui täysin.¹⁷ Seurakunta kuitenkin selviytyi jälleenrakennuskaudesta. Seurakunnan osalta jälleenrakennustyötä johti pitkäaikainen kirkkoherra (1809–1839) Henrik Wegelius.¹⁸

Uskonnollisten liikkeiden vaikutus Oulun seurakuntaan oli vielä 1820-luvulla vähäinen. Merkittävin toimija ja ainoa uskonnollinen yhdistys oli vuonna 1818 perustettu Oulun Pipliaseura, joka oli vahvasti kytköksissä niin maallisiin kuin kirkollisiinkin vallanpitäjiin.¹⁹

Kaupungissa esiintyi myös jonkinlaista maltillista pietismää. Pietistit kokoontuivat myös pienen piirin kotihartauksiin. Lisäksi sekä Kainuusta että Savosta kulkeutui kaupunkiin varhaisen herännäisyyden edustajia. Tuolloin Paavo Ruotsalaisen ja Henrik Renqvistiin henkilöitynyt liikehdintä jäi Oulussa vielä 1820-luvulla laimeaksi ilmiöksi.²⁰

2. Kirkko 1820-luvun julkisen kulttuurin keskiössä

Suomessa elettiin 1820-luvulla suullis-kirjallisessa kulttuurissa. Tämä tarkoittaa sitä, että suuriruhtinaskunnassa vaikuttivat rinnakkain sivistyneistön kirjallinen kulttuuri ja kansan suullinen kulttuuri. Julkinen kulttuuri oli kuitenkin vielä 1820-luvulla vahvasti suullinen ja sen keskus paikallistasolla oli luterilainen jumalanpalvelus. Kirkkoon ei kokoonnuttu pelkästään sanan ja sakramentin äärelle, vaan kirkonmenot oli-

---

¹⁶ Hautala 1975, 345; Palola 2000, 153 162; Mustakallio [2015], Johdanto.

¹⁷ Hautala 1975, 346, 363; Palola 2000, 175, 180.

¹⁸ Hautala 1975, 357; Palola 2000, 160.

¹⁹ Hautala 1975, 371–373; Kakkuri 2015, 110–112; Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

²⁰ Hautala 1975, 369; Palola 2000, 220, 221; Mustakallio [2015], II 10. Herätysliikkeet.

vat oheistoimintoinen huomattava joukkotiedotustapahtuma. Saarnan jälkeen pappi luki saarnastuolista viralliset kuulutukset. Näitä olivat muun muassa keisarin antamat kuulutukset uusista laeista, muut hallinnolliset asiat ja esimerkiksi varoitukset kulku- taudeista. Myös kirkon oma tiedotus tapahtui saarnastuolista käsin: pappi luonnolli- sesti kuulutti avioliittoaikomukset, kastetut ja kuolleet sekä muut seurakunnan toi- mintaan liittyvät asiat, kuten kirkonkokouksen kokoontumisen.²¹

Virallisten kuulutusten lisäksi jumalanpalveluksen yhteydessä luettiin niin sanottuja rahvaankuulutuksia. Kenellä tahansa oli mahdollisuus kuuluttaa itsel- leen tärkeistä asioista. Usein kuulutusten aiheena oli jonkin esineen katoaminen, pii- an tai rengin karkaaminen kesken palvelusvuoden tai jonkin hyödykkeen myynti- ilmoitus. Kirkkolain mukaan muut kuin omaisuusrikoksiin tai tulipaloihin liittyvät rahvaankuulutukset tuli kuuluttaa vasta varsinaisen jumalanpalveluksen jälkeen. Luonnollisesti kirkonmäelle kokoontuminen tarjosi myös mahdollisuuden tavata muita alueen asukkaita ja kuulla kansan keskuudessa levinneitä uutisjuttuja. Lisäksi saattoi olla mahdollisuuksia pieniin liiketoimiin.²²

1820-luvulla tieto oli vahvasti yhteisöllinen asia. Koska joukkotiedotus oli keskittynyt kirkolle, sillä oli mahdollisuus valvoa, miten asioista tiedotettiin. Kuu- lutetun tiedon piti edistää yleistä hyödyllisyyttä sekä vahvistaa keisarin ja kirkon arvovaltaa. Kun vähäinen sanomalehdistökin oli tiukan sensuurin valvonnassa, voi- daan todeta, että 1820-luvun Suomessa oli vain yksi julkinen totuus, joka oli käytän- nössä sama kuin keisarin mielipide.²³

Kaikkiaan sunnuntain jumalanpalvelus oli käytännössä ainoa säännöllii- sesti toistunut julkinen tapahtuma ja julkisuuden muoto maaseudulla. Markkinoita, kinkereitä ja käräjiä pidettiin harvoin. Kaupungeissa julkisia tapahtumia oli luonnol- lisesti maaseutua enemmän, mutta varsinaista julkista keskustelua käytiin lähinnä yliopistoväen keskuudessa Turun akatemian, sittemmin Helsingin yliopiston piirissä sekä varhaisissa yhdistyksissä. Myöskään sanomalehdet ja muu kirjallisuus eivät olleet varsinaisesti lyöneet itseään läpi julkisuuden muotona, koska suuri osa kansas- ta eli kirjallisen kulttuurin ulkopuolella heikon lukutaitonsa vuoksi. Niin kulttuurin

---

²¹ Tommila 1988a, 29–31; Widén 1993, 121–125; Huhta 2001, 53, 54; Laine 2001, 52–55; Widén 2002, 87–109; Kauranen 2013, 38.

²² Tommila 1988a, 29; Rikkinen 1990, 355, 356; Widén 1993, 123–127; Huhta 2001, 53, 54; Laine 2001, 52–55.

²³ Tommila 1963, 95; Tommila 1988a, 85, 102, 103; Laine 2001, 55–60.

kirjallistumisen, sanomalehdistön nousun ja kirkon tiedotusaseman muutoksen aika oli kuitenkin tulossa.²⁴

3. Oulu saa oman sanomalehden

Käytännön edellytyksiä sanomalehden perustamiselle olivat 1800-luvulla kirjapaino ja riittävät pääomat.²⁵ Yhtä välttämätön oli vallanpitäjien myöntämä toimilupa – elettiin tiukan sensuurin aikaa.²⁶ Taloudelliset ja tekniset edellytykset lehden julkaisemiseen, painamiseen ja toimittamiseen tarjosi kirjapainon Ouluun 1827 perustanut Christian Evert Barck. Ruotsalaissyntyinen kirjapainopatruuna ei osannut suomea mutta oli nähnyt suomenkielisen *Turun Wiikko-Sanomia* -lehden menestyvän aiemmassa kotikaupungissaan Turussa. Kun kyseinen lehti lakkasi ilmestymästä Turkua 1828 kohdanneen palon jälkeen, Barck uskaltautui omaan yritykseen Pohjolan valkeassa kaupungissa. Niinpä hän anoi syksyllä 1828 senaatilta lupaa uuden lehden perustamiseen. Tuo anomus kantoi hedelmää seuraavan vuoden alussa.²⁷

Sensuuriolojen vuoksi senaatin antamassa painoluvassa oli tarkasti määritelty lehden toiminnan rajat. Barck oli anomuksessaan esittänyt lehden tavoitteiksi suomen kielen edistämisen, Oulun läänin talousseurasta tiedottamisen, uusien virsien ja sotautisten julkaisemisen sekä huomattavien suomalaisten miesten tunnetuksi tekemisen. Barckin hahmottelemat tavoitteet olivat hyvin sopusoinnussa tuolloisten sensuurimääräysten kanssa. Niinpä senaatin talousosasto hyväksyi Barckin anomuksen ja lehden ohjelman sellaisenaan. Näin toive oululaisten omasta lehdestä toteutui.²⁸

Tuore oululaisjulkaisu oli alusta asti vahvasti suomenkielinen ja -miehenlinen. *Päiviö Tommilan* mukaan tähän vaikutti suomen kielen vahva asema Oulussa ja aivan erityisesti muutamien vaikutusvaltaisten kaupunkilaisten suomea kohtaan tuntema kiinnostus. Heistä Tommila nostaa esille lehden ensimmäiset toimittajat: triviaalikoulun opettajat Per Ticklénin ja S. V. Appelgrenin sekä lehteä avustaneen

---

²⁴ Tommila 1988a, 175–178, 246–248; Stenius 1991, 37–43; Stenius 1992, 151–156; Huhta 2001; 56, 58; Laine 2001, 52–57; Kauranen 2013, 38.

²⁵ Tommila 1984, 12; Tommila 1988a, 105.

²⁶ Hautala 1975, 423; Tommila 1988a, 102–103.

²⁷ Tommila 1963, 221; Hautala 1975, 416, 417, 421; Tommila 1984, 12, 14.

²⁸ Silfverhuth 1977, 74–76; Tommila 1984, 14.

kaupunginlääkäri Gustaf Toppeliuksen. Ticklén ja Appelgren olivat myös pappeja. Lisäksi asiaan vaikutti suomen kielen asemaa edistänyt Oulun talousseura, joka oli perustettu 1828.²⁹

Oululaiset pääsivät ensimmäisen kerran tavailemaan omassa kotikaupungissaan painettua sanomalehteä vuoden 1829 alussa, kun *Oulun Wiikko-Sanomien* ensimmäinen numero näki päivänvalon. Oululaisen journalismin historiassa kyseessä oli huomattava tapahtuma. Lehden perustaminen oli muutenkin merkittävä virstanpylväs suomalaisen lehdistöhistorian taipaleella, olihan kyseessä vasta kolmas suomenkielinen ja kaikkiaan 17. sanomalehti Suomessa.³⁰

---

²⁹ Tommila 1963, 222; Tommila 1984, 11, 12; Mustakallio [2015], Johdanto.

³⁰ Hautala 1975, 421; Tommila 1984, 10; Mustakallio [2015], Johdanto.

II Yhteisessä seurakunnassa 1829–1841

1. Pappien toimittaman ja sensuroiman lehden alkutaival

Barckin kirjapainon kustantama Oulun Wiikko-Sanomia ilmestyi nelisivuisena vuoden 1829 alusta lähtien kerran viikossa, lauantaisin. Lehti oli ulkoasultaan ja kooltaan tyypillinen 1820-luvun sanomalehti. Siinä oli painettu tekstiä yhdelle palstalle, jonka korkeus oli 180 millimetriä ja leveys 130 millimetriä. Kun lehti alkoi ilmestyä uudelleen vuonna 1836, se muuttui kaksipalstaiseksi. Samalla kirjaisinkokoa pienennettiin, mikä johti painomerkkimäärän kaksinkertaistumiseen.³¹

Lehden ensimmäinen toimittaja oli triviaalikoulun konrehtori eli vararehtori Per Ticklén. Hän toimitti lehteä vuoteen 1831 saakka, jolloin hän siirtyi Teuvan kirkkoherraksi. Vielä myöhemminkin lehteä avustaneen Ticklénin työtä toimittajana jatkoi rehtori Simon Wilhelm Appelgren, pappismies hänkin. Ticklénin tavoin Appelgrenin toimittajanura päättyi kirkkoherran virkaan, jonka tämä sai Kokkolasta vuonna 1838. Paikallisesta papistosta ja triviaalikoulun opettajan virasta toimittajan kynään tarttui myös lehden kolmas toimittaja (1840–1841) Hans Nyman. Varsinaisten toimittajien lisäksi lehteä avusti 14 kynänkäyttäjää. Heistä nimekkäimmät olivat Gustaf Toppelius ja Elias Lönnrot. Avustajiin lukeutui myös useita pappeja, mikä on huomioon otettava seikka tutkimuskysymysten kannalta.³²

Oulun Wiikko-Sanomien taival alkoi tuoreen sensuuriasetuksen rajoittamana. Nikolai I:n Venäjä oli kulkenut kohti entistä tiukempaa julkisen sanan valvontaa, eikä se tässä suhteessa poikennut aikakauden länsieurooppalaisistakaan maista. Julkaisujen valvonta kuului vahvasti ajan eurooppalaiseen julkiseen kulttuuriin. Vuoden 1829 sensuuriasetuksen mukaan lehti joutui käymään läpi ennakkosensuurin ennen julkaisemista. Lehdessä ei saanut kirjoittaa halveksivasti tai loukkaavasti keisarista, uskonnosta, lainsäädännöstä tai muista maallisista ja kirkollisista auktoriteeteista.³³

Lehden tarkastajan nimi mainittiin Oulun Wiikko-Sanomissa viimeisen sivun alareunassa kesäkuusta 1830 lähtien. Lehden ensimmäinen sensori Oulun kirkkoherra Henrik Wegelius hoiti tehtävää lehden ilmestymisen päättymiseen, vuoteen 1834, asti ja jatkoi siinä myös lehden toisen ilmestymiskauden ajan (1836–1837). Wegeliuksen siirryttyä ajan rajan taakse 1839 oululaisen sanomalehden tarkastami-

---

³¹ Tommila 1984, 22, 27.

³² Hautala 1975, 391, 395; Tommila 1984, 18–20.

³³ Silfverhuth 1977, 74; Tommila 1988a, 102, 103.

nen tuli triviaalikoulun kollega inferiorin Johan Simon Appelgrenin tehtäväksi.³⁴ Kirkon ja papiston julkisesta asemasta kertoi jotain pappien toimiminen paitsi lehden tekijöinä myös sen sensoreina.

2. Lehti kirkonmäkijulkisuuden edustajana

a. Jumalanpalvelukset julkisen kulttuurin keskuksena

Sunnuntain jumalanpalvelus oli 1800-luvun alkupuolella paitsi seurakuntaelämän keskus myös huomattava julkinen tapahtuma. Tilaisuuksien huomattava uskonnollinen ja toisaalta maallinen merkitys tuli esille myös Oulun Wiikko-Sanomissa – ilmoituksissa, uutiskirjoituksissa ja tarinoissa. Näistä avautuu vivahteikas näköala sekä 1830-luvun jumalanpalvelus- ja seurakuntaelämään että jumalanpalveluksen asemaan lehden kirkollisessa maisemassa. Lehden julkaisemien tarinoiden ja uutisten pohjalta voidaan muodostaa tulkinta 1800-luvun alkupuolen jumalanpalveluksesta ja jumalanpalveluskäyttäytymisestä. Varsinaista jumalanpalveluksen kaavaa ei lehden kirjoitusten perusteella pysty rakentamaan eikä se ole tässä tutkimuksessa tarpeellistakaan. Kuitenkin kirjoituksista voidaan nostaa esille asioita, jotka olivat kirkonmielellä keskeisiä.

Lehden mukaan väki kutsuttiin kirkkoon kelloja soittamalla.³⁵ Ennen tilaisuuden alkua se istui kirkossa hiljaa. Sitten lukkari aloitti alkuvirren – kirjoittaja totesi, että useissa seurakunnissa oli tapana aloittaa kirkonmenot virrellä.³⁶ Epistola-teksti luettiin alttarilta, minkä jälkeen seurasi saarnavirsi ja saarna.³⁷ Saarnan jälkeen oli kuulutusten ja rukousten aika. Jumalanpalveluksen ajankohdasta lehti kertoi sen verran, että Oulun suomenkielinen jumalanpalvelus alkoi kaupunginkirkossa kello 11.³⁸

Aina jumalanpalvelusta ei saatu vietyä päätökseen toivotulla hartaudella. Lehdessä kerrottiin, että perätön tulipalohuhu oli saanut aikaan hallitsemattoman kaaoksen joulukirkossa Juvalla. Pakokauhun johdosta 15 ihmistä oli tallautunut kuo-

---

³⁴ OWS 25/19.6.1830, Imprimatur. H. Wegelius; OWS 1830–1834, 1836–1837, 1840–1841; Hautala 1975, 391; Palola 2000, 160.

³⁵ OWS 33/2.9.1837, Lumi-vyörykkeestä (Lavin-fall) Bergamoletto nimisesä kyläsä, Pohjas Italiassa, vuonna 1755.

³⁶ OWS 4/29.1.1831, Tarinoita.

³⁷ OWS 4/23.1.1830, Seka-Sanomia.

³⁸ OWS 6/6.2.1836, Oulusta 2 päivänä Helmi-kuusa, 1836.

liaaksi ja lukuisia loukkaantunut.³⁹ Jumalanpalvelus saattoi myös päättyä aiheelliseen palohälytykseen, kuten Oulussa 1836. Samassa uutiskirjoituksessa tuotiin myös esille kirkonkellojen merkitys viestinnässä.⁴⁰ Eräessä tarinassa kerrottiin kirkkoon karanneesta ”mielipuolesta”, joka oli alkanut huutaa lukkarille kesken alkuvirren.⁴¹

Oulun Wiikko-Sanomissa tuli esille kirkonkuulutusten merkittävä rooli tiedonvälityksessä ja osana jumalanpalveluskokonaisuutta. Virallisten kirkollis-keisarillisten kirkonkuulutusten joukkoon kuului muun muassa keisarin antama julistus, joka julkaistiin myös lehdessä. Julkaistun kuulutuksen yhteydessä lehdessä todettiin, että julistus oli kuulutettu Oulun läänin kirkoissa ja täten tavoittanut alueen asukkaat. Tämä sinänsä pieni reunahuomautus kertoi kirkonkuulutusten asemasta tiedonvälityksen keskeisenä kanavana. Muita lehdessä mainittuja virallisia kuulutuksia olivat esimerkiksi paikallisesti huomattava julistus Oulun triviaalikoulun uuden toimitalon valmistumisesta, Turun tuomiokirkossa vuoden alkajaisiksi luetut väestömuutokset sekä kuulutus Vaasan Piipiaseuran vuosijuhlasta. Virallisia ja keskeisiä ilmoituksia olivat tietysti myös avioliittoon kuuluttamiset.⁴²

Myös niin sanottuja rahvaankuulutuksia päätyi Oulun Wiikko-Sanomiin. Eräs maalari oli herännyt uuden tiedonvälityskanavan tuomiin mahdollisuuksiin ja ilmoitti hinnastonsa Oulun Wiikko-Sanomissa. Samassa yhteydessä hän totesi monien oululaisten ammattiveljiensä kuuluttaneen hintojaan kirkoissa. Lehdessä voitiin lisäksi havaita, että papin tehtäviin kuului ilmoittaa saarnatuolista myös uuden maanviljelysinnovaation toteuttamisen yksityiskohdista ja malminetsintäkilpailusta. Siinä annettiin ymmärtää, että kuulutukset olivat tärkeä joukkotiedotuksen muoto myös ulkomailla.⁴³

Yksi huomattava seikka, joka valaisi kirkonmenojen merkitystä, oli lehden tapa ilmoittaa Oulun seurakunnan jumalanpalveluksista. Lehden jokainen numero alkoi tiedolla tulevan pyhäpäivän saarnaajista.⁴⁴ Yhtäältä käytäntö oli ylei-

---

³⁹ OWS 4/23.1.1830, Seka-Sanomia.

⁴⁰ OWS 6/6.2.1836, Oulusta 2 päivänä Helmi-kuusa, 1836.

⁴¹ OWS 4/29.1.1831, Tarinoita.

⁴² OWS 31/31.7.1831, Vaasasta; 41/15.10.1831, Oulusta 13:nä Päivänä Lokakuuta; 3/21.1.1832, Seka-Sanomia; 23/8.6.1833, Julistus; 12/22.3.34, Tarinoita; Widén 1993, 121–128; Huhta 2001, 53, 56–57; Laine & Laine 2010, 304–306.

⁴³ OWS 25/19.6.1830, Julistuksia; 39/25.9.1830, Uusi Siemen-jyvään Säästö-keino; 45/25.11.1837, Tarinoita; 7/13.2.1841, Julistus (R. W. Lagerborg); Widén 1993, 121–128; Huhta 2001, 53–54; Laine & Laine 2010, 304–306.

⁴⁴ OWS 1830–1834, 1836–1837, 1840–1841; Tommila 1984, 27.

nen tuon ajan lehdistössä.⁴⁵ Toisaalta se korosti tapahtuman asemaa ja kertoi tämän kiinnostavan ihmisiä. Ilmoitukset alkoivat tiedolla tulevan pyhäpäivän nimestä: juhlapyhät mainittiin nimeltä, kuten ”Pääsiäis-Päivänä”⁴⁶. Tavallisina sunnuntaina mainittiin pyhän asema kirkkovuoden kierrossa, esimerkiksi ”Kolmantena Sunnuntaina Kolminaisuuden Päivästä”⁴⁷. Sen jälkeen kerrottiin ”Ruotsalaisen ja Suomalaisen Puolipäivä-Saarnan” eli aamujumalanpalvelusten saarnaajasta. Lisäksi kerrottiin kuka piti mahdollisen ”Ehto-Saarnan”.⁴⁸ Ehtoollisenvietosta ilmoituksissa ei ollut mitään erillismainintaa, vaikka alttarin sakramentti olikin jumalanpalveluksessa varsin usein tarjolla.⁴⁹ Huomattavaa on, että ilmoituksissa ei mainittu lainkaan päivämääriä, kellonaikoja eikä paikkaa. Myöskään mahdollisen liturgin nimen lausumista ei nähty tarpeelliseksi, mikä korosti saarnan keskeisyyttä tuon ajan jumalanpalveluselämässä. Lisäksi seurakunnan kaksikielisyys tuli ilmoituksissa esille.

Kaikkiaan saarnailmoitukset avaavat mielenkiintoisen ikkunan Oulun seurakunnan jumalanpalveluselämään ja papistoon. Ilmoituksista kävi ilmi jumalanpalveluksissa saarnannut papisto. Vakinaisen papiston lisäksi kirkkoherran apulainen, linnan- eli vankilansaarnaaja sekä triviaalikoulun opettajat⁵⁰ nousivat saarnatuoliin. Toisinaan mainittiin myös jonkun teologian opiskelijan saarnaavan.⁵¹ Myös mahdolliset papinvaalien vaalisaarnat ilmoitettiin erikseen saarnailmoituksen yhteydessä.⁵²

Saarnailmoituksista käy ilmi, että Oulun kirkkoherrana 1809–1839 toiminut ”Doktori ja Ridari”⁵³ Henrik Wegelius esiintyi saarnatuolissa erittäin harvoin. Muu papisto oli sitäkin useammin saarnavuorossa.⁵⁴ Wegeliuksen vetäytyminen selittyi hänen viimeisten elinvuosiensa sairastelulla⁵⁵ sekä ankaran jälleenrakennustyön tuomalla rasituksella. Ilmoitukset kertoivat myös, että Wegeliuksella oli apulaisena jo 1820-luvulta saakka myöhemmin kappalaiseksi ja kirkkoherraksi nousut

---

⁴⁵ Esimerkiksi vuonna 1829 kaikissa Suomessa ilmestyneissä lehdissä lukijalle tarjottiin ensimmäisenä tieto tulevan pyhäpäivän saarnoista, tosin kahdesti viikossa ilmestyvissä lehdissä saarnailmoitus julkaistiin vain lähinnä pyhää ilmestyvässä lehdessä. Tommila 1984, 27; Tommila 1988a, 211.

⁴⁶ OWS 15/10.4.1841, 1.

⁴⁷ OWS 25/18.6.1836, 1.

⁴⁸ OWS 1830–1834, 1836–1837, 1840–1841.

⁴⁹ Palola 2000, 203.

⁵⁰ OWS 52/25.12.1830, 1.

⁵¹ OWS 52/29.12.1832, 1.

⁵² OWS 30/28.7.1832, 1; 32/11/8.1832, 1; 4/26.1.1833, 1.

⁵³ OWS 52/25.12.1830, 1. Wegelius oli saanut teologian tohtorin arvon 1818, ja Pyhän Vladimirin ritarikunnan neljännen luokan ritariksi hänet oli nimitetty 1826. Hautala 1975, 357.

⁵⁴ Palola 2000, 204.

⁵⁵ Palola 2000, 160.

Karl Mammert Ståhle.⁵⁶ Oulun seurakunnan ensimmäinen kappalainen oli eriytetty maaseurakunnan työhön 1830.⁵⁷ Muutos ei näkynyt saarnailmoituksissa eikä muutenkaan Oulun Wiikko-Sanomissa.

Lehden saarnailmoitukset keskittyivät Oulun seurakuntaan. Alueen muiden seurakuntien tilaisuuksista lehti ei tiedottanut – ei edes Oulun seurakuntaan kuuluneen Oulunsalon kappeliseurakunnan tilaisuuksista. Oulun seurakunnan osalta lehti ei ilmoittanut muita tilaisuuksia kuin pyhäpäivien jumalanpalvelukset. Ilmoitusten rajoittuminen lehden ilmestymispaikkakunnan seurakuntaan oli ajan lehdistön mukainen linja. Keskittyminen pyhäpäivän jumalanpalvelukseen kertoi tilaisuuden merkityksestä: se oli seurakunnan toiminnassa keskeisin ja kiinnostavin tapahtuma, siksi siitä ilmoitettiin lehdessä. Muut ilmoitusluonteiset asiat saatettiin saanakuulijoiden tietoon kirkonmäellä kuulutusten välityksellä.

Oulun Wiikko-Sanomia kuvasi jumalanpalveluksen varhaisvuosinaan ensi sijassa hengelliseksi tilaisuudeksi. Samalla on luettavissa niin sanotusti rivien välistä, että moni oli kiinnostunut hengellistä puolta enemmän jumalanpalvelukseen liittyvistä maallisista ulottuvuuksista, kuten maallisesta tiedonvälityksestä.

b. ”Evankeliumin puhistettu oppi” – oululaislehti luterilaisen kirkon asialla

Oulun Wiikko-Sanomien arvomaailmassa yhdistyivät valistus ja kristinusko. Lehden varhaisvuosien uutistarjonnasta huomattava osa keskittyi kirkollisiin uutisiin. Lisäksi lehti pyrki ohjaamaan lukijoitaan arvomaailmansa mukaiseen elämään niin opin kuin etiikankin näkökulmasta. Oikeastaan lehti oli ensimmäisinä vuosinaan yksi kirkonmäkijulkisuuden ilmenemismuoto. Se paitsi kertoi keisarin ja kirkon toiminnasta myös pyrki kirjoituksillaan vahvistamaan näiden auktoriteettien asemaa. Esimerkkeinä tästä oli uusien virsien sekä seurakuntien ja rovastikuntien väestötilastojen julkaiseminen. Myös niin sanotusti maallisista teksteistä ja varsinkin tarinoista välittyi vahva kristillis-valistuksellinen maailmankatsomus.⁵⁸

”Evankeliumin puhistettu oppi”⁵⁹ oli Oulun Wiikko-Sanomien perusteella keskeinen osa suomalaista elämää 1800-luvulla. Luterilaisen kristinuskon vai-

---

⁵⁶ OWS 4/24.1.1829, 1; Palola 2000, 161, 204. Vrt. Hautala 1975, 357.

⁵⁷ Palola 2000, 162.

⁵⁸ Tommila 1984, 29, 42; Mustakallio [2015], Johdanto.

⁵⁹ OWS 22/29.5.1831, Tarina.

kutus ihmisten elämään kuvattiin hyvin monitahoiseksi. Yhtäältä kirkko vaikutti ihmisten elämään instituutiona; toisaalta sen tunnustuksen mukainen usko oli osa aikakauden suomalaisen maailmankatsomusta ja maailmankuvaa. Ihmiset tarkastelivat ympäröivää maailmaa ja sen ilmiöitä luterilaisen kristinuskon silmälasien läpi. Lisäksi näyttää siltä, että kirkollinen käsitteistö määritteli vahvasti eri elämänalueiden jäsentämistä.⁶⁰

Ennen 1860-lukua ei tunnettu kunnan käsitettä. Kaupungit olivat omia hallinnollisia yksiköitään, mutta muuten paikallistason hallinto oli järjestetty seurakunniksi. Autonomian aikana ja vielä itsenäisyydenkin alkuvuosikymmeninä seurakuntarakenteen kannalta keskeinen kehityslinja oli desentralisaatio. Kehityksestä huolimatta vielä 1800-luvun alkuvuosikymmeninä Suomessa elettiin suurehkojen emäseurakuntien aikaa, joihin kuului alueellisia kappeliseurakuntia.⁶¹

Oulun Wiikko-Sanomien teksteistä voidaan havaita, että emäseurakuntien ja kappeleiden nimityksiä käytettiin varsin yleisesti paikanmääreinä. On perusteltua tulkita, että tältä osin lehti heijasti aikansa yleistä tapaa hahmottaa maantieteellisiä sijainteja. Suuriruhtinaskunta jakautui kahteen hiippakuntaan, rovastikuntiin, emäseurakuntiin eli pitäjiin, niiden kappeleihin ja edelleen kyliin. Maallisessa mielessä alueen- ja paikanmääreinä käytettiin läänejä, kihlakuntia ja kaupunkeja.⁶²

Kirkkovuosi oli 1800-luvun ihmisille tärkeä vuodenvaihtamisen hahmottamisessa. Lehden kirjoitusten perusteella erityisesti kirkolliset juhlapyhät olivat tärkeitä ajanmääreitä. Ne näyttävät olleen 1800-luvun suomalaisille ainakin yhtä merkittäviä kuin päivämäärät. Erilaisia tapahtumia ja ilmiöitä ajoitettiin niiden suhteen: saatettiin esimerkiksi sanoa ”Loppiaisen jälkeen”⁶³ tai Mikkelin aikana⁶⁴. Luonnollisesti kirkkovuoden suurimpia juhlia käytettiin myös ajanmääreinä, sanottiin esimerkiksi ”Joulupäivinä”⁶⁵ tai ennen joulua⁶⁶. Juhlapyhien merkityksestä kertoi myös kirkkovuoden joidenkin pyhien taustojen esittäminen lehdessä.⁶⁷

Oulun Wiikko-Sanomien perusteella Raamattu oli keskeinen kirja 1800-luvun kulttuurissa. Tämä näkyi esimerkiksi lehden lukuisissa intertekstuaalis-

---

⁶⁰ Mikkola & Laitinen 2013, 415, 416.

⁶¹ Mustakallio 2009, 89.

⁶² OWS 5/30.1.1830, Julistuksia; 25/23.6.1832, Oman maamme sanomia; 34/23.8.1834, Tämän vuoden (1834) tavallisia Syksy-käräjiä pietään Vaasan Hovi-Räätin alle kuuluvisa Kihla-Kunnissa alla nimettyinä aikoina.

⁶³ OWS 7/13.2.1830, Oulusta 12:na päivänä Helmekuuta.

⁶⁴ OWS 42/22.10.1831, Julistuksia.

⁶⁵ OWS 7/13.2.1830, Oulusta 12:na päivänä Helmekuuta.

⁶⁶ OWS 3/16.1.1841, Tähdistä.

⁶⁷ OWS 1/2.1.1841, Uuen vuoden päivästä.

sa viittauksissa Raamattuun. Huomattavaa on, että näissä viitteissä ei useinkaan mainita lähdettä – ulkoa opitut raamatunlauseet olivat luonteva osa kieltä myös maallisista asioista puhuttaessa.⁶⁸

Kirkon opettama kristinoppi oli läsnä lehden kirjoituksissa ja näyttää olleen keskeinen oppijärjestelmä lehden sytykkulttuurissa. Lehden kirjoituksissa korostui erityisesti ensimmäinen uskonkappale. Jumala nähtiin kaiken luojaksi ja ylläpitäjäksi. Elämänkohtalot saivat uskonnollisen selityksen: jotain tapahtui tai jäi tapahtumatta Jumalan sallimuksesta, oli sitten kysymys sairaudesta, kuolemasta tai muista vastoinkäymisistä. Kaikkein keskeisimmin usko Jumalaan luojana korostui puhuttaessa satonäkymistä ja muista maanviljelyyn liittyvistä asioista. Hyvää vuodentuloa pidettiin Jumalan siunauksena ja vastaavasti katovuotta Jumalan rangaistuksena.⁶⁹

Kirkon virallisten oppien lisäksi lehdessä nousivat esille myös erilaiset kansanuskonnollisuuteen kuuluneet kummitukset ja haltijat. Lehti taisteli kirjoituksillaan voimakkaasti erilaisia taikauksiksi luonnehdittuja ilmiöitä vastaan. Tämä kuitenkin todistaa, että erilaiset yliluonnolliset olennot ja niiden pelkääminen olivat arkipäivän uskonnollista todellisuutta 1800-luvun alkupuolen suomalaiselle. Muuten niitä vastaan taistelemiseen ei olisi tarvinnut uhrata palstamillimetrejä.⁷⁰

Oulun Wiikko-Sanomia korosti valtakunnan ylimmän johdon ja uskonnon kiinteää yhteenkuuluvuutta. Vaikka Suomen päämies tunnustikin toisenlaista kristinuskon suuntausta kuin suurin osa autonomisen suuriruhtinaskuntansa asukkaista, hän osoitti lehden mukaan hyväksyntää ja jopa arvostusta suomalaisten edustamaa kristinuskon muotoa kohtaan. Lehti kertoikin, kuinka suuriruhtinas tunsu suurta huolta alamaistensa hengellisestä elämästä. Todisteena tästä lukijat saivat todeta keisarin määränneen riemujuhlan Augsburgin valtiopäivien 300-vuotismuiston johdosta.⁷¹ Lehti kertoi eri yhteyksissä keisarin osallistumisesta jumalanpalvelukseen. Oli sitten kyseessä kruununprinssin syntymäpäivä, ansiokkaiden sotilaiden palkitseminen tai maan isän vierailu Helsinkiin tai Haminaan, jumalanpalvelus kuului ohjelmaan.⁷²

Jos maan isä huolehti alamaistensa, eivät nämäkään antaneet syytä moittia itseään välinpitämättömyydestä keisarin terveyden ja menestyksen suhteen.

⁶⁸ OWS37/11.9.1830, Tarinoita. Viisaat miehet; 9/3.3.1832, Seka-Sanomia; Kakkuri 2015, 188.

⁶⁹ OWS 20/15.12.1832, Oulusta 14:nä päivänä Joulukuussa.

⁷⁰ OWS 7/19.2.1831, Tarinoita; 20/16.5.1840, Kiireet tuli Kilka-kurjan Ilkiöille ivaajille; Laasonen 1971, 53, 54; Mikkola & Laitinen 2013, 416.

⁷¹ OWS 19/8.5.1830, Seka-Sanomia; Pirinen 1968, 71, 72; 1983, 32, 33.

⁷² OWS 35/28.8.1830, Hänen Majesteettinsa; 36/4.9.1830, Helsingin kaupungista Elokuun 16:tenä päivänä; 26/29.6.1833, Sanomia Helsingin Kaupungista.

Tällainen oli Oulun Wiikko-Sanomien välittämä kuva. Se toivotti keisarille terveyttä ja siinä kerrottiin, kuinka alamaiset kiittivät terveyden antajaa hallitsijansa terveydestä. Lehden ajattelutavassa näkyi edelleen voimassa olleen karoliinisen kirkkolain ajatus mieltää hallitsija kirkon ensimmäiseksi jäseneksi.⁷³

c. Lehti moraalinvartijana ja kansansivistäjänä

Monien muiden varhaisten suomalaislehtien tapaan Oulun Wiikko-Sanomilla oli huomattava kansanvalistustavoite. Se antoi sekä käytännön ohjeita elämään että koetti parhaansa mukaan yllyttää lukijoitaan elämään kunnan kansalaisen elämää. Ajattelun johtotähtenä oli ahkera ja rehellinen työ osana kristityn kutsumusta. Työ kuului olennaisesti elämään: se oli arjen jumalanpalvelusta. Lisäksi lehti antoi ymmärtää, että ahkeralla työllä olisi myös myönteisiä soteriologisia vaikutuksia.⁷⁴

Oulun Wiikko-Sanomien alkoholipolitiikka oli 1830-luvulla maltillinen. Se käytti paloviinasta nimitystä ”makiata Jumalan viljaa”.⁷⁵ Saatettiin myös sanoa humaltuneen olleen ”liikutettuna Jumalan viljalta”.⁷⁶ Se antoi jopa ohjeita viinanpolttoa varten. Lehti kyllä kertoi myös liialliseen alkoholin käyttöön liittyneistä riskeistä ja juoppouden tuomasta turmiosta. Erään englantilaisen naisen kerrottiin myyneen viinanhimossa hampaansa yksi kerrallaan.⁷⁷ Todellista raittiusvalistuksen esihistoriaa edusti lehdessä julkaistu runo, jossa kuvailtiin juoppouden seurauksia värikkäin sanankääntein. Viimeisenä seurauksena kerrottiin olevan tulikivinen juoma ”järvestä pahasta”. Runossa myös katsottiin, ettei alkoholi sopinut papeille.⁷⁸ Kuitenkaan lehti ei varhaisvaiheissaan suhtautunut alkoholiin lähtökohtaisen kielteisesti. Ongelmaksi paloviinassa nähtiin se, että siihen kului viljaa, ja juopottelun seuraukset.

---

⁷³ OWS 46/13.11.1830, Seka-Sanomia; 47/20.11.1830, Seka-Sanomia; 47/22.11.1834, Seka-Sanomia; Pirinen 1968, 70–73.

⁷⁴ OWS 9/29.2.1840, 10/7.3.1840, 11/14.3.1840, 12/21.3.1840, 13/28.3.1840, 14/4.4.1840, 16/18.4.1840, 17/25.4.1840 ja 19/9.5.1840, Työn kunnia; 35/29.8.1840, Luotettava keino kasvattaa lapsia; Tommila 1984, 37.

⁷⁵ OWS 3/19.1.1833, Tarina; 5/2.2.1833, Se mies, joka himonsa hillitsee.

⁷⁶ OWS 36/23.9.1837, Tarinoita.

⁷⁷ OWS 10/6.3.1836, Viinan himosta.

⁷⁸ OWS 2/9.1.1836, Palo-Viinasta; 10/11.3.1837, Neuvo Palo-viinan polttajille; 36/4.9.1841, 37/11.9.1841 ja 38/18.9.1841, Tämä on juttu juomareista Koottu kohmelo-väestä.

Kritiikki kumpusi vahvasti taloudellisesta ajattelusta. Alkoholi ei ollut vielä ensisijaisesti uskonnollinen kysymys.⁷⁹

d. Lukijaisia, ”Abrahamin lapsia” ja paavilaisia – vieras uskonnollisuus kirkkotorvista katsottuna

Oulun Wiikko-Sanomia edusti järjen ja uskon yhteensovittamista tukenutta kirkollista luterilaisuutta.⁸⁰ Tämä antoi lehden tekijöille silmälasit, jotka vaikuttivat sen kirjoitusten kuvauksiin ajan pietististä virtauksista. Alkuvuodesta 1837 lehdessä julkaistiin kertomus, jossa päähenkilönä esiintyi aiemmin varkaudesta tuomittu ruotsalainen mies. Mies koki kääntymyksen ja liittyi paikalliseen uskonnolliseen ryhmään, jonka jäsenten lehti sanoi olleen ”herätetyitä eli niin kuttuttuita Kerittiläisiä, joita Ruottin puolella lukijoiksi hoetaan”. Mies siis liittyi Ruotsin lukijaisuuteen. Tarinassa kerrottiin, että mies valittiin ryhmän johtohahmoksi, joka muun muassa saarnasi ryhmän kokoontumisissa ”ristiin ja rastiin”. Saarnoissaan hänen kerrottiin muistelleen Raamattua ja selittäneen sitä ”pänsä jälkeen”. Kun saarnaaja oli julistanut itsellään olevan taivaan avaimet, kirkon edustajana ”rehellinen ja jäykkä” kirkkoväärti viittasi miehen aiempaan uraan varkaana ja sai väen nauramaan. Tämä kommentti lopetti miehen saarnan noloon tilanteeseen.⁸¹

Lyhyt tarina kertoo lehden suhteesta kansan keskuudessa syntyneeseen uskonnolliseen liikehdintään ja pietismiin. Lehden mielestä tällainen liikehdintä oli yksiselitteisesti harhaoppia. Myös tarinan kahden ryhmittymän edustajien valinta kuvastaa, millaisen valoon uskonnolliset kansanliikkeet haluttiin saattaa: kirkkoa edusti ”rehellinen ja jäykkä” kirkkoväärti, todennäköisesti hyvin juureva talonpoika; lukijoiden johtohahmoksi nostettiin varkaana kunnostautunut ja julkisen rangaistuksen saanut lurjus. Lehden antama kuva herätysliikkeiden sosiaalisesta kannatuspohjasta ei ole aivan sama kuin myöhemmässä tutkimuksessa on esitetty.⁸²

Toisessa tarinassa kerrottiin Ranskassa vaikuttaneesta ”kastajitten pyhästä seurasta”, joka edusti spiritualistista radikaalipietismiä. Lukijaisliikkeestä ker-

---

⁷⁹ OWS 2/9.1.1836, Palo-Viinasta; 10/11.3.1837, Neuvo Palo-viinan polttajille; 36/4.9.1841, 37/11.9.1841 ja 38/18.9.1841, Tämä on juttu juomareista Koottu kohmelo-väestä; Huhta 2009, 285–287.

⁸⁰ Tommila 1984, 37; Mustakallio [2015], Johdanto.

⁸¹ OWS 1/7.1.1837, Tarina.

⁸² Ylikangas 1990, 321, 322.

toneen tarinan tavoin myös tämä tarina päättyi heränneen päähenkilön kannalta epäedulliseen lopputulokseen.⁸³

On huomiota herättävää, että Oulun Wiikko-Sanomien varhaishistoriasa 1829–1841 protestanttiset herätysliikkeet esiintyivät vain kaksi kertaa – tuolloinkin esimerkit otettiin sittemmin lestadiolaisuuden esihistoriaan liitetystä Ruotsin lukijaisliikkeestä ja keskieurooppalaisesta radikaalipietismistä. Suomalaisista kansanherätyksistä ei ollut lehdessä mitään mainintaa, vaikka niin sanotut körttiläisöidenkäynnit olivat kuumimmillaan 1830–1840-luvun taitteessa Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla – niinkin lähellä Oulua kuin Kalajokilaaksossa. Oulun kaupungissakin oli jo tuolloin varhaisen herännäisyyden kannattajia ja Paavo Ruotsalainen aloitti 1830-luvulla säännölliset vierailut Pohjolan valkeaan kaupunkiin.⁸⁴

Lähteiden vaikeneminen kotimaisista kansanherätyksistä selittyy sensuurilla. Vaikka lehti suhtautui pietistiseen liikehdintään tuomitsevasti, se ei voinut kirjoittaa suomalaisista kansanherätyksistä, koska esivalta pelkäsi herätyksen saaman julkisuuden lisäävän niiden suosiota.⁸⁵ Esimerkin ottaminen läntisestä naapurimaasta oli kiertotietä toteutettu varoitus. Ihmisille haluttiin osoittaa, että muulla kuin perinteisellä kirkollisella uskonnollisuudella olisi nolo loppu. Kansan keskuudesta noussut uskonnollisuus tuomittiin kerettiläisyydeksi. Lehti toimi vanhaa yhteiskuntajärjestystä vaalineen kirkon suuna.

Luterilaisen kirkon näkökulmasta vieraasta uskonnollisuudesta lehden uskonnollisessa maisemassa näkyvin asema oli katolisella kirkolla. Lehdellä oli varaa tarjota lukijoille makeita nauruja katolilaisten kustannuksella, vaikka sensuuriasetuksen mukaan katolisesta kirkosta tulikin kirjoittaa asiallisesti ja myönteisesti.⁸⁶ Esimerkiksi eräästä katolisesta piispasta annettiin vähemmän mairitteleva arvostelu: ”Piispa paavillinen, lihava ja lystillinen”.⁸⁷ Yleensä katoliset papit esiintyivät Oulun Wiikko-Sanomien sivuilla ulkokullattuina, varakkaina ja lihavina. Asiaan lienee vaikuttanut myös heihin yhdistetty ahneus ja hyvä ruokahalu; esimerkiksi yksi pappi sai ruokailukäyttäytymisensä perusteella kyseenalaista kunnioitusta herättävän arvonimen – ”kaksi-jalkanen ahma”.⁸⁸

---

⁸³ OWS 1/2.1.1841, Ei se pyhyys vielä piisannut.

⁸⁴ Hautala 1976, 369; Ylikangas 1979, 42–53; Huhta 2012, 364–367; Mustakallio [2015], II 10. Vanhasta kiinni pitäviä ja liikettään uudistavia heränneitä.

⁸⁵ Silfverhuth 1976, 115–120; Huhta 2012, 359.

⁸⁶ Silfverhuth 1977, 97.

⁸⁷ OWS 48/16.12.1837, Kuningas ja Pispa.

⁸⁸ OWS 23/11.6.1831, Tarinoita; 39/1.10.1831, Seka-Sanomia; 15/14.4.1832, Tarinoita; 32/11.8.1832, Hätä käski härjän juosta, Pakko paimenen paeta; 40/6.10.1832, Tarinoita; 11/15.3.1834, Tarinoita.

Ruumiillisten ominaisuuksien lisäksi katolisten pappien henkisiä ja hengellisiä lahjoja nähtiin tarpeelliseksi saattaa humoristisella tavalla suomalaisten tietoisuuteen. Lukijoiden annettiin ymmärtää ”paavin pappien” saarnanneen harvoin. Tuolloinkin kuulijat olivat nukahtaneet kesken saarnan tai pappi joutunut muuten kiusalliseen tilanteeseen.⁸⁹ Muutenkin papit kaitsivat lehden mukaan seurakuntiaan niin huonosti, että Pietari ja Paavalikin häpesivät sitä kasvot punaisina.⁹⁰ Kyseinen papisto tuntui itsekin tunnustavan oman oppinsa ja vaelluksensa heikkouden: esimerkiksi paavi Leo X:n kerrottiin joutuneen toteamaan taivaan portilla avaimensa hyödyttömiksi, koska Luther oli vaihtanut lukon.⁹¹ Muutenkin katolisilla papeilla oli Oulun Wiikko-Sanomien tarinoissa taipumus ajautua noloihin tilanteisiin.⁹²

Katolisia munkkeja ja pappeja soimattiin aivan selväsanaisesti pettureiksi. Taikojen tekeminen, petkuttaminen ja anekauppa yhdistettiin heihin hyvin suoraviivaisesti. Vilpillisyydestään huolimatta he pitivät päänahkansa tiukoissakin tilanteissa – joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Toisaalta ”paavilaisten” juonet kuvattiin niin läpinäkyvän yksinkertaisiksi, että ne saattoivat edistää luterilaisuuden etenemistä.⁹³

Oulun Wiikko-Sanomia esitteli myös ”Paavin uskolaisten” käytännön uskonnollisuuteen liittyviä asioita. Lehti kertoi muun muassa ”pyhän veden” pirskotamisesta,⁹⁴ pyhiinvaelluksista⁹⁵ ja pyhimysten palvonnasta.⁹⁶ Vainajille järjestettiin sielunmessuja – tosin lehdessä annettiin ymmärtää katolisen kardinaalinkin tietävän ne hyödyttömiksi.⁹⁷ Muutenkin taikauskoisuus kuvattiin keskeiseksi osaksi katolilaisten elämää.⁹⁸

Myös maailmanuskonnot, erityisesti juutalaisuus ja islam, kuuluivat Oulun Wiikko-Sanomien uskonnolliseen maisemaan. Jälkimmäinen sai osakseen huomiota varsinkin Kreikan vapaustaistelusta kertoneissa sotauutisissa. Kuitenkin kumpikin näistä oli erityisesti esillä lehdessä julkaistuissa kaunokirjallisissa teksteissä: kertomuksissa ja lyhyissä kaskuissa.

---

⁸⁹ OWS 26/26.6.1830, Tarina; 43/29.10.1831, Tarina; 15/14.4.1832, Tarinoita; 40/21.10.1837, Tarinoita; 52/30.12.1837, Tarinoita.

⁹⁰ OWS 50/14.12.1833, Tarinoita.

⁹¹ OWS 5/4.2.1832, Tarinoita; 47/24.11.1832, Tarina; 28/20.7.1833, Tarinoita.

⁹² OWS 49/3.12.1836, Tavallisia Tarinoita; 43/11.11.1837.

⁹³ OWS 11/12.3.1836, Epä-usko jotaki vaikuttaa; 5/1.2.1840, Paavilaisten Munkkein petoksista; 49/3.12.1836, Tavallisia tarinoita; 45/25.11.1837, Tarinoita; 48/16.12.1837, Kuningas ja Pispa.

⁹⁴ OWS 5/1.2.1840, Paavilaisten Munkkein petoksista.

⁹⁵ OWS 10/6.3.1841, Konnuus ittensä kostaa.

⁹⁶ OWS 29/17.7.1841–32/7.8.1841, Kapusiner-munkki eli Monakka.

⁹⁷ OWS 13/26.3.1836, Tosi kertomus; 39/14.10.1837, Tarinoita.

⁹⁸ OWS 11/12.3.1836, Epä-usko jotaki vaikuttaa.

Juutalaisiin yhdistettiin toistuvasti samoja ominaisuuksia, joilla lehti pyrki hauskuuttamaan lukijoitaan. Varsinaisissa uutiskirjoituksissa ja ilmoituksissa juutalaisia ei juuri esiintynyt, mikä selittyi sillä, että juutalaisia oli Suomessa tuolloin varsin vähän.⁹⁹ Lehden sivuilla seikkailevat juutalaiset olivat ensisijaisesti liikemiehiä. Heidät kuvattiin oveliksi ja varakkaiksi. Myös sanavalmius kuului heidän yhteisiin ominaisuuksiinsa. Lehden kirjoituksista voidaan havaita kaksi perustilannetta, joissa juutalaiset astuivat näyttämölle. Tyypillisessä tilanteessa muunuskoinen pilkkasi juutalaista tai kyseenalaisti tämän rehellisyyden. Yleensä juutalainen antoi aseista riisuvan ja nokkelan vastauksen.¹⁰⁰ Juutalaisiin liittyvien mielikuvien vuoksi nimitystä juutalainen saatettiin käyttää myös haukkumanimenä.¹⁰¹

Hyvin usein juutalaiset kuvattiin myös tekemään kauppaa, milloin hevosista, milloin jalokivistä.¹⁰² Taloudellinen vaisto saattoi johtaa varsin omaperäisiin liiketoimiin: lehdessä tarinoitiin juutalaisesta, joka oli kääntynyt kristityksi ja kastattanut itsensä useaan kertaan eri kaupungeissa kummilahjojen toivossa.¹⁰³ Juutalaisten kauppatoimet saattoivat olla myös varsin kunnianhimoisia. Alkuvuodesta 1830 kerrottiin, että maailman rikkaimmaksi arveltu juutalaismies oli yrittänyt ostaa Turkin sulttaanilta entistä Israelia eli tuolloista Palestiinaa. Sulttaani oli jäänyt harkitsemaan kauppaa.¹⁰⁴

Lehdessä julkaistun tarinan mukaan juutalaiset osasivat kääntää ahdistavankin taloustilanteen omaksi hyödykseen. Egyptiläiset olivat nousseet vaatimaan korvauksia Raamatun exodus-kertomukseen (2. Moos.) sisältyvien tapahtumien johdosta. Nokkelina miehinä rabbit olivat kääntäneet asetelman itselleen eduksi vaatimalla korvauksia Egyptissä tekemästään työstä. Rabbien reaktio aiheutti egyptiläisten korvausvaateiden raukeamisen.¹⁰⁵

Myös juutalaisten uskonnosta nousevat tavat tulivat osittain tutuiksi Oulun Wiikko-Sanomien lukijoille. Vitsinomaisessa tarinassa sivuttiin juutalaisten

---

⁹⁹ Swanström 2014, 17.

¹⁰⁰ OWS 35/1.9.1832, Tarinoita; 14/6.4.1833, Tarinoita; 25/22.6.1833, Tarinoita; 47/22.1.1834, Tarinoita; 1/2.1.1836, Juutalainen piti puolensa; 2/9.1.1836, Tarina; 37/10.9.1836, Tarina; 4/23.1.1841, Tarinoita.

¹⁰¹ OWS 34/9.9.1837, Konnan koukut kaikkialla.

¹⁰² OWS 49/4.12.1830, Tarina; 33/20.8.1831–34/27.8.1831, Jumalall' on onnen ohjat, Luojalla lykyn avaimet, Vaan ei kateen kainalossa, Pahan suovan sormen päässä, Eikä hyvän hyppysissä, Ihmis, kurjan kinttahisa.

¹⁰³ OWS 49/23.12.1837, Tarinoita.

¹⁰⁴ OWS 12/20.3.1830, Seka-Sanomia.

¹⁰⁵ OWS 17/26.4.1834, Vanha Riita.

paastopäiviä. Eräässä tarinassa tuli esille juutalaisten miesten oikeus avioeroon.¹⁰⁶ Lehdessä myös kerrottiin pienen virnistyksen höystämänä asialliseen sävyyn, etteivät juutalaiset syöneet sianlihaa. Muutenkin juutalaisten suhde sikoihin oli kirjoituksissa tapetilla. Juutalainen saattoi leimata pilkkaajansa tai ahdistajansa siaksi. Vastaavasti joku kirjoitusten roolihenkilö saattoi toden teolla yrittää häväistä juutalaisen sikoihin liittyvän saastaisuuskäsityksen nojalla.¹⁰⁷

Kaikkiaan juutalaiset olivat lehdessä esillä erityisesti humoristisessa valossa, varsinkin lyhyissä tarinoissa. Humoristisesta otteesta huolimatta lehti katsoi juutalaisia antisemitististen silmälasien läpi. Tässä asiassa se edusti tyypillistä 1800-luvun eurooppalaista näkökulmaa juutalaisuuteen. Toisaalta juutalaisista kirjoitettiin myös hyvin neutraalisti. Lehti muun muassa julkaisi kalenterin juutalaisten vuosittaisista juhlista.¹⁰⁸

Islam oli alkuvuosina Oulun Wiikko-Sanomissa monipuolisesti esillä. ”Mahometin uskolaiset” esiintyivät näyttävästi myös lehden sotauutisissa, jotka kertoivat Kreikan vapaussodasta ja Ranskan toimista Algeriassa. Heitä seikkaili myös kaunokirjallisissa teksteissä. Jonkin verran lehti tarjosi lukijoilleen aivan neutraalia tietoa islaminuskosta.

Kreikan vapaustaistelun 1830-luvun taitteessa Oulun Wiikko-Sanomia kuvasi vahvasti uskonnollisesti. Kyseessä ei lehden kuvauksen mukaan ollut ensisijaisesti Kreikan tulevan valtion taistelu Turkkiä vastaan vaan kristittyjen taistelu raakoja muslimeita vastaan. Lehti esitti sodan motiiviksi uskonnon ja uskonnon harjoittamisen vapauden. On todettava, että sota ajoittui aikaan, jolloin nationalismia ei vielä aatteena tunnettu, eikä Kreikan vapaussotaa näin ollen tulekaan rinnastaa myöhempiin kansallisiin itsenäisyyspyrkimyksiin. Kuitenkin voidaan olettaa, että kapi-noineilla kreikkalaisilla oli myös maallisia pyrkimyksiä. Lehden antama kuva sodasta ja sen motiiveista oli yksipuolinen. Sellaisenaan kirjoitukset kuitenkin antoivat arvokasta tietoa itse lehdestä ja sen tavasta hahmottaa maailmaa.¹⁰⁹

Varsinaisten sotatarinoiden lisäksi lehti kauhisteli erityisesti turkkilais-ten ja algerialaisten tyhmyyttä ja raakuutta. Heidän kerrottiin esimerkiksi vainoavan kristittyjä eri tavoin. Naisväen julma alistaminen yhdistettiin islamiin ilman muuta.

---

¹⁰⁶ OWS 45/12.11.1831, Wiisas Tuomari ja hellä syämminen vaimo.

¹⁰⁷ OWS 22/29.5.1830, Tarina; 17/28.4.1832, Tarinoita; 35/1.9.1832, Tarinoita; 25/22.6.1833, Tarinoita; 37/10.9.1836, Tarina; 23/17.6.1837, Tarinoita; 28/29.7.1837, Kaksinkertainen syy.

¹⁰⁸ OWS 2/9.1.1841, 3.

¹⁰⁹ OWS 38/18.9.30, Seka-Sanomia; Tommila 1984, 41; Laitila 1990, 97, 98.

Turkkilaisten rikkauden väitettiin kertyneen kristittyjen laivoihin kohdistuneesta merirosvouksesta.¹¹⁰

Kolmikymmenluvun lopun lähestyessä Oulun Wiikko-Sanomia julkaisi muutamia islamista kertovia artikkeleita. Niiden sävy oli yleissivistävä ja niissä kirjoitettiin Lähi-idän uskonnosta varsin kunnioittavasti. Vuonna 1832 kerrottiin muslimien lukevan Raamattunaan Koraania. Alkuvuodesta 1836 lehden lukijat saivat tutustua profeetta Muhamedin elämäkertaan. Heille kerrottiin myös turkkilaisten oikeuslaitoksesta, minkä yhteydessä ihailevaan sävyyn kuvailtiin tuomarin ovelaa toimintaa. Lisäksi verrattiin arabien tapoja eurooppalaisiin. Kirjoittaja oli nostanut esille mielenkiintoisia ulkoisia yksityiskohtia arabialaisesta kulttuurista suomalaisten hämmästeltyväksi. Hän kertoi muun muassa arabien syövän leivän kuumana mutta lihan kylmänä; hiukset ajettiin, mutta parran annettiin kasvaa. Uutisten ja artikkelien lisäksi muslimit seikkailivat lehden kaunokirjallisessa aineksessa – lähinnä ”Tuhanen ja yhden yön saduissa”, joita lehti julkaisi jatkokertomuksina.¹¹¹

Muslimien raakalaismaisesta julkisuuskuvasta huolimatta Oulun Wiikko-Sanomia ei ollut heittänyt kirvestään kaivoon epätoivon ilmauksena muslimien sivistymisen suhteen. Pariin otteeseen lehti kertoi tositapahtumana heidän myönteisestä kiinnostuksestaan kristinuskoa kohtaan tai kääntymisestäään kristilliseen uskoon. Vuonna 1830 lehti kertoi riemullisena viestinä lähetystyön menestymisestä: venäläinen pappi oli johdattanut ”300 Mahomettilaista” kristinuskoon. Tästä ansiosta keisari palkitsi hänet kunniamerkillä. Myöhemmin lehti kertoi seikkaperäisesti islamista kristinuskoon kääntyneen miehen tarinan. Nämä tapaukset, kuten myös Nymannin toimittajakaudella julkaistut lyhyet kertomukset niin sanotusta pakanalähetystyöstä, kertoivat orastavasta lähetys-harrastuksesta. Asiasta innostuneet oululaiset saattoivat lahjoittaa varoja lähetystyöhön esimerkiksi Ruotsin lähetysseuran välityksellä 1830-luvulta alkaen.¹¹²

---

¹¹⁰ OWS 48/28.11.1829, Sanomia Armeiasta Turkin Maasa; 4/23.1.1830, Seka-Sanomia; 21/22.5.1830, Seka-Sanomia; 26/26.6.1830, Seka-Sanomia; 33/14.8.1830, Seka-Sanomia; 34/21.8.1830, Seka-Sanomia.

¹¹¹ OWS 9/3.3.1832, Seka-Sanomia; 3/16.1.1836, Profeeta Mahometi; 4/23.1.1836, Profeeta Mahometi; 10/11.3.1837, Turkkilaisten Tuomari ja Kameelin ajaja; 33/2.9.1837, Maasa maan tavalla; Tommila 1984, 42.

¹¹² OWS 50/11.12.1830, Seka-Sanomia; 40/3.10.1840, Pakana; 40/3.10.1840, Kauhia tapa Indialaisilla; 11/13.3.1841, Kristin Uskon vaikutus; Mustakallio [2015], II 11. Lähetys-harrastus pienistä aluista laajamittaiseksi toiminnaksi.

3. Kaikuja seurakuntien ja hiippakuntien toiminnasta

a. Rakennushankkeet ja väkilukutilastot seurakuntautisten keskiössä

Kirkko oli 1800-luvun suomalaisille keskeinen julkinen rakennus.¹¹³ Tämä näkyi myös Oulun Wiikko-Sanomissa. Lehdessä sivuttiin toisinaan kirkkojen rakentamista, korjaamista tai tuhoutumista. Lisäksi muut seurakuntien vastuulla olleet rakennukset, kuten köyhäntalot, löysivät tiensä tuoreen oululaislehden sivuille 1830-luvulla.

Autonomian ajan suomalaisittain huomattavin kirkollinen rakennushanke ylitti lehden uutiskynnyksen, kun se kertoi Helsingin Nikolainkirkon peruskiiven muurauksesta kesällä 1830. Tapaus oli suuriruhtinaskunnassa ilmeisesti hyvin merkittävä, sillä tilaisuutta kunnioitti läsnäolollaan itse kenraalikuvernööri. Lisäksi paikalla oli kirkon ja senaatin korkeinta johtoa.¹¹⁴

Eniten huomiota kirkollisista rakennuksista sai osakseen vuoden 1822 tulipalossa pahoin vaurioitunut Oulun kaupunginkirkko. Kirkon jälleenrakentaminen oli 1830-luvun alussa vahvasti esillä Oulun Wiikko-Sanomien kirjoituksissa, erityisesti ilmoituksissa. Lehti julkaisi seurakunnan julistuksia, joissa saneeraustyön varainhankinta oli keskeinen asia. Esimerkiksi kesällä 1830 kirkon rakentamisesta vastannut ”Asiamiesten seura eli komitee” ilmoitti lainaavansa halukkailta yksityishenkilöiltä varoja kirkon kunnostustyön rahoittamiseen.¹¹⁵

Kirkon rakentamiseen liittyneistä tapahtumista ei kerrottu lehdessä varsinaisissa uutiskirjoituksissa. Kuitenkin vuoden 1832 lopulla julkaistussa kaunokirjallisessa ”Jaarituksessa” kuvitteelliset hahmot Matti ja Pekka sivusivat kirkon rakentamista. Pekka oli käynyt kaupungissa ja todennut kirkon kauniiksi sekä ulko- että sisäpuolelta. Hän tuumaili, että kirkon käyttöönotto vaatisi vielä rakennuksen tarkastamisen. Tätä toimittamaan odotettiin etelästä rakennusmestaria. Kovin pitkään oululaisten ei tarvinnut enää tarkastusta odottaa, sillä rakennusmestari Johan Kantlin tarkasti rakennusmiesten kädenjäljen vajaan viikon kuluttua ”Jaarituksen” julkaisemisesta. Myös urkujen puute ja niiden hankintaan liittyvät talousvaikeudet nousivat Matin ja Pekan keskustelussa esille.¹¹⁶

Oulun kaupunginkirkko voitiin ottaa uudelleen käyttöön pitkällisten korjaustöiden jälkeen ensimmäisenä adventtisunnuntaina 1833. Oulun Wiikko-

---

¹¹³ Rikkinen 1990, 355.

¹¹⁴ OWS 29/17.7.1830, Seka-Sanomia; Knapas 2000, 124.

¹¹⁵ OWS 31/31.7.1830, 3, 4 (G. Toppelius); 32/7.8.1830, 4 (G. Toppelius).

¹¹⁶ OWS 51/22.12.1832, Jaaritus; Palola 2000, 184.

Sanomissa tiedotettiin asiasta. Ilmoituksessa kuvailtiin velkaantuneen seurakunnan tiukkaa taloustilannetta sekä sen pyhäkön heikkoa kalustusta. Samalla vedottiin seurakuntalaisten rakkauteen ”Jumalan kunniata ja hänen Templinsä kaunistusta” kohtaan. Tätä rakkautta oli mahdollista osoittaa käytännössä kolehdin ja kirkon ulko-ovilla tapahtuvien keräysten muodossa vihkiäisjumalanpalveluksen yhteydessä. Näillä keräyksillä pyrittiin siis rahoittamaan kirkon koristamista.¹¹⁷ Kirkon uudelleenkäyttöönotto ja varainkeruu sitä varten koettiin erityisen tärkeäksi. Tästä kertoi ilmoituksen painaminen kursivoidulla antiikvalla tavanomaisen fraktuuran asemesta. Näin sille saatiin lisää näkyvyyttä.

Vaikka kirkko oli saatu käyttöön, oululaisilla riitti sen parissa edelleen työmaata. Kirkontornin rakentaminen ja urkujen hankkiminen olivat vielä edessä. Seurakunta järjesti taloudellisten edellytysten turvaamiseksi keräyksiä.¹¹⁸ Seteleiden lisäksi tarvittiin rakennustarvikkeita, kuten kiviä ja muuraushiekkaa. Jo syksyllä 1833 seurakunta julisti tarjouskilpailun kirkontornin kivien toimittamisesta.¹¹⁹ Kesällä 1834 lehdessä ilmoitettiin kaupungin köyhille tarjottavasta mahdollisuudesta ansaita rahaa hankkimalla Hietasaaresta sopivaa hiekkaa kirkontornin muurausta varten.¹²⁰ Sama ilmoitus oli myös kuulutettu kirkossa.¹²¹

Urkujen ostaminen oli merkittävä ponnistus korjatun kirkon lopullisessa käyttöön otossa. Asia oli ollut ja oli esillä myös Oulun Wiikko-Sanomien kirjoituksissa. Syksyllä 1834 kerrottiin edesmenneestä leskestä, joka oli testamentannut omaisuutensa Turun tuomiokirkon urkujen hankintaa varten. Samassa kirjoittaja toteasi vihjaavasti: ”eivät muut Suomen-maan uruttomat kirkot juuri tajja kaehtia Tuomio-kirkkonsa onnia, mutta luultavasti toivosivat nekin kerran päästä semmosten kunnoitettavain Testamentti-Tekiäin Perillisiksi.” Lausahdus oli selvä kehotus varojen lahjoittamiseen ja esimerkiksi testamenttaamiseen urkuhankkeen hyväksi. Lehti ei kerro, kantoiko vihjaus hedelmää. Joka tapauksessa keväällä 1837 seurakunnan kirkonkokous teki päätöksen urkujen ostamisesta. Alkuvuodesta 1840 Oulun Wiikko-Sanomien lukijoille kerrottiin, että urkuja rakennettiin parasta aikaa.¹²² Hanke edistyi, sillä seuraavan vuoden keväällä lukijoita ilahdutettiin kertomalla urkujen

---

¹¹⁷ OWS 48/30.11.1833, Julistus. Vrt. Palola 2000, 184.

¹¹⁸ Palola 2000, 195.

¹¹⁹ OWS 44/2.11.1832, Julistus (G. Toppelius).

¹²⁰ OWS 26/28.6.1834, Julistus (Joh. Fredr. Clasén).

¹²¹ Hautala 1975, 352.

¹²² OWS 6/8.2.1840, Tietoja Oulun Kaupungista.

olleen juuri valmistumaisillaan.¹²³ Samoihin aikoihin lehdessä kerrottiin myös Oulun vanhempien kirkkojen historiasta.¹²⁴

Kevättalvella 1841 Iin kirkkoherra ilmoitti seurakuntansa kirkonkouksen tekemästä Haukiputaan kirkon saneerauspäätöksestä ja sen välittömistä vaikutuksista. Kokous oli päättänyt suurentaa entisiä ja teettää kokonaan uusia ikkunoita pyhäkköön. Lehdessä julkaistussa tiedotteessa ilmoitettiin huutokaupasta, jossa urakka annettaisiin vähiten tarjoavalle.¹²⁵ Vastaavasti kesällä 1841 tiedotettiin huutokaupasta, jossa Oulun seurakunnan ”köyhäin-huoneen” kunnostustyöt annettaisiin ”vähemmin vaativaiselle”.¹²⁶

Kirkkorakennuksiin kuului yleensä tärkeä joukkotiedotusväline, kirkonkellot. Tornin kelloja pidettiin tärkeinä.¹²⁷ Kellojen kumahdus ilmoitti ajan, ja niillä väki kutsuttiin kirkkoon.¹²⁸ Kelloja saatettiin soittaa suuren juhlan kunniaksi.¹²⁹ Lisäksi soitolla ilmoitettiin tulipaloista.¹³⁰ Virheellinen tai aiheeton soitto saattoi aiheuttaa huomattavan polemiikin, kuten lehti kertoi Ranskassa tapahtuneen. Siellä eräs renki oli kaupunkia ”töllistelyään” mennyt kirkontorniin ja lukkiutunut vahingossa sinne. Päästäkseen pälkähästä hän oli alkanut soittaa kelloja, mikä oli ajanut koko kaupungin kaaokseen ja sekasortoon.¹³¹ Kertomuksen historiallisuudesta ei voida olla varmoja, mutta joka tapauksessa se todisti kirkonkellojen tehokkuuden joukkotiedotuksen välineenä.

Kirkonkellot olivat herättäneet myös orastavan teollisuuden kiinnostuksen. Kevättalvella 1830 luvialainen Mikkeli Rostedt mainosti kirkonkelloja valmistavaa teollisuuslaitostaan.¹³² Samainen patruuna sai huomiota myös Seka-Sanomiapalstalla saman vuoden syksyllä. Hänen tehtaansa oli nimittäin valanut Siikajoen seurakunnan Pulkkilan kappeliin uuden kirkonkellon, joka oli ”menestynyt aivan täydellisesti, kaikkine’ koristuksinensa ja kirjoituksinensa, ja saanut myös kauniin heliän äänen, niin ettei se minkään suhteenole’ huonompi niitä, jotka Stukkulmisa

---

¹²³ OWS 17/24.4.1841, Oulusta 21 p. Huhtikuuta.

¹²⁴ OWS 6/8.2.40, Tietoja Oulun kaupungista.

¹²⁵ OWS 10/6.3.1841, Kuulutus (Cr. Joh. Frosterus).

¹²⁶ OWS 24/12.6.1841, 4 (K. M. Stähle).

¹²⁷ OWS 5/30.1.1841, Tarinoita.

¹²⁸ OWS 23/11.6.1831, On Narreja, jos Narriparkojakin; 33/2.9.1837, Lumi-vyörykkeestä (Lavin-fall) Bergamoletto nimisesä kyläsä, Pohjas Italiassa, vuonna 1755.

¹²⁹ OWS 31/31.7.1831, Vaasasta.

¹³⁰ OWS 40/6.10.1832, Seka-Sanomia; 6/6.2.1836, Oulusta 2 päivänä Helmi-kuusa, 1836.

¹³¹ OWS 40/6.10.1832, Seka-Sanomia.

¹³² OWS 5/30.1.1830, Julistuksia; 6/6.2.1830, Julistuksia; 7/13.2.1830, Julistuksia; 12/20.3.1830, Julistuksia (Mikkeli Rostedt).

valetaan”.¹³³ Lehti halusi mainostaa suomalaista kirkonkellojen valajaa voimakkaiden superlatiivien rikastuttamalla esittelyllä. Lehden selkeää kannanottoa suomalaisten tuotteiden puolesta suhteessa ruotsalaisiin voidaan pitää lehden linjan kannalta ymmärrettävänä. Se edusti jonkinlaista kansallisen heräämisen esihistoriaa.

Kellojen lisäksi kirkkorakennukset tarvitsivat tietenkin myös muuta kalustoa, koristeita ja esineitä. Myös näiden hankinnasta ja toteuttamisesta keskusteltiin lehden kirjoituksissa. Myynti-ilmoituksessa kaupattiin alttaritaulua.¹³⁴ Kaunokirjalliseksi tekstiksi luokiteltavassa arvoituksessa kirkonkokous väänsi kättä kynttiläkruunun hankinnasta.¹³⁵ Eräästä tarinasta voidaan päätellä, että kirkkoja myös maalattiin.¹³⁶

Kirkkoja ei ainoastaan rakennettu. Niitä myös tuhoutui, usein tulipalon seurauksena. Paikallisesti merkittävimmän julkisen rakennuksen tuhoutuminen ei ollut pieni asia. Kuten on käynyt ilmi, lehden kirjoituksissa viitattiin Oulun kirkon palamiseen. Myös kaukaisempien kirkkorakennusten vaurioituminen tai tuhoutuminen saattoi päätyä oululaislehden sivuille. Lehdessä kirjoitettiin esimerkiksi Laukaan kirkon tuhopoltosta.¹³⁷ Kun ”hirmuinen vahingon valkia” kohtasi venäläisen Tulan kaupungin kesällä 1834, vahingoista mainittiin ensimmäisenä yhdeksän kirkon tuhoutuminen. Tapa, jolla Tulan katastrofista kerrottiin, korosti kirkkojen merkitystä ajan kulttuurissa - tulipalon uhriksi kun oli lehden mukaan joutunut myös yli 600 kartanoa, huomattava kivääritehdas ja muita rakennuksia.¹³⁸

Oulun Wiikko-Sanomien seurakuntautisten keskeistä aineistoa olivat seurakuntien väestömuutostilastot. Usein tilastot esitettiin rovastikunnittain eriteltyinä. Suurin osa niistä oli peräisin Pohjois-Suomen rovastikunnista, joita oli tuolloin neljä. Kyseiset rovastikunnat kuuluivat Turun arkkihiippakuntaan. Yleensä laskelmat julkaistiin kevättalvella, mihin varmasti vaikutti yleinen tapa kuuluttaa seurakunnan väestössä tapahtuneista muutoksista uudenvuoden jumalanpalveluksen yhteydessä. Huomionarvoista on, että lehti ei juuri julkaissut Etelä-Suomen tilastoja, vaikka se oli vuodesta 1832 alkaen ainoa arkkihiippakunnan alueella ilmestynyt suomenkielinen

---

¹³³ OWS 36/4.9.1830, 3, 4.

¹³⁴ OWS 15/12.4.1834, Julistuksia (Hedman).

¹³⁵ OWS 28/13.7.1833, Tarina taikka Arvuutus.

¹³⁶ OWS 10/9.3.1833, Tarinoita.

¹³⁷ OWS 40/8.10.1831, Seka-Sanomia.

¹³⁸ OWS 33/16.8.1834, Seka-Sanomia.

sanomalehti. Joka tapauksessa tilastot olivat keskeistä Pohjois-Suomen seurakunnista kertovaa aineistoa 1830–1840-luvulla.¹³⁹

b. Seurakunnat köyhäinhoidon järjestäjinä

Autonomian ajan alkupuolella seurakunnille kuului monia tehtäviä, jotka myöhemmät sukupolvet ovat tottuneet mieltämään valtion tai yhteiskunnan vastuualueeseen kuuluviksi. Tällaisia velvoitteita olivat muun muassa köyhäinhoito ja kansanopetus.

Köyhäinhoito oli jonkin verran esillä Oulun Wiikko-Sanomissa jo lehden alkutaipaleella. Esimerkiksi vuoden 1832 alussa Oulun seurakunnan ”köyhäin holhomisen seura” antoi julistuksen, jolla kiellettiin kerjääminen sakon uhalla. Seurakunta oli siirtymässä järjestetympään köyhäinhoitoon: apua tarvitsevien tuli käänntyä viranomaisten puoleen, ei kulkea ovelta ovelle.¹⁴⁰ Tässä oululaiset noudattivat aikakauden yleistä linjaa ja korkeamman esivallan määräyksiä – kerjääminen oli kielletty jo vuonna 1817 keisarin antamalla julistuksella.¹⁴¹

Toisinaan apua hädänalaisille saatettiin hakea oman seurakunnan ulkopuoleltakin. Usean heikon vuodentulon jälkeen katovuosi 1832 aiheutti Pohjois-Suomeen todellisen puutteen ja nälänhädän.¹⁴² Hädän keskellä oli myös havahduttu nousevan lehdistön tarjoamiin mahdollisuuksiin esittää laajalle alueelle avunpyyntö puutteen keskeltä. Niinpä oululaislehdessä julkaistiin joulun alla vetoamus avustusten toimittamiseksi Pohjanmaan ja Kainuun köyhiin seurakuntiin. Nöyrä pyyntö ei jäänyt vaille vastausta, sillä muutaman viikon päästä lehti välitti joulutunnelmia Pudasjärven seurakunnasta. Iijokivarren erämaapitäjässä oli iloittu suuresti tuntemattomalta lahjoittajalta ja rikkaalta paikkakuntalaiselta saaduista avustuksista. Asiaan palattiin lehdessä vielä helmikuussa. Vastaavaa riemua oli koettu myös Muhoksella.¹⁴³

---

¹³⁹ OWS 12/24.3.1832, 3,4; 1833–1834; 43/25.10.1834, Syntyneistä ja Kuolleista Turun Arkki-Hiippa-Kunnasa, vuonna 1833; 11/25.3.1837, Syntyneistä ja kuolleista Suomen Suuren-Ruhtinan maasa vuonna 1835; 14/2.4.1836, Syntyneistä ja kuolleista Suomen Suuren-Ruhtinan maasa, vuonna 1834; 11/25.3.1837, Syntyneistä ja kuolleista Suomen Suuren-Ruhtinan maasa vuonna 1835; Tommila 1984, 38; Mustakallio 2009, 25.

¹⁴⁰ OWS 2/14.1.1832, Ulosveto - - ; Hautala 1975, 307–327; Palola 2000, 171.

¹⁴¹ Kauranen 1999, 26, 27.

¹⁴² Kauranen 1999, 30–37.

¹⁴³ OWS 50/15.12.1832, Oulusta 14:nä päivänä Joulukuusa; 1/5.1.1832, Pudasjärveltä 26 Joulukuusa 1832; 3/19.1.1833, Muhoksesta 9:tenä päivänä Tammi-kuusa, 1833; 6/9.2.1833, Pudasjärvestä 30 päivänä Tammi-kuusa vuonna 1833; Kauranen 1999, 85–90.

Jouluavustukset eivät kuitenkaan riittäneet loputtomiin. Nälänhätä lie-
nee ollut kevättalvesta ja keväällä vaikeimmillaan. Kajaanin piirilääkäri Elias Lönn-
rot kertoi Kainuun köyhien surkeasta tilasta: kerjäläisiä oli kierrellyt ympäri seura-
kuntia ja kulkutaudit olivat alkaneet levitä. Tilanteen auttamiseksi seurakuntiin oli
perustettu alkeellisia ”lasareetteja”. Syyskesällä lehdessä kerrottiin Muhoksen sairas-
tuvasta ja sen toiminnasta. Tilanne vaikutti kaikkiaan lohduttomalta. Lehdessä halut-
tiin myös muistuttaa menneiden aikojen katovuosista.¹⁴⁴

Lönnrotin kirjoitus avasi myös mielenkiintoisen ikkunan köyhäinnoi-
don organisoitumisen alkuvaiheisiin. Hän kertoi, että Kajaanin maaherra oli perusta-
nut seurakuntiin ”Köyhäin-holhomisen seuroja”, joiden tehtävänä oli huolehtia avus-
tusten jakamisesta niitä tarvitseville. Näihin ”komiteoihin” kuului kirjoittajan mu-
kaan kirkkoherroja, nimismiehiä, säätyläisiä, kuudennusmiehiä ja muita hyvämainei-
sia talonpoikia. Piirilääkäri kuvasi kirjoituksessaan myös avustusten jakamista käy-
tännössä.¹⁴⁵

Syksyllä 1834 oululaislehden lukijat saivat tavalla nälästä kertovia ter-
veisiä Kittilästä. Tuntemattomaksi jäänyt kirjoittaja kuvasi yleisesti kotikappelinsa
ihmisten heikkoa elintasoja sekä vaikeiden luonnonolojen aiheuttamia viljelytappioita
edellisiltä vuosilta. Samalla hän myös kiitti runsassanaisesti keisarillista majesteettia
ja Suomen kristittyjä ihmisiä, jotka olivat auttaneet Kittilän kappeliseurakuntaa hä-
dän hetkellä. Samantapainen kirjoitus lähetettiin lehden toimitukseen pari vuotta
myöhemmin Suomussalmelta.¹⁴⁶

Vuosikymmenen loppupuolella lehti alkoi julkaista myös muiden kuin
poikkeavien nälkäaikojen köyhäinhoitoa koskevia kirjoituksia ja ilmoituksia. Nämä
tekstit keskittyivät Oulun seurakuntaan. Tämä oli hyvin ymmärrettävää, koska leh-
dessä julkaistiin tuolloin varsin vähän paikalliskirjeitä eivätkä etäisemmät maalais-
seurakunnat olleet löytäneet sanomalehteä ilmoituskanavakseen.¹⁴⁷

Lehti eritteli alkuvuodesta 1836 julkaisemansa väkilukulaskelman osa-
na myös köyhäinhuollon piirissä olleiden kaupunkilaisten lukumäärät. Kaikkiaan
köyhäinapua sai lehden mukaan 240 kaupunkilaista, joista noin kolmasosa asui
”köyhäinhuoneessa”. Myöhemmin kevättalvella ilmoitettiin huutokaupasta, jossa

¹⁴⁴ OWS 18/4.5.1833, Suomen-Maan vanhoista ajoista; 22/1.6.1833, Kirjoitus Kajaanista, 4 päiv.
Huhti-kuusa 1833; 34/24.8.1833, Muhoksesta 12 päivänä Elo-kuusa 1833; Kauranen 1999, 61–64,
142, 143.

¹⁴⁵ OWS 22/1.6.1833, Kirjoitus Kajaanista, 4 päiv. Huhti-kuusa 1833; Kauranen 1999, 59–61.

¹⁴⁶ OWS 39/27.9.1834, Kittilästä (Sodankylän Pitäjässä) 17 päivänä Elo-kuusa 1834; 16/16.4.1836,
Suomussalmesta, 23 p. Maalis-kuusa, 1836.

¹⁴⁷ Tommila 1984, 45.

kilpailutettiin ruoka- ja muiden tarvikkeiden toimitukset köyhäintalolle. Vuoden kulluttua tarjottiin vastaavasti talon ruokahuoltoa ”vähimmän maksun siitä vaativalle”. Loppuvuodesta samaan palvelukeskukseen etsittiin vahtimestaria. Viran kelpoisuusvaatimuksiksi mainittiin ilmoituksessa kirjoitus- ja laskutaito sekä suostumus asua köyhäinhuoneessa. Sama virka oli muutaman vuoden päästä haettavana uudelleen.¹⁴⁸ Myös ”köyhäin-huoneen” kunnostustöiden tarjoushuutokaupasta oli mahdollista lukea lehden palstoilta.¹⁴⁹

Oulun seurakunnan köyhäinhoidossa koitti uusi aikakausi 1840-luvulle tultaessa. Lokakuussa 1840 kirkkoherran sijainen, kappalainen Karl Mammert Stähle kutsui ”köyhäin Directionin puolesta” kirkonkokouksen koolle. Tarkoituksena oli päättää köyhäinhoidon mahdollisista uudelleenjärjestelyistä.¹⁵⁰ Kokousta ei ollut kutsuttu kokoon turhaan, sillä marras–lokakuun vaihteen numeroissa kerrottiin sen tekemästä päätöksestä. Aiemmin ”sekä ruoteilla että köyhäin-huoneessa” hoidetut päätettiin antaa ”halvimpaan maksoon” ja ”Christillisellä huolella” heitä hoitamaan lupautuneille ihmisille. Päätös siirsi köyhäinhoidon uuteen aikakauteen, kun siirryttiin ruotu- ja elätehoidon yhdistäneeseen järjestelmään. Käytännössä orpolapset, turvattomat vanhukset ja henkisesti sairaat huutokaupattiin parhaan tarjouksen tehneille hoidettavaksi. Muille apua tarvitseville annettiin avustusta omasta ruodusta.¹⁵¹

Käyttöön otettu elätejärjestelmä oli ilmeisesti koettu toimivaksi, sillä vuoden kuluttua lehti kertoi sen jatkumisesta. Samalla ilmoitettiin vuodenvaihteessa ”köyhäin huoneessa” pidettävästä tilaisuudesta, jossa hoitoa tarvitsevia tarjottiin vähiten vaativalle mutta kuitenkin sellaiselle, joka tahtoi hoitaa huutolaisensa ”christillisellä helleydellä”.¹⁵²

Yleisesti Oulun Wiikko-Sanomien alkuvuosien köyhäinhoitoaiheisille kirjoituksille oli tyypillistä poikkeusolojen kuvaaminen. Kirjoituksissa käsiteltiin yleensä huonosta sadosta tai muista syistä johtunutta poikkeuksellista tilannetta. Usein nälkä vaivasi näissä tilanteissa myös sellaisia, jotka normaalioloissa tulivat omillaan jotenkuten toimeen. Vain Oulun seurakunnasta kerrottiin tarkemmin järjestetyn köyhäinhoidon kuulumisia ja annettiin aiheeseen liittyviä julistuksia. Toki joistain muistakin seurakunnista mainittiin köyhäinhoidosta vastanneesta toimielimestä.

¹⁴⁸ OWS 6/6.2.1836, Oulun kaupungisa - - ; 13/26.3.1836, Julistuksia; 21/3.6.1837, Julistuksia; 44/18.11.1837, Tulevan Joulu-kuun - - ; 46/2.12.1837, Tulevan Joulu-kuun - - ; 2/11.1.1840, Julistus; 3/18.1.1840, Julistus; 4/25.1.1840, Julistus; Hautala 1975, 307–327.

¹⁴⁹ OWS 24/12.6.1841, 4 (K. M. Stähle).

¹⁵⁰ OWS 41/10.10.1840; Palola 2000, 156, 157.

¹⁵¹ OWS 44/31.10.1840; OWS 45/7.11.1840; Palola 2000, 171.

¹⁵² OWS 49/4.12.1841, Kuulutus (K. M. Stähle).

Kaikkiaan lehden kirjoituksista näkyy peilikuva tuolloisesta Pohjois-Suomen seurakuntien köyhäinhoidosta. Valtaosa köyhistä elätti itsensä kerjäämällä, tilapäistöillä ja seurakunnan avustuksilla. Oulussa puhalsivat jo muutoksen tuulet. Muutoin järjestelmällisemmän köyhäinhoidon aika oli vasta tulossa kylmään Pohjolaan.

c. Pipliaseura kruunun ja kirkon suojeluksessa

Oulun Pipliaseura oli Oulun vanhin ja Oulun Wiikko-Sanomien alkuvuosina kaupungin ainoa yhdistys. Vuonna 1818 perustettu alueseura oli kiinteästi yhteydessä Suomen Pipliaseuran muihin alueeuroihin. Tämä yhteys näkyi Oulun Wiikko-Sanomien seuralle antamassa julkisuudessa, tosin vain Turun ja Vaasan pipliaseurojen osalta. Oululaislehti ei kertonut ainoastaan kotikaupunkinsa alueseuran edesottamuksista vaan tarjosi lukijoille myös mahdollisuuden saada tietoja Keisarillisen Pipliaseuran toiminnasta Turun ja Vaasan kaupungeissa sekä emäseurasta Englannista. Toisaalta lehti ei kirjoittanut mitään Kuopion, Viipurin, Porvoon tai Hämeenlinnan seuroista.¹⁵³

Helmikuussa 1836 lehti julkaisi Oulun Pipliaseuran toimintakertomuksen. Kirjoituksessa kerrottiin hyvin lyhyesti vuonna 1818 perustetun alueseuran historiasta sekä tarkemmin edellisten vuosien toiminnasta ja taloudesta. Samalla esiteltiin myös seuran arvovaltainen ”komiteea”, jonka puheenjohtajana oli itse maaherra R. W. Lagerborg. Muutkin johtokunnan jäsenet olivat arvovaltaisia virkamiehiä ja muita säätyläisiä, muiden muassa kirkkoherra Henrik Wegelius ja triviaalikoulun rehtori Appelgren. Johtokunnan kokoonpano viestitti omalla kielellään Pipliaseuran asemasta keisarin ja kirkon suojeluksessa. Samassa lehdessä mainostettiin myös mahdollisuutta ostaa seuran kirjoja kirkkoherra Wegeliukselta Oulun pappilasta.¹⁵⁴

Lehti sai myös kertoa syksyllä 1836, kuinka Englannin ”Suuri Biblia-Seura” oli saanut tuntuvia lahjoituksia toimintansa hyväksi. Toimittaja viittasi Englannin tilanteeseen kauhistellessaan Suomessa rehottanutta ahneutta. Ilmeisesti lehti kaipaili suomalaiselle Pipliaseuralle vastaavia taloudellisia suosionosoituksia kuin

---

¹⁵³ OWS 3/19.1.1833, Julistus; 31/31.7.1831, Vaasasta; Hautala 1975, 371–373; Palola 2000, 213–215; Kakkuri 2015, 92–119; 154–164. Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

¹⁵⁴ OWS 8/20.2.1836, Oulusta 16 päivänä Helmi-kuusa, v. 1836; 8/20.2.1836, Julistuksia; Kakkuri 2015, 112; Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

Englannin äitiseura oli saanut.¹⁵⁵ Lahjoitusten kaipuusta huolimatta Oulun Pipliaseura oli ainakin ennen Oulun paloa 1822 ollut varsin vakavarainen, mihin osaltaan vaikutti seuran nauttima suosio sekä virkamies- että porvarieliitin keskuudessa.¹⁵⁶

Oulun Pipliaseuran vahvoista siteistä Turkuun kertoi esimerkiksi seuran sihteerin G. E. Fogelholmin keväällä 1841 antama julistus. Siinä kerrottiin, että turkulaiset olivat lähettäneet liki 5 000 Uutta testamenttia jaettavaksi maksutta Oulun läänissä. Vaikeat keliolot olivat kuitenkin tuoneet mutkia matkaan, eikä kirjälähetystä ollut vielä voitu toimittaa Pohjolan valkeaan kaupunkiin.¹⁵⁷

Pipliaseura poikkesi merkittävästi muista varhaisista uskonnollisista liikkeistä ja yhdistyksistä. Toisin kuin pietistisperäinen liikehdintä Pipliaseura oli vahvasti kirkollinen ja toimi itse keisarin suojeluksessa. Itse asiassa sen toiminnasta heijastui kirkkaasti tuon ajan kirkon ja kruunun kiinteä yhteys. Valtaistuin ja alttari olivat liitossa keskenään.¹⁵⁸ Seuran erityisasema heijastui myös sen saamaan lehdistöjulkisuuteen.

d. Hiippakuntautisten esiinmarssi

Oulun Wiikko-Sanomia julkaisi myös seurakuntatasoa laajempia kirkollisia kirjoituksia. Lehti alkoi julkaista hiippakuntautisia 1832 – kielen kehityksen liittyvänä huomiona todettakoon, että lehti kirjoitti sanan hiippakunta kahdella i-kirjaimella 1829–1841. Lehti julkaisi virallisia uutisia kummastakin hiippakunnasta: sekä Turusta että Porvoosta. Näin oululaislehden lukijoilla oli mahdollisuus lukea hiippakuntautisista lähinnä papiston virkasuhteisiin liittyneistä muutoksista ja pappien kuolintiedoista kaikkialta Suomesta, vaikka valtaosa lehden tuolloisista tilauksista tulikin Turun hiippakunnan alueelta – Turun arkkipiispa toimi nimittäin koko läntisen Suomen sekä koko Lapin ja Kainuun kaitsijana etelästä aina Utsjoelle asti.

Laajamittainen hiippakuntautisten julkaisu selittyy kahdella tekijällä: ensinnäkin papiston nimitysuutiset kiinnostivat lehden lukijoita ja toiseksi alueellisella laajuudella saatettiin tavoitella uusia tilaajia. Lisäksi lehti otti hiippakuntauti-

---

¹⁵⁵ OWS 40/1.10.1836, Seka-Sanomia; Kakkuri 2015, 164.

¹⁵⁶ Kakkuri 2015, 163, 164; Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

¹⁵⁷ OWS 16/17.4.1841, Julistuksia; Kakkuri 2015, 149.

¹⁵⁸ Kakkuri 2015, 32, 73, 74; Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

set ohjelmaansa juuri sinä vuonna, jona se oli ainoa suomenkielinen sanomalehti. Oulun Wiikko-Sanomien alettua ilmestyä kolmannen kerran 1840 Hans Nymanin toimittamana Porvoon hiippakuntautiset eivät enää kuuluneet lehden ohjelmistoon. Muutos selittynee Viipurin ja Porvoon kasvaneella lehdistöllä.¹⁵⁹

Kesällä 1833 lehti kertoi arkkipiispanvaalin tuloksesta. Lehti julkaisi kaikkien vaalissa äänestettyjen ehdokkaiden äänimäärät. Selkeästi eniten ääniä olivat saaneet tuomiorovasti Gustaf Gadolin (193 ääntä) ja professori E. G. Melartin (159 ääntä). Lopullinen valinta ei kuitenkaan noudattanut äänestystulosta: keisari nimitti vaalissa toiselle sijalle jääneen Melartinin arkkipiispaksi.¹⁶⁰ Lehti kirjoitti aiheesta hyvin neutraalisti kommentoimatta sen kummemmin vaalitulosta kuin nimitystäkään. Valtakunnassa oli yksi totuus, keisarin totuus.

Muutaman vuoden kuluttua lehti saattoi kertoa arkkipiispaksi nimitetyn E. G. Melartinin saapumisesta Pohjolan valkeaan kaupunkiin. Yli viidenkymmenen vuoden tauon jälkeen Oulussa oltiin toimittamassa piispantarkastusta. Tosin lehti mainitsi samalla edelliskesäisestä ruotsalaispiispan vierailusta. Arkkipiispaa ei kuitenkaan ollut koskaan nähty kaupungissa. Itse visitaation sisällöstä lehti ei kirjoittanut mitään. Muutamaa viikkoa myöhemmin lehti kertoi piispan seurueineen kulke-
neen kaupungin kautta palatessaan Tornioista kohti etelää.¹⁶¹

Varsinaisten hiippakuntautisten lisäksi lehti kertoi toisinaan rovastikuntatason toiminnasta. Esimerkiksi maaliskuussa 1841 se kirjoitti Oulun rovastikunnan pappeinkokouksesta. Yhteen kokoontuneet papit olivat keskustelleet papinleskien eläkejärjestelmästä.¹⁶² Muista vastaavista kokouksista Oulun Wiikko-Sanomia ei alkutaipaleellaan kirjoittanut, mikä selittyy lehden tuolloisella sisällöllä ja rakenteella. Lehden rakenne ei ollut vielä vakiintunut ja sen uutistenvälitys oli vaihtelevaa.¹⁶³

---

¹⁵⁹ OWS 6/11.2.1832, Turun Hiippakunnan Sanomia; 8/25.2.1832, Porvoon hiippakunnan Sanomia; OWS 1837, 1840, 1841; Mustakallio [2015], Johdanto.

¹⁶⁰ OWS 27/6.7.1833, Turusta; 50/14.12.1833, Seka-Sanomia; Takolander 1926–1927 I, 290–292.

¹⁶¹ OWS 37/10.9.1836, Oulusta 7 päivänä Syys-kuusa, 1836; 40/1.10.1836, Oulusta 28 päivänä Syys-kuusa 1836; Takolander 1926–1927 II, 20 – 21; Palola 2000, 156; Mustakallio [2015], Johdanto.

¹⁶² OWS 11/13.3.1841, Oulusta; Palola 2000, 156.

¹⁶³ Tommila 1984, 27.

e. Pappi – sielunpaimen, pitäjän johtomies ja maatalousneuvoja

Eri kirkkokuntien papit olivat keskeinen henkilöryhmä Oulun Wiikko-Sanomien kirjoituksissa. Papisto oli esillä uutiskirjoituksissa, mutta erityisesti sielunpaimenia seikkaili kaunokirjallisissa tarinoissa ja kaskuissa, varsinkin 1830-luvulla. Yleensä lehti antoi papistosta hyvin myönteisen ja monisävyisen kuvan – yhtä ainoaa pappiskuvaa lehden kirjoituksista ei ole mahdollista muodostaa. Usein lehti kyllä yhdisti pappeihin samoja ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä. Näitä olivat esimerkiksi hurskaus, ahkeruus ja viisaus.¹⁶⁴ Monella tapaa lahjakkaille ja kyvykkäille kirkonmiehille kuului hengellisten tehtävien lisäksi joukko muita velvoitteita.

Keskeisin Oulun Wiikko-Sanomien kuvaamista papin rooleista oli seurakunnan kaitsijan tehtävä. Pappi kuvattiin opettavaksi ja uupumattomaksi sielunpaimeneksi, joka tunsu huolta hätään joutuneista yhdessä lääkäreiden ja esivallan kanssa. Hän vieraili kuolinvuoteella ja oli lohduttamassa elämän runtelemlia ihmisiä. Toisaalta hän oli myös läsnä seurakuntalaisten iloissa, kuten kultahääpäivän juhlassa. Pappi myös osoitti anteeksiantavaa mieltä ja laupeutta katuville seurakuntalaisille – toisinaan katumattomillekin. Piispoja ja pappeja saatettiin kuvata myös hyvin taitaviksi ja innostaviksi kansanopettajiksi.¹⁶⁵

Pappi vastasi pastoraalisessa tehtävässään myös kirkkokurin toteutumisesta. Lehden kirjoituksissa papisto ojensi seurakuntalaisia lähinnä suullisten nuhteiden ja isällisten neuvojen välityksellä. Neuvominen koettiin papin virkaan kuuluvaksi perustehtäväksi.¹⁶⁶

Hengellisten tehtävien lisäksi papiston, erityisesti kirkkoherrojen tehtäväkenttään kuului runsaasti maallisia ja talouteen liittyviä velvoitteita 1800-luvun alkupuolella. Erityisen aktiivisesti heidät kuvattiin köyhäinhoidon organisoijiksi. Lähes kaikissa Oulun Wiikko-Sanomien köyhäinhoitoa käsitelleissä kirjoituksissa paikallinen pappi mainittiin merkittäväksi toimijaksi. Kajaanista kerrottiin, että eri pitäjissä perustettuihin ”Köyhäin-Holhomisen seuroihin” kuului tavallisesti ”Kirkko-

---

¹⁶⁴ OWS 6/6.2.1841, Tarina; Mikkola & Laitinen 2013, 415–417.

¹⁶⁵ OWS 45/12.11.1831, Kulta-Häistä; 24/16.6.1832, Kerran paransi Piruki ihmisen; 38/22.9.1832, Tarina; 52/28.12.1833, Oulusta 23 päivänä Joulukuuta; 6/8.2.1834, Tosi Juttu; 18/3.5.1834, Tosi Juttu; 10/6.3.1841, Lohutus.

¹⁶⁶ OWS 47/20.11.1830, Paloviinan turmelevaiset vaikutukset terveyden, tapain ja tavarain suhteen; 24/16.6.1832, Kerran paransi Piruki ihmisen; 9/27.2.1841, Tietämätön atria.

herrat, nimismiehet, muut Herrasmiehet, Kirkkoin kuudennus miehet, ja muita ymmärtäväisiä talonpoikia”.¹⁶⁷

Papistoon yhdistettiin tiettyjä luonteenpiirteitä erityisesti lehden kauno-kirjallisessa aineistossa. Keskeisimpiä näistä olivat hurskaus ja uskollisuus. Toisaalta seurakuntien kaitsijat kuvattiin järkeviksi, älykkäiksi ja nokkeliksi. Sanavalmius kuului heidän ehdottomiin ominaisuuksiinsa. Varsin tyypillinen tilanne lehden tarinoissa oli papin ja talonpojan keskustelu, joka päättyi talonpojan kannalta nolosti tämän esitettyä joko tyhmän kysymyksen tai vastattua hölmösti. Toisaalta joskus rahvaan edustajakin saattoi panna papille jauhot suuhun. Yleensä kuitenkin sivistyneen sääty-papin tähti loisti entistäkin kirkkaammin tarinan lopussa.¹⁶⁸

Seurakunnan kaitsijoiden heikkouksista ei oululaislehdessä paljon kirjoitettu. Jos niitä tuotiin esille, asia esitettiin humoristisesti ja hyväntahtoisesti. Mukana saattoi olla lehden tekijöiden itseironiaa. Esimerkiksi erään papin tytär löysi kauan kadoksissa olleen veitsen isänsä Raamatun välistä. Joskus sanankuulijat saattoivat nukahtaa ikävyyttävän saarnan aikana. Kun köyhien auttamisesta saarnannut pappi oli antanut kerjäläiselle pienimmän almun koko seurakunnassa, tarinassa esitettiin asiasta hienovarainen vihjaus. Myös alemman papiston heikosta palkkauksesta saatiin huumorin lähdeaineistoa.¹⁶⁹

Lehden tapa kirjoittaa papistosta selittyi kolmella tekijällä. Ensinnäkin lehti oli käytännössä pappien kirjoittama. Myös iso osa tilaajista lienee ollut pappeja. Lisäksi 1820–1840-luvulla valtaosa suomalaisista mielsi papiston hengelliseksi ja maalliseksi esivallaksi, jota ei sopinut herjata. Halveksiva ja pilkkaava kirjoittelu ei olisi toki ollut sensuuriolojen vuoksi mahdollistakaan.¹⁷⁰

Lehden kirjoitukset piirsivät mielenkiintoisen kuvan papiston sosiaalisesta asemasta. Pappi oli säätyläinen, maaseudulla jopa pitäjän ainoa. Pappilat olivat merkittäviä kokoontumis- ja kauppapaikkoja – yksi kirkon hallitseman julkisuuden foorumi. Pappi oli tuon julkisuuden keskeinen henkilö.

---

¹⁶⁷ OWS 3/19.1.1833, Muhoksesta 19:tenä päivänä Tammi-kuusa, 1833; 22/1.6.1833, Kirjoitus Kaajanista, 4 päiv. Huhti-kuusa 1833; Kauranen 1999, 59, 60.

¹⁶⁸ OWS 9/27.2.1841, Tietämätön atria.

¹⁶⁹ OWS 7/19.2.1831, Tarinoita; 41/12.10.1833, Tarinoita; 43/23.10.1841, Tarinoita. Kavonnut veitti.

¹⁷⁰ Silfverhuth 1977, 97, Tommila 1984, 21, 22, 45.

III Kohti murrosta 1852–1861

1. Fennomaanien toimittama kansanvalistus- ja uutislehti

Oulun Wiikko-Sanomia heräsi yli kymmenen vuoden unestaan 1852, kun Christian Evert Barck alkoi julkaista lehteä uudelleen. Oululainen kirjapainaja oli joutunut hakemaan lehdelle uuden toimiluvan, ja sen hän oli myös saanut edellisvuoden lopussa. Hänen kirjapainonsa huolehti lehtien painamisesta entiseen tapaan. Barckin kuoltua 1855 hänen poikansa Christian Evert Barck nuorempi astui kirjanpainajan ja kustantajan suuriin saappaisiin.¹⁷¹

Oululaislehti alkoi ilmestyä 1852 suuremmassa koossa kuin aiemmin. Lehti oli nyt korkeudeltaan 240 millimetriä ja leveydeltään 170 millimetriä. Se ilmestyi kaksipalstaisena kerran viikossa. Vuoden 1856 lopulla lehti muuttui kolmipalstaiseksi. Samalla se venyi sekä pituutta että leveyttä. Uusissa mitoissa lehden korkeus oli 350 millimetriä ja leveys 240 millimetriä. Lehden ulkoasu muuttui muun suomalaisen lehdistön tapaan.¹⁷²

Toimittajakseen lehti sai Kajaanin piirilääkäri Elias Lönnrotin, joka oli jo lehden ensimmäisten ilmestymisjaksojen aikana avustanut tätä huomattavasti. Lönnrot toimitti lehteä kaksi vuotta, suomen kielen professorin virkaan siirtymiseen saakka. Hänen jälkeensä toimittajan kynään tarttui pastori Johan Bäckvall, josta tuli Oulun Wiikko-Sanomien pitkäaikaisin toimittaja (1854–1864).¹⁷³ Varsinaisten toimittajien lisäksi lehdellä oli joukko avustajia. Lönnrot ilahdutti lehden lukijoita kirjoituksillaan vielä toimittajakautensa jälkeenkin. Erittäin merkittävä avustaja lehdelle oli 1860-luvun alussa Oulun kaupunginlääkäri Fredrik Nylander, joka käytti kirjoituksissaan nimimerkkiä F. N. Runoilijoiden ja paikalliskirjoittajien panos lehden avustajina oli myös merkittävä 1850-luvun puolivälistä alkaen.¹⁷⁴

Oululaislehti nousi tuhkasta aikana, jolloin julkisen sanankäytön rajoitukset olivat autonomian ajan tiukimmat. Vuoden 1850 kieliasetuksen mukaan suomen kielellä ei saanut levittää muuta kuin uskonnollista ja taloudellista aineistoa. Asetuksen taustalla olivat 1840-luvun levottomuudet Euroopassa. Tämä asetti luonnollisesti vankat rajapyykit lehden sisällön tuottamiselle. 1850-luvun puolivälissä sensuuriolot alkoivat höltyä Krimin sodan johdosta. Sensuuri oli kuitenkin edelleen

---

¹⁷¹ Tommila 1984, 46, 53–55.

¹⁷² Tommila 1984, 79; Tommila 1988a, 208–213. Tommilan kirjoituksissa on keskenään ristiriitaisia tietoja.

¹⁷³ Tommila 1984, 55, 56.

¹⁷⁴ Tommila 1984, 58–60, 65, 66.

voimassa. Lehden sensorina toimi rehtori, ja vuodesta 1856 alkaen Oulun kirkkoher-
ra, G. E. Fogelholm.¹⁷⁵

2. Kirkko, sanomalehdistö ja monipuolistuva julkisuus

a. Jumalanpalveluksen asema tulee haastetuksi

Oulun Wiikko-Sanomien piirtämässä kirkollisessa maisemassa jumalanpalvelus oli edellisten vuosikymmenten tapaan vielä 1850–1860-luvulla varsin keskeinen tapahtuma. Kuten aiemmin lehden jokainen numero alkoi tiedolla tulevan pyhäpäivän jumalanpalvelusten saarnaajista. Ilmoitukset keskittyivät ja rajoittuivat Oulun seurakuntaan. Lisäksi lehdessä ilmoitettiin vuosittain tulevan vuoden rukouspäivien tekstit.

Vuoden 1852 alussa Oulun seurakunnan ilmoitukset olivat pitkälti entisenlaisia, mutta jo saman vuoden helmikuussa tapahtui muutos. Kun ilmoitus oli aiemmin alkanut tiedolla tulevan pyhäpäivän asemasta kirkkovuodessa, nyt todettiin vain lyhyesti ”Huomenna saarnaavat”. Lisäksi ilmoituksissa alettiin mainita tieto ”Linnassa” saarnaavasta, silloin kun lääninvankilassa järjestettiin jumalanpalvelus.¹⁷⁶ Kirkkovuoden nimien poistuminen kertoi kulttuurin sekularisoitumisesta. Kirkkovuosi alkoi menettää merkitystään ajankulun jäsentämisessä.

Ilmoituksista näkyivät kulttuurin muutoksen lisäksi jumalanpalveluselämän muutokset. Oulun seurakunta oli vaihtanut suomenkielisen ja ruotsinkielisen jumalanpalveluksen ajankohtaa 1848. Kun vielä 1841 lehti oli ilmoittanut ruotsinkielisen saarnan ennen suomenkielistä, 1852 järjestys oli vaihtunut vastaamaan uutta tilannetta. Myöhemmin lehden toimitus arveli seurakunnan ratkaisun vähentäneen kirkossa käyntiä ja toivoi asian korjaamista. Myös joka toisen sunnuntain iltakirkon muuttaminen raamatunselitykseksi vuodesta 1860 alkaen näkyi ilmoituksissa.¹⁷⁷ Maalaisseurakuntien jumalanpalveluselämä ja sen muutokset olivat esillä lähinnä paikalliskirjeissä. Esimerkiksi Revonlahdelta kerrottiin myönteinen kokemus ilta-

---

¹⁷⁵ Tommila 1984, 52, 60, 66, 68–70; Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa.

¹⁷⁶ OWS 4/31.1.1852, Neljänt[e]nä Sunnuntaina Loppiaisesta saarnaavat; 5/7.2.1852, Kynttilän päivänä saarnaavat; 6/14.2.1852, Huomenna saarnaavat.

¹⁷⁷ OWS 50/11.12.1841, Kolmantena Sunnuntaina Adventisa saarnaavat; 1/10.1.1852, Ensimmäisnä Sunnuntaina Loppiaisesta saarnaavat; 4/27.1.1855, Oulusta; 33/18.8.1860, Huomenna saarnaavat; Palola 2000, 203.

kirkkojen aloittamisesta.¹⁷⁸

Oulun Wiikko-Sanomien edustamassa arvomaailmassa kirkossa käyminen kuului säädylliseen pyhäpäivän viettoon.¹⁷⁹ Ajan kulttuuriin kuitenkin kuului, että kaikki eivät tulleet jumalanpalvelukseen pelkästään hengellisten motiivien vaikutuksesta. ”Muuan Matti Kempeleestä” valitti, että monet tulivat kirkkoon vain kuulutusten takia.¹⁸⁰ Varsinkin suurina juhlapyhinä kirkonmäelle kokoontui suuria väkijoukkoja, mikä saattoi synnyttää häiriökäyttäytymistä ja muita kielteisiksi koetuja lieveilmiöitä. Esimerkiksi Revonlahdelta valitettiin yleistä hälinää kirkonmenojen aikana ja suoranaista tahallista häiritsemistä kulkusten avulla. Suomussalmelta valitettiin joidenkuiden tulevan kirkkoon juovuksissa. Toisaalta samalla paikkakunnalla kauhisteltiin nuorten miesten kadonneen tupakoimaan läheiseen taloon saarnan aikana. Nimimerkki ”J. Sar” paheksui runossaan sitä, että väki toi mukanaan koiria haukkumaan kirkonmäelle.¹⁸¹

Kulutukset olivat tärkeä osa jumalanpalvelusta, jopa niin tärkeä, että osa kävi kirkossa vain niiden vuoksi.¹⁸² Erityyppiset kirkonkuulutukset olivat osa lehden välittämää kuvaa aikakauden viestinnästä. Tyypillisiä lehdessä mainittuja kuulutuksia olivat seurakunnalliset ja valtiollis-hallinnolliset kuulutukset. Nämä koskivat usein veronkantoa, talousasioita, avioliittoaikeita tai seurakuntien väestömuutoksia.¹⁸³ Myös niin sanottujen rahvaankulutusten olemassaolo ilmeni lehdestä. Näiden aiheet olivat ihmisten jokapäiväisestä elämästä. Saatettiin kertoa esimerkiksi paimenpojan tai jonkin esineen katoamisesta.¹⁸⁴ Liike-elämän kuulutuksista lehdessä ei mainittu.

Huomionarvoista on, että myös vilkastuva postiliikenne oli maaseudulla kiinteässä yhteydessä kirkkoon ja jumalanpalvelukseen. Kestiläläinen kirjoittaja arveli ohimennen, että seurakuntaan tilattiin vain vähän sanomalehtiä, koska ei ollut kirkkoa. Näin ollen postinjakokaan ei onnistunut sujuvasti.¹⁸⁵

---

¹⁷⁸ OWS 27/3.7.1858, Revonlahdelta (–l–o).

¹⁷⁹ OWS 17/29.4.1854, Tautivuode; 28/10.7.1858, Siistilästä ja Sotkulasta.

¹⁸⁰ OWS 44/3.11.1860, Kempeleestä (Muuan Matti Kempeleestä).

¹⁸¹ OWS 31/5.9.1857, Koiria kirkossa (J. Sar); 16/17.4.1858, Revonlahdelta (J. A. W.); 23/5.6.1858, Paltamosta (R. L.); 9/5.3.1859, Kiannolta; 20/21.5.1859, Kiannolta.

¹⁸² OWS 44/3.11.1860, Kempeleestä (Muuan Matti Kempeleestä.).

¹⁸³ OWS 19/12.5.1855, Ehkä minä (Johan Léman); 11/18.4.1857, Kiannolta (E. B.); 12/25.4.1857, Kuulutuksia (Joh. Léman kaupungin vouti); 4/29.1.1859, Suomussalmelta (E. B.); 11/19.3.1859, Suomussalmelta (E. B.); 16/23.4.1859, Puutteen kylästä (Jussi); 16/23.4.1859, Jalasjärveltä (A. B:n); 27/9.7.1859, Muhokselta (J. P.); 43/29.10.1859, Oulun tienoilta (Johannes); 3/21.1.1860, Iisalmelta (A. P:nen); 7/18.2.1860, Viinalasta (A. P.); 9/3.3.1860, Kiannolta (E. B.).

¹⁸⁴ OWS 22/4.7.1857, Ilmoitus: (J. L–n); 37/17.9.1859, Alatorniosta.

¹⁸⁵ OWS 29/17.7.1858, Kestilästä (Muuan mies Kestilästä).

Jumalanpalveluksen rooli julkisen tiedottamisen kanavana oli kuitenkin tulossa haastetuksi. Haasteita toivat uudet julkisen keskustelun foorumit, kuten kasvava sanomalehdistö, kansanherätysten seuratilaisuudet ja orastava yhdistystoiminta. Hyvä esimerkki tiedonvälityksen murroksesta oli erään avaimen katoaminen. Nimimerkki ”J. L–n” eli Oulun kaupunginvouti Johan Léman¹⁸⁶ runoili, että oli ilmoittanut ”saarnamiehen sanan kautta” löytämästään kellon avaimesta. Avainta ei ollut kuitenkaan kukaan kaivannut, joten löytäjä kirjoitti aiheesta runon sanomalehteen. Hän epäili avaimen omistajaa laiskaksi kirkossa kävijäksi, koska kuulutus ei ollut tätä tavoittanut. Tapaus kuvasti laajempaa ilmiötä. ”Papin pakina parahin” ei enää tavoittanut yhtä laajaa yleisöä kuin aiemmin, ainakaan kaupungissa, jonne avaintapaus sijoittui. Samoihin aikoihin lehdessä alettiin valitella laiskistuvaa kirkossa käyntiä.¹⁸⁷

Myös herätysliikehännän perinteisille kirkonmenoille tuottama haaste oli nähtävillä Oulun Wiikko-Sanomista. Hyvä esimerkki löytyi Lumijoelta. Kyseiseen kappeliin oli saatu vappuna 1858 uusi pappi. Paikalliskirjoittaja kertoi, että uuden sielunpaimenen saavuttua kirkko oli ollut jatkuvasti täynnä. Hän osoitti myös syyn kehitykseen: heränneet tulivat kuuntelemaan tätä läheltä ja kaukaa. Kirjoittaja ei maininnut papin nimeä. Ajoituksen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että kyseisen pappi oli nimeltään Johan Gabriel Lagus.¹⁸⁸ Nimimerkki ”Lumijokelainen” kirjoitti:

Niin kutsutut heränneet, jotka kantavat erimallista nuttua jumalisuuden merkinä päällänsä, ajavat hevosilla ja käydä napsuttavat kuka tiesi kuinka kaukaa kuuntelemaan ja puhuttelemaan pappiamme, jonka luulevat voivan autuutta selittää paremmin ja pikemmin kuin Jumalalta ilmoitettu sana ja muut papit;¹⁸⁹

Tapauksessa kuvastuu yksi 1800-luvun sekularisaation alajuonne. Kansanherätykset haastoivat kirkon ja sen paikallisseurakunnat. Lähteminen ”kuka tiesi kuinka kaukaa”¹⁹⁰ kuulemaan samanhenkistä pappia kertoi suuresta kulttuurisesta murroksesta.

---

¹⁸⁶ Tommila 1984, 59; Hirvonen 2000, 317.

¹⁸⁷ OWS 22/4.7.1857, Ilmoitus: (J. L–n); 44/3.11.1860, Kempeleestä (Muuan Matti Kempeleestä); Huhta 2001, 57.

¹⁸⁸ Colliander 1910–1918 I, 391.

¹⁸⁹ OWS 22/3.7.1858, Lumijoelta (Lumijokelainen).

¹⁹⁰ OWS 22/3.7.1858, Lumijoelta (Lumijokelainen).

Vastaavat tapaukset ja niiden nostattamat kohut olivat tyypillisiä herätysten leviämisen yhteydessä. Ne olivat osoitus siitä, että liikehdintä osaltaan mursi perinnäisiä julkisuuden ja sääty-yhteiskunnan rakenteita. Kotiseurakunnan jumalanpalveluksen merkitys oli ohenemassa. Samaan kehitykseen kuului papiston sosiaalinen jakautuminen pietistipappeihin ja säätypappeihin. Ilmiö kuvastaa myös sitä, että paikallis-seurakuntien jäsenistä oli alkanut tulla yksilöitä ja uskonnollisesta elämästä yksilöllisempää. Samalla yhteisöllisyys alkoi rakentua yhä enemmän ihmisten omien valintojen varaan.¹⁹¹

b. Hiippakunnat lehden kuvastimessa

Turun ja Porvoon hiippakuntauutiset olivat kuuluneet 1830–1840-luvulla Oulun Wiikko-Sanomien säännöllisesti julkaistavaan sisältöön. Henkiin herätetystä oululaislehdessä ei hiippakuntauutisia löytynyt ennen vuotta 1854. Tuolloin lehti alkoi julkaista vuonna 1851 toimintansa aloittaneen Kuopion hiippakunnan uutisia. ”Kuopion hiippakunnan sanomia” tulikin lehden tilaajille tutuksi osastoksi, sillä ne ilmestyivät lehdessä varsin usein. Vuonna 1857 sen julkaiseminen mainittiin osana lehden ohjelmaa. Kielenkäyttöön liittyvänä huomiona voi todeta, että lehti kirjoitti aiemmas-ta historiastaan poiketen hiippakunta-sanon muotoon ”hiippakunta”.¹⁹²

Papiston virkasuhteiden muutokset olivat hiippakuntauutisten keskeistä sisältöä. Niistä oli mahdollista lukea virkamääräyksistä, myönnytyistä virkavapauksista, kirkkoherran ja kappalaisen vaalien ehdollepanosta sekä piispan liikkumisesta tarkastusmatkoillaan. Myös vaalien ja vaalisaarnojen ajankohdat ilmoitettiin. Samoin tiedotettiin avonaisista papin- ja opettajanviroista. Lisäksi kerrottiin papinleskille myönnytyistä armovuosista. Seurakuntarakenteen kehitys nousi myös toisinaan esille, samoin tuomiokapitulien päätökset. Myös keisarilliset asetukset esimerkiksi koulu-kirjoista kuuluivat hiippakuntauutisten sisältöön. Vuoden 1858 alusta alkaen hiippakuntauutiset lähetettiin lehteen suoraan Kuopiosta. Muutos oli lähinnä toimitustekni-nen eikä vaikuttanut hiippakuntauutisten sisältöön.¹⁹³

”Kuopion hiippakunnan sanomia” oli virallisten hiippakuntauutisten

---

¹⁹¹ Huhta 2012, 357–359.

¹⁹² OWS 23/10.6.1854, Kuopion hiippakunnan sanomia; 41/14.11.1857, Oulun Wiikko-Sanomia; Mus-takallio 2009, 35.

¹⁹³ OWS 6/10.2.1855, 4/28.2.1857, 10/11.4.1857, 3/16.1.1858, 31/31.7.1858, 12/26.3.1859, 44/3.11.1860, 2/12.1.1861, Kuopion hiippakunnan sanomia.

osasto Oulun Wiikko-Sanomissa. Näiden virallisten tiedotteiden lisäksi hiippakunnat, piispat ja myös rovastikunnat esiintyivät uutis- ja paikalliskirjoituksissa. Yleensä tätä hiippakuntien saamaa julkisuutta hallitsivat piispantarkastukset. Myös hiippakuntien ja rovastikuntien pappeinkokoukset ylittivät toisinaan uutiskynnyksen. Myös arkkihiippakunnan kuulumisia saattoi päätyä oululaislehteen, lähinnä Jalasjärven paikalliskirjeiden välityksellä.¹⁹⁴

Keväällä 1859 Oulun Wiikko-Sanomia sai kertoa hiippakuntajulkisuutta mullistavasta tapahtumasta. Se nimittäin kertoi, että Kuopion hiippakunta alkaisi julkaista omaa sanomalehteä, jonka nimeksi tulisi *Kuopion Hiippakunnan Sanomia*. Lehti kertoi samalla, mitä tuleva lehti tulisi sisältämään.¹⁹⁵ Oululaislehti mainosti sitä myöhemminkin.¹⁹⁶

Hiippakunnan tuomiokapitulिन rooli alueen kouluhallituksena tuli myös Oulun Wiikko-Sanomissa esille. Visitaatioiden yhteydessä piispa tarkasti kouluja. Kun Oulun ruotsinkielinen tyttö- eli naistenkoulu aloitti toimintansa syksyllä 1859, tuomiorovasti A. G. Borg vihki sen käyttöön.¹⁹⁷ Syksyllä 1860 lehti lainasi *Hämäläisestä* uutisen, joka kertoi Tampereen yläalkeiskoulun vihkiäisjuhlasta. Itse arkkipiispa vihki opinahjon juhlallisesti käyttöönsä, kuuluihan Tampere tuolloin arkkihiippakuntaan. Hiippakuntautisissa kerrottiin kouluun liittyvistä asioista. Kirkon ja koulun yhteys oli Oulun Wiikko-Sanomien kirkollisessa maisemassa itsestään selvä asia 1860-luvun alkuun asti. Hiippakunnat olivat keskeisiä koulutuspoliittisia toimijoita.¹⁹⁸

Kaikkiaan Oulun Wiikko-Sanomia antoi lehdistöjulkisuutta Suomen kaikille kolmelle hiippakunnalle. Tuo julkisuus koski erityisesti Kuopion hiippakuntaa. Myös kahden muun hiippakunnan kuulumisia julkaistiin toisinaan sekä uutiskirjoituksissa että Kuopion hiippakuntautisten yhteydessä.¹⁹⁹ Oli luonnollista, että lehdessä esiintyi eniten Kuopion hiippakunta, johon Oulu ja koko Pohjois-Suomi kuuluivat.

¹⁹⁴ OWS 9/1.3.1856, Kuopiosta; 10/8.3.1856, Oulusta; 36/9.6.1856, Pappein kokouksesta Kuopiossa; 6/6.2.1858, Oulusta; 9/27.2.1858, Tohmajärveltä (– t.); 21/22.5.1858, Utsjoelta; 26/26.6.1858, Jalasjärveltä (A. B:n); 27/3.7.1858, Oulusta; 30/24.7.1858, Muhokselta (A. J.); 12/26.3.1859, Jalasjärveltä (A. B:n); 13/2.4.1859, Oulusta; 27/9.7.1859, Jalasjärveltä (A. B:n); 36/8.9.1860, H. K. Arkipiispa (S. T.); 37/15.9.1860, Hyrynsalmelta (E. B.).

¹⁹⁵ OWS 12/26.3.1859, Uusi sanomalehti; Tommila 1988c, 27; Salmela 2012, 18.

¹⁹⁶ OWS 23/11.6.1859, Kuopion Hiippakunnan Sanomia; Mustakallio 2009, 83, 84.

¹⁹⁷ OWS 35/3.9.1859, Kaupunkimme Rouvasväen-koulun; Salmela 2012, 89; Mustakallio [2015], Johdanto. Vrt. Hautala 1976, 513; Mustakallio 2009, 68.

¹⁹⁸ OWS 40/6.10.1860, Tampereen yläalkeiskoulun vihkimisestä (S. J. S.); 44/3.11.1860, Kuopion hiippakunnan sanomia; Mustakallio 2009, 68, 69.

¹⁹⁹ OWS 47/22.11.1856, 1/7.2.1857, Kuopion hiippakunnan sanomia.

c. Paikalliskirjeet seurakuntaelämän kuvaajina

Maaseutu- eli paikalliskirjeet olivat 1850-luvulta lähtien suomalaisen sanomalehdistön keskeistä aineistoa, myös Oulun Wiikko-Sanomissa. Yleensä kirjoittajat kuvasivat kotiseurakuntansa oloja. Niistä voitiin arkisten säätietojen lisäksi lukea eri alueiden talousasioista, seurakuntaelämän erityispiirteistä sekä kirkollisten ja valtiollisten uudistushankkeiden paikallisesta toteutuksesta. Toisaalta niissä käytiin keskustelua myös koko Suomea koskevista asioista, koska suomenkielisten sanomalehtien levikki oli alueellisesti varsin laaja. Oulun Wiikko-Sanomien paikalliskirjeet ja niihin liittyvät ilmiöt olivat vastaavia kuin muussakin suomenkielisessä sanomalehdistössä 1850–1860-luvulla.²⁰⁰

Tyypillisessä paikalliskirjeessä joko kuvattiin oman seurakunnan edistyneisyyttä esimerkiksi sivistystoimen saralla tai päinvastoin maalattiin oman pitäjän isännistä niin taantumuksellinen kuva kuin siveltimestä lähti.²⁰¹

Varsin usein paikalliskirjoittajat kertoivat omien seurakuntiansa rakennushankkeista. 1850-luvun aikana Oulun Wiikko-Sanomien kirjeenvaihtoalueelle pystytettiin muutama uusi kirkko. Lehdessä kerrottiin muun muassa Utsjoen, Oulunsalon, Hyrynsalmen ja Kestilän kirkkojen rakentamisesta – Kestilän tapauksessa kertomus oli runomuotoinen. Kirkkojen lisäksi rakennettiin pappiloita ja muita virkataloja. Esimerkiksi Hyrynsalmelta kerrottiin, että pappila oli rakennettu ”pulskiaan voimaansa”. Myös kirkkojen sisustamiseen liittyvät kysymykset saattoivat päätyä kirjeenvaihtajien tuotoksiin.²⁰²

Toisinaan kirjoittajat pohdiskelivat mahdollisia seurakuntarakenteen uudistuksia ja kertoivat myös niiden toteutumisesta. Aikakauden rakennemuutoksen suuri tarina oli desentralisaatio.²⁰³ Niinpä kappeleiden ja rukoushuonekuntien itsenäistymisestä oli mahdollista lukea paikalliskirjeistä, vaikka valtaosa niiden saamista julkisuudesta Oulun Wiikko-Sanomissa esiintyikin toimituksen laatimissa uutisissa. Toimituksen kirjoituksissa kerrottiin myös Turun arkkihiippakunnan ja Por-

---

²⁰⁰ Tommila 1984, 59, 60, 66, 90–92; Tommila 1988a, 200–204; Stark 2013, 145–147.

²⁰¹ Tommila 1984, 92; Stark 2013, 148–152.

²⁰² OWS 51/24.12.1853, Inarista 6: päiv. Joulukuuta (H.); 7/18.2.1854, Ahvenan maalla; 33/19.8.1854, Utsjoelta (A. A.); 4/21.4.1855, Oulunsalosta (J. Fr. G–n); 4/26.1.1856, Oulunsalosta (J. Fr. G–n); 8/23.2.1856, Kestilän uudesta kirkosta (J. Fr. G–n); 48/29.11.1856, Hyrynsalmelta (E. B.); 15/16.5.1857, Haukiputailla (B. S.); 47/26.11.1859, Hyrynsalmelta (E. B.).

²⁰³ Mustakallio 2009, 94–97.

voon hiippakunnan seurakuntarakenteen kehityksestä.²⁰⁴

Kirjoituksissa saattoi myös nousta esille kaavailuja, jotka eivät koskaan edenneet senaatin käsiteltäviksi. Esimerkiksi uuden kirkon rakentaminen ja kappeli-seurakunnan perustaminen Iisalmen emäseurakuntaan kuuluneeseen Nissilän kylään oli esillä paikalliskirjoituksissa. Hankkeeseen oli ilmeisesti lähdössä mukaan muitakin kyliä Iisalmen ja Piippolan pastoraattien rajamailta. Ilmeisesti yritys ei koskaan edennyt adressinkeruuta pidemmälle. Ainakaan senaatti ei käsitellyt aiheeseen liittyvää hakemusta.²⁰⁵

Paikalliskirjoittajat esittelivät kirjoituksissaan myös oman kotiseutunsa uskonnollisen elämän erityiskysymyksiä. Vuonna 1854 nimimerkki ”A. A.” eli Utsjoen kirkkoherra Anders Andelin²⁰⁶ halusi valistaa lehden eteläisempiä lukijoita Suomen suuriruhtinaskunnan pohjoisimpien osien kirkollisesta elämästä osana pitkähköä kirjoitussarjaansa lappalaisten elämästä. Hän kertoi erityisesti kirkollisista toimituksista: ristiäisistä, häistä ja hautajaisista. Kirjoittaja totesi, että ”Häät ja ristiäiset pidetään Lapissa komeasti”. Hän kuvasi lahjojen ja alkoholiryöpyyjen tahdittamia kosintamenoja ja itse vihkitilaisuutta. Vihkimisen jälkeen vieraille tarjottiin ruokaa ja viinaa kirkkotuvassa ja vieraat antoivat avokätisesti häälahjoja – rahaa, poroja ja lampaita. Solmittua avioliittoa juhlistettiin tarjoamalla vieraille runsaita pöydänantimia vielä pariskunnan kotona ristiäisiin asti, mikäli sellaiset tulivat.²⁰⁷

Andelinin mukaan ristiäiset pidettiin Lapissa varsinaisesta kastetilaisuudesta erillään. Kirjoittaja totesi, että kaikki Lapinmaan lapset kastettiin hätäkasteella, koska pappia ei yleensä ollut saatavilla. Rikkaampien kerrottiin usein pyytävän papin toimittamaan hätäkasteen vahvistuksen myöhemmin. Näihin tilaisuuksiin kutsuttiin usein myös naapureita. Virallisen toimituksen jälkeen alkoivat pidot, joista ei lihaa ja viinaa puuttunut. Toisinaan näitä ristiäisiä pidettiin useaan kertaan aina lapsen aikuistumiseen asti.²⁰⁸

Jos lappalaiset juhlivatkin ristiäisiä ja rantautumista avioliiton satamaan mahtipontisesti, sitäkin koruttomammin he toimittivat omaisensa viimeiselle matkal-

---

²⁰⁴ OWS 7/19.2.1859, Ilmajoen pitäjäs; 7/19.2.1859, Iin pitäjäs; 8/26.2.1859, Kärsämäeltä (Kärsämäkeläinen); 16/23.4.1859, Oulusta; 1/7.1.1860, Pitäjästän jako; 3/21.1.1860, Uusi kappeli; 3/21.1.1860, Eri pitäjääksi; 5/4.2.1860, Karungista (Ystäväsi –t –n); 32/11.8.1860, Uusi kappelikunta (S:tr); 46/17.11.1860, Uusi pitäjä (S. T.); 49/8.12.1860, Uusia pitäjiä.

²⁰⁵ OWS 26/30.6.1860, Kiuruvedeltä (H. P–n); 31/4.8.1860, Iisalmelta (Pirttimäkeläinen); 51/22.12.1860, Kiuruvedeltä (H. P.); Mustakallio 2009, 504.

²⁰⁶ Tommila 1984, 65; Kylli 2001, 80–92.

²⁰⁷ OWS 36/9.9.1854, Lappalaisen Pidot (A. A.); Kylli 2005, 448–450.

²⁰⁸ OWS 16/16.9.1854, Lappalaisen ristiäiset (A. A.).

leen. Kirjoittaja kertoi, että vainaja toimitettiin lauantaiksi kirkolle ja laskettiin haudata sunnuntai-aamuna. Saattoväkeä oli paikalla vain vähän. Pappi toimitti siunauksen paikalla ollessaan, usein vasta hautauksen jälkeen.²⁰⁹

Lappalaisten kirkollisista juhlista kertoneet kirjoitukset toivat huomiota herättävällä tavalla esille Suomen pohjoisimpien kolkkien seurakuntaelämän erityisyyksiä. Niistä ja muusta Lapin seurakuntaelämästä kirjoitettiin lehdessä myös myöhemmin. Keskeinen piirre oli vaikeus saada kirkollista virkakuntaa mukaan kirkollisiin toimituksiin. Pappi toimitti kasteita, vihkimisiä ja hautaan siunaamisia sekä piti rippikoulua epäsäännöllisesti, kun oli tavoitettavissa. Toinen ongelma oli kielikysymys paikallisten saamelaisten, suomenkielisen kansan ja ruotsinkielisen papiston välillä, mikä oli myös Oulun Wiikko-Sanomissa esillä.²¹⁰ Utsjoen kirkkoherra ei jäänyt ainoaksi, joka kirjoitti kirkollisista toimituksista. Erityisesti konfirmaatiojumalanpalvelukset löysivät tiensä lehden palstoille.²¹¹

Yksittäisten rakennushankkeiden, rakenneuudistusten, sivistyneisyyden ja sivistymättömyyden kuvausten lisäksi paikalliskirjeissä alettiin käydä vuosikymmenen loppua kohti vastavuoroista julkista keskustelua. Keskustelun aiheena saattoivat olla saman seurakunnan eri kirjoittajien näkemykset kotiseurakunnan siveellisestä tilasta tai yleisemmät kirkolliset ilmiöt ja niiden paikalliset vaikutukset. Keskustelun aiheeksi nousivat varsinkin köyhäinhoito, kansansivistykseen liittyvät teemat ja kirkolliset uudistushankkeet.²¹²

Paikalliskirjeet olivat tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä muutenkin kuin sisältönsä osalta. Itse asiassa jo niiden olemassaolo samoin kuin itse lehdenkin ilmestyminen vaikuttivat julkisen keskustelun ja kirkon aseman kehitykseen. Paikalliskirjoittajat olivat sosiaaliselta taustaltaan usein talonpoikia tai lukkareita - joskus toki myös pappeja. Kirjoitusten välityksellä kansa, joka aiemmin oli kuullut Pietarissa päätetyn totuuden kirkonmäellä papin välittämänä, alkoi itse osallistua julkiseen keskusteluun ja luoda yleistä mielipidettä. Asetelma oli julkisen mielipiteen muodostumisen näkökulmasta mullistava. Ilmiö oli osa kirjallistumista. Käsitteellä tarkoitetaan kehitystä, jonka myötä kirjoitettujen ja painettujen tekstien merkitys kulttuurissa kasvaa. Tuo kehitys oli yksi 1800-luvun julkisen keskustelun muutosil-

---

²⁰⁹ OWS 36/9.9.1854, Lappalaisen Pidot (A. A.); 16/16.9.1854, Lappalaisen ristiäiset (A. A.); 17/23.9.1854, Lappalaisen maahanpanijaiset (A. A.).

²¹⁰ OWS 16/21.4.1855, Utsjoen pitäjästä; Kylli 2005, 248, 249, 448–453; Mustakallio 2009, 105–107; Kylli 2012, 150, 156, 178, 179, 181.

²¹¹ OWS 27/3.7.1858, Limingasta (– n –i); 39/1.10.1859, Iistä (Iiläinen).

²¹² Tommila 1984, 65, 66.

miöistä. Paikalliskirjeet olivat myös osa suomalaiskansallista projektia, johon kuului kansan herättäminen ja sivistäminen. Lisäksi niillä oli merkitystä lehden maakunnallistumiskehityksen kannalta.²¹³

d. Kirkollinen yhdistystoiminta myönteisessä valossa

Pohjois-Suomen vanhin uskonnollinen yhdistys oli Oulun Pipliaseura. Se oli saanut osakseen lehdistöjulkisuutta jo Oulun Wiikko-Sanomien varhaisissa vaiheissa sekä uutiskirjoitusten että omien ilmoitusten muodossa. Elias Lönnrotin toimittajakaudella (1852–1853) seura pysyi poissa julkisuuden valokeilasta. Johan Bäckvallin tartuttua toimittajan kynään 1854 asetelma muuttui.

Maaliskuussa 1854 seuran jäsenet saivat lukea lehdestä olevansa tervetulleita Englannin Pipliaseuran 50-vuotisen taipaleen kunniaksi järjestettävään riemujuhlaan Oulun kaupunginkirkkoon. Viikkoa myöhemmin lehti kertoi vietetystä juhlasta ja Pipliaseuran vaiheista niin Englannissa kuin Suomessakin. Lehti korosti Pipliaseuran merkitystä Raamattujen levittämisessä ja itsensä Venäjän keisarin merkittävää osuutta Suomen Pipliaseuran toiminnassa. Bäckvall, josta sittemmin tuli seuran sihteeri ja puheenjohtaja, julkaisi lehdessä myöhemmin myös seuran toimintakertomuksia. Oulun Wiikko-Sanomia kuvasi 1850-luvun Pipliaseuraa samaan tapaan kuin myöhempi tutkimus. Seura oli tuossa vaiheessa vahvasti valtaistuimen ja alttarin liittoa ilmentävä toimija, jonka johtohenkilöitä olivat keisari ja kuvernöörit. Oulussa seura oli virkamiehistön lisäksi lähellä talouselämän mahtihenkilöiden sydäntä. Papiston määrä seuran jäsenistössä oli kuitenkin koko ajan kasvussa.²¹⁴

Helmikuussa 1854 Oulun Wiikko-Sanomia teki merkittävän aloitteen yhdistystoiminnan saralla. Se kertoi ”Muissa kaupungeissa” perustetuista rouvasväenyhdistyksistä, joiden päämääränä oli köyhien sekä pahoille teille sortuneiden auttaminen. Krimin sodan vaikutuksesta meriliikenne oli hiljentynyt ja satamakaupunkiin syntynyt työttömyyttä. Vaikeaan tilanteeseen joutuneiden auttamiseksi muutamien kaupunkien rouvasväki oli perustanut avustusyhdistyksen. Toiminnan äiti

---

²¹³ Tommila 1984, 59, 60, 65, 92, 109, 112; Tommila 1988a, 200–204; Kauranen 2013, 25.

²¹⁴ OWS 9/4.3.1854, Oulusta 3 päivänä Maaliskuuta; 10/11.3.1854, Englannin ja Ulkomaan Pipliaseuran 50: vuotisen ahkeran toimen ilo-juhla; 27/7.7.1855, Pipliä-seuran kassasta (Gust. Bergbom); 4/29.1.1859, Kuulutuksia (F. A. Polviander); 31/4.8.1860, Oulusta; Kakkuri 2015, 163, 223–225. Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

oli porvoolainen Fredrika Runeberg. Oululaislehden toimittaja oli todennut, että myös tervaporvarien kaupungissa oli halukkuutta perustaa samanlainen yhdistys. Kirjoittaja myös kuvasi yhdistyksen tuottamaa hyötyä ja siunausta. Näin hän selvästi kannusti kaupungin säätyläisnaisia yhdistyksen perustamisessa. Viikkoa myöhemmin lehti vielä julkaisi sille lähetetyn runon, jossa kehoitettiin kiireesti auttamaan hätää kärsiviä. Runoilija myös korosti yhteistyön, siis yhdistyksen, voimaa. Jo runon otsikko ”Toivottavalle Rouvasväen yhteydelle Oulussa”, kertoi mikä oli runon tavoite.²¹⁵

Vain kuukauden kuluttua ensimmäisestä rouvasväen yhteyttä koskevasta kirjoituksestaan Oulun Wiikko-Sanomia sai iloiten todeta, että ”Tämänpä kaupungin Rouvasväki on yhtymäisillään nyt köyhiä auttamaan”. Auttamisen oli määrä olla lähinnä työn tarjoamista ja muuta köyhän kansan sivistämistä.²¹⁶

Myöhemmin samana vuonna lehti julkaisi kertomuksen mamselli Amaalian häistä. Kirjoitus sijoittui kuvitteelliseen ”Ännän” seurakuntaan, johon oli perustettu rouvasväenyhdistys. Päähenkilö Amaalia oli mukana yhdistyksen toiminnassa ja piti tärkeimpänä auttamisena tarpeellisten tietojen ja taitojen antamista köyhille ihmisille. Menetelmä myös tuotti hyviä tuloksia.²¹⁷ Näyttää siltä, että kertomus oli lehden kannanotto toimintaansa aloitelleen Oulun naisyhdistyksen ohjelmaan. Siinä näkyi Bäckvallin fennomaaninen kansanvalistustavoite.

Valmistelut ja suunnittelut tuottivat tulosta. Keväällä 1856 lehti kertoi Oulun rouvasväenyhdistyksen ensimmäisestä kokouksesta. Samana keväänä lehti julkaisi kirjoitussarjan, joka käsitteli perustettujen rouvasväenyhdistysten merkitystä ja vaikutusta. Yhdistys täydensi seurakunnan järjestämää vaivahoitoa. Myöhemmin yhdistys alkoi tarjota muun muassa käsityöopetusta köyhille tyttölapsille. Se oli toiminnallaan valmistamassa tietä modernin seurakuntadiakonian alkamiselle.²¹⁸

Julkisuuden näkökulmasta Pipliaseura ja rouvasväenyhdistykset edustivat kirkon ja tämän ensimmäisen jäsenen ortodoksisen keisarin hallitsemaa maailmaa – olihan esimerkiksi Oulun papisto kirkkoherra G. E. Fogelholmin ja Johan Bäckvallin johdolla mukana näiden toiminnassa. Myös 1850-luvulla näiden kansansivistysmahtien välit olivat läheiset. Pipliaseuralla oli oma vakiintunut paikkansa lehden maalaamassa kirkollisessa maisemassa, vaikka se ei julkaissutkaan tässä omia ilmoi-

²¹⁵ OWS 7/18.2.1854, Oulusta 17 päivänä Helmikuuta; 8/25.2.1854, Toivottavalle Rouvasväen yhteydelle Oulussa; Hautala 1976, 373–374; Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa.

²¹⁶ OWS 11/18.3.1854, Oulusta 17 päivänä Maaliskuuta.

²¹⁷ OWS 31/5.8.1854, 32/12.8.1854, Mamselli Amaalian häät.

²¹⁸ OWS 17.10.1857, Kuulutuksia; Mustakallio 2001, 89, 91; Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa, II 11 Oulun diakonissakoti perustetaan toteuttamaan Oulun seurakunnan ”kirkollista diakonaattia”.

tuksiaan kuin satunnaisesti.²¹⁹

Huomiota herättävää oli lehden kielteinen asennoituminen Suomen lähetysseuran perustamiseen. Asiasta syntyi myös julkinen väittely, mutta toimittaja Bäckvall pysyi kannassaan. Hänen toimintansa selittyy fennomaanisella ja esivaltauskollisella ajattelulla: oman kansan parissa tehtävä sivistyksellinen työ olisi tärkeämpää kuin kaukomailla tehtävä lähetystyö. Toisaalta hän saattoi pelätä esivallan miekan reaktioita yhdistystoiminnan viriämiseen. Toimittajan linjasta huolimatta lehti sisälsi lähetystyöhön myönteisesti suhtautuvia kirjoituksia.²²⁰

e. Kansanherätysten tuoma haaste

Herännäisyys ja lestadiolaisuus ilmestyivät Oulun Wiikko-Sanomien kirkollisuus-konnolliseen maisemaan 1850-luvulla. Vuosikymmenen loppua kohti nämä kansanherätykset alkoivat saada lisääntyvässä määrin palstatilaa, mutta eivät missään tapauksessa vielä nousseet lehdistöjulkisuuden suuriksi ilmiöiksi.

Liminkalainen ”torpanpoika Virkkulan kylästä” piti körttiläisyyttä yhtenä syynä sanomalehdistön heikkoon suosioon kotikonnuillaan. Hän kertoi esimerkiksi erään isännän kieltäytyneen tilaamasta sanomalehteä, koska tämän körttiläinen vaimo oli uhannut polttaa tai heittää tunkioon moiset julkaisut. Emäntä piti muuta kuin hengellistä tekstiä syntinä. Kielteisyys maallista tekstiä kohtaan kuului olennaisesti Oulun Wiikko-Sanomien välittämään kuvaan Paavo Ruotsalaisen perintöä vaalivista tai siitä kiistelleistä heränneistä. Muita körttiläisiin yhdistettyjä ominaisuuksia olivat maailmankielteisyys ja körttipuvun käyttö.²²¹

Kaikkiaan körttiläisyys esiintyi Oulun Wiikko-Sanomissa varsin vaakaantuneena ilmiönä. Siitä kirjoitettiin tavalla, josta voi päätellä asian olleen lukijoille tuttu. Kirjoittajat saattoivat esimerkiksi kutsua jotakuta körttiläiseksi tai heränneeksi ilman perusteellisempia lisäselvityksiä. Pohjoisesta hiipivä lestadiolainen herätys sen

---

²¹⁹ Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa, II 11. Oulun Piipiaaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa, II 11. Oulun diakonissakoti perustetaan toteuttamaan Oulun seurakunnan ”kirkollista diakonaattia”.

²²⁰ OWS 9/27.2.1858, 14/3.4.1858, Ei merta edemmä kalaan; 16/17.4.1858, Vastaukseksi kirjoitukselle: ”Ei merta edemmä kalaan” Oulun Wiikko-Sanomien 9 ja 14 n:rosa (Oulun tienoilta); 16/17.4.1858, Jälkimaine; 17/24.4.1858, 18/1.5.1858 ja 21/22.5.1858, Miksikä kristillisyydestä maassamme on niin paljo valituksia; 28/16.7.1859, Ylivieskasta (Yksi miehenpuoli); Palola 2000, 215; Mustakallio [2015], II 11. Lähetysarrastus pienistä aluista laajamittaiseksi toiminnaksi.

²²¹ OWS 7/21.3.1857, Limingasta (torpanpoika Virkkulan kylästä); 9/27.2.1858, Oulunsuun kylästä (Oivajokelainen); 22/3.7.1858, Lumijokelta (Lumijokelainen); 37/17.9.1859, Harhalasta.

sijaan sai osakseen varsin sensaatiomaista huomiota, joka kylläkin oli vielä varsin vähäistä. Lestadiolainen herätys päättyi Oulun Wiikko-Sanomien palstoille ensimmäisen kerran 1855 eli juuri sensuuriolojen höllyttyä Krimin sodan myötä. Kirjoituksen sävystä voi päätellä, että lehden tekijöillä olisi ollut halukkuutta kirjoittaa aiheesta aiemminkin. Lehti nimittäin julkaisi neliosaisen kirjoitussarjan, jossa kerrottiin Saksan talonpoikaiskapinasta reformaatioaikana. Kirjoittaja samasti Suomen pohjoisiin osiin levinneen ”villityksen” radikaalireformaatioon. Hän kertoi tavoitteekseen muistuttaa lukijoita siitä, kuinka ”villityksiä” oli ollut ennenkin. Hän halusi myös osoittaa talonpoikaiskapinan hirmuisella esimerkillä, millainen loppu ”villityksillä” tulisi olemaan. Keväällä 1858 kerrottiin ”hyppääjain lahkokunnan” aiheuttavan harmaita hiuksia papeille Valkjärvellä Karjalan kannaksella. Kirjoittaja kauhisteli lahkolaisten viettävän siveetöntä elämää ja vääntelevän Raamatun opetuksia oman mielensä mukaan. Kyseinen herätys ei ollut varsinaisesti tekemisissä lestadiolaisuuden kanssa, mutta sai samanlaisen tuomion.²²²

Kevättalvella 1861 Oulun Wiikko-Sanomia kertoi, että Lars Levi Laestadius oli kuollut. Lehti kirjoitti hänestä kunnioittavasti. Hänen sanottiin tulleen kuuluisaksi saarnoistaan ja liikkeestä, jonka hän oli ”tienoillaan” herättänyt. Mainitsipa toimitus vielä Laestadiusen saamasta Ranskan kunnialegioonan ritarin arvostakin. Lehti siis kirjoitti Laestadiusesta myönteisemmin ja kunnioittavammin kuin tämän oppilaista. Tässä näkyy ajan kulttuurin ja ehkä sensuurinkin vaikutus. Pappia ei sopinut vielä arvostella julkisesti.²²³

Erityisen paheksuvaa ja sensaatiomaista kirjoittelua osakseen saivat naisvetoiset herätykset, joita ilmeni lehden mukaan ainakin Oulussa ja Limingassa. ”Saarnaustaudin” saaneita naisihmisiä pidettiin henkisesti sairastuneina ja surkuteltiin heidän saamaansa kannatusta. Tapausten ajoittuminen puhuu sen puolesta, että ne olivat varsin paikallisia eivätkä liittyneet esimerkiksi lestadiolaisuuden leviämiseen.²²⁴

---

²²² OWS 8/24.2.1855–11/17.3.1855, Kasteen-uudistajoista. 7/21.3.1857, Limingasta (torpanpoika Virkkulan kylästä); 20/15.5.1858, Valkjärveltä; 22/3.7.1858, Lumijoelta (Lumijokelainen); 2/14.1.1860, Kelviöltä [Kälviältä] (M. M. talonmies).

²²³ OWS 11/16.3.1861, Laurentius Levi Laestadius.

²²⁴ OMA PRA Ef: 33; OWS 26/2.7.1859, Oulusta; 1/5.1.1861, Limingasta (–n –i.); 3/19.1.1861, Hölmön kärkeä Limingassa.

3. Valistus ja perinteinen luterilaisuus eettisten kannanottojen taustalla

a. Kannustus ahkeraan työhön

Elias Lönnrotin toimittajakaudella Oulun Wiikko-Sanomia oli varsin puhtaasti kansanvalistuksellinen julkaisu tiukkojen sensuuriolojen vaikutuksesta. Toisaalta sanomalehti oli tuolloiselle piirilääkärille ja myöhemmälle professorille ennen muuta työkalu kansan sivistämiseksi, jonka hän myös koki erittäin tarpeelliseksi. Voi todeta, että Lönnrot käytti tilaisuuden hyväkseen, sillä hän täytti toimittamansa lehden selvästi kansanvalistustavoitteellisilla kaunokirjallisilla tuotoksillaan. Niissä keskeisiä teemoja oli talonpoikien ja palvelijoiden opettaminen ahkeruuteen, rehellisyyteen, yksinkertaiseen elämään ja sivistymiseen hyvien ja huonojen esimerkkien avulla.²²⁵

Jo Oulun Wiikko-Sanomien varhaisemmille vaiheille ominainen kristillis-valistuksellinen henki kuului olennaisesti myös Lönnrotin ajan kansanvalistuskertomuksiin. Ensimmäinen uskonkappale oli kaiken perusta. Kansaa kehoitettiin ahkeromaan, koska Jumala siunaisi ahkeran työn. Sosiaalinen nousu ja säätykierto eivät kuitenkaan olleet erityisen tavoiteltavia asioita. Sen sijaan korostettiin huoneentaulun maailman mukaisesti ahkeroinnista omassa kutsumuksessa ja omassa säädyssä. Tarinoissa elämän viitekehys oli hierarkkinen sääty-yhteiskunta, joka paikallistasolla ilmeni luterilaisena paikallisseurakuntana.²²⁶

b. Viina ja muut paheet tuomion alaisina

Varhaisina vuosinaan 1829–1841 Oulun Wiikko-Sanomia oli jonkin verran käsitellyt paloviina-nimistä ainetta. Lehti oli yhtäältä varoittanut lukijoitaan juoppouden seurauksista, mutta toisaalta jakanut teknisiä neuvoja viinan kotipolttoon. Se oli jopa nimittänyt alkoholia ”Jumalan makeaksi viljaksi”. Lehti oli heijastanut aikakauden yleistä suhtautumista alkoholiin. Tuolloin niin sanottua kohtuukäyttöä ei ollut pidetty tuomittavana edes varhaisten kansanherätysten piirissä – huomattavaa on, että tällainen kuva annettiin myös Kittilän heränneistä, jotka olivat varhaisen lestadiolaisuuden edustajia. Raittiusaate alkoi levitä sivistyneistön ja kansan keskuuteen vasta 1840-

---

²²⁵ Tommila 1984, 58, 71–73, 110, 128.

²²⁶ OWS 29/24.7.1852–33/21.8.1852, Eriskummainen herra; 27/9.7.1853, Ihminen Jumalan avulla jaksaa paljon, kun hän jotain vakaasti päättää; 50/17.12.1853, Isän muistutuksia lapsillensa ajan käyttämisestä; Tommila 1984, 71–73, 102–104, 109, 110; Mustakallio [2015], Johdanto.

luvulta lähtien.²²⁷

Elias Lönnrotin toimittajakaudella ääni vaihtui Oulun Viikko-Sanomien toimituksen kellossa. Jo talvella 1852 lehti julkaisi lakonisen kirjoituksen juopumisen seurauksista. Näitä olivat köyhtyminen, joka johtaisi lopulta perheenjäsenten nälkäkuolemaan ja juomarin itsensä ajautumiseen seurakunnan vaivaishoidon elätettäväksi, sekä terveyden menettäminen. Kirsikkana kakun päällä ilmoitettiin edessä olevan iankaikkinen kuolema. Lönnrotin johdolla lehti lähti mukaan suomalaiskansallisen projektin raittiushankkeeseen.²²⁸

Lehden kirjoittajat näkivät raitistumisen osaksi sivistymistä ja taloudellista menestystä. Vastaavasti viina miellettiin turmion ja köyhtymisen aisapariksi.²²⁹ Vuonna 1855 lehti julkaisi armollisen asetuksen paloviinan polton rajoittamisesta. Lehden tekijät Bäckvallin johdolla olivat jo aiemmin ilmaisseet tyytyväisyytensä valtiovallan määräämiin viinanpolton rajoituksiin. Polttoajan rajoituksista huolimatta ”pahentavaa myrkkyä”²³⁰ levisi kansan keskuudessa, sillä sen vaikutuksista tuli paikalliskirjeiden ja joidenkin artikkeleihin keskeinen kauhistelun aihe 1850-luvun puolivälissä ja sen jälkeen. Edelleen viinan kerrottiin aiheuttavan köyhyyttä, nälkää, häpeää ja myös iankaikkisia seurauksia. Myös viinanmyyjät saivat tuomionsa. Esimerkiksi nimimerkki ”Kempeleen Eerikki” uhkasi viinakaupalla rikastuneita omantunnon rauhan menettämislä.²³¹ Jopa eläinten oikeudet nousivat keskustelussa esille, kun toimittaja valitti rankin olevan karjalle haitallista.²³²

Lehden vakituinen Limingan-kirjeenvaihtaja Juho Rännäri²³³ tiivistä lehdentekijöiden alkoholipolitiikan: ”kauhia on juoma, kauhiat sen vaikutukset, kauhiat ovat sen valmistajat, juottajat ja juojatkin; mutta kyllä on kauhia palkkakin”.²³⁴

Huomionarvoista on, ettei lehden alkoholikielisyys ulottunut mietoi-

---

²²⁷ OWS 3/19.1.1833, Tarina; 5/2.2.1833, Se mies, joka himonsa hillitsee; 2/9.1.1836, Palo-Viinasta; 10/11.3.1837, Neuvo Palo-viinan polttajille; 36/4.9.1841, 37/11.9.1841 ja 38/18.9.1841, Tämä on juttu juomareista Koottu kohmelo-väestä; 25/21.6.1856, Kittilästä (H. H-d); Huhta 2009, 285–287.

²²⁸ OWS 8/28.2.1852, Juopumuksen seuraukset; Huhta 2009, 285–287, 296.

²²⁹ OWS 2/14.1.1854, Ei ole ajat niin kuin oli ennen, Entiset ajat ovat olleet ja menneet; 8/25.2.1854, Siksiköhän vähän suomalaisia Sanomalehtiä on otettu, että on paljo viinaa ryypätty?; 33/18.8.1855, Rehellisen kapakan pitäjän ja viinan-myyjän ilmoitus.

²³⁰ OWS 25/21.6.1856, Kittilästä (H. H-d).

²³¹ OWS 18/6.6.1857, Kempeleestä (Kempeleen Eerikki).

²³² OWS 3/21.1.1854, Oulusta 21 päivänä Tammikuuta; 10/11.3.1854, Oulusta 10 päivänä Maaliskuuta; 39/29.9.1855, Armollinen asetus koskeva paloviinan poltto-oikeuteen Suomessa; 46/17.11.1855, 46/24.11.1855, Paloviinan poltosta talon-tarpeeksi; 1/5.1.1856, 2/12.1.1856, Kalle Kotilainen ja Samuli Suopanen tulivat kaupunkilaisiksi; 13/29.3.1856, Oulusta; 25/21.6.1856, Kittilästä (H. H-d); 9/4.4.1857, Kalajoelta (Muuan markkinamies Kalajoelta); 13/2.5.1857, Oulunsalosta (J. F. G-n); 16/23.5.1857, 17/30.5.1857, Limingasta (J. R.).

²³³ Raittila 1976, 89; Tommila 1984, 65.

²³⁴ OWS 1/7.2.1857, Viinan vaikutuksia (Liminkalainen J. R.).

hin juomiin, kuten olueen tai simaan. Päinvastoin lehti saattoi antaa jopa ohjeita niiden valmistamiseen. Oluen ei myöskään nähty vaikuttavan yhtä tuhoisasti kuin paloviinan. Temmekseltä kerrottiin, että ”kotikylässä valmistettu viinakulta” oli nostanut nyrkit pystyyn, mutta oululainen olut ei ollut tuonut juopuneita kylänraitille. Tuota olutta lehti myös mainosti säännöllisesti.²³⁵

Juopottelun lisäksi Oulun Wiikko-Sanomien kirjoituksissa suhtauduttiin kielteisesti kahvin juontiin, liian ylelliseksi koettuun elämään, tanssiin ja korttipeliin. Tosin tanssimista puolustettiin yhdessä kirjoituksessa. Paikalliskirjeiden yleinen mielipide oli kuitenkin kielteinen näiden harrastusten suhteen. Monet kirjoittajat paheksuivat sitä, että nuoret käyttivät pyhäpäivänsä tällaisiin huvituksiin. Kahvia ja viinaa syytettiin ihmisten vieroittamisesta työnteosta. Moni myös piti huvituksia sekä viinan- ja kahvinjuontia syynä lukuhaluttomuuteen ja matalaan sivistystasoon. Tyypillisessä ajattelussa alkoholinkäyttö ja lukeminen olivat keskenään vaihtoehtoisia asioita.²³⁶

Vaikka lehden moraaliset kannanotot usein sanoitettiin uskonnollisesti, ne todellisuudessa pohjautuivat varsin tämänpuoleiseen tapaan tarkastella elämää. Paloviinan juontia ei paheksuttu ensisijaisesti uskonnollisista syistä, vaan siksi, että se merkitsi rahanmenoa ja tuotti köyhyyden. Samalla sen katsottiin vähentävän lukuhalua ja näin estävän paremman tulevaisuuden saavuttamisen. Samalla tavalla korttipelin ja tanssin nähtiin viekoittelevan ihmisen pois työn tai sivistävien kirjojen ääreltä. Rehellinen työ ja sivistyksen kautta saavutettava parempi elämä, niin henkinen kuin aineellinenkin, kuuluivat Oulun Wiikko-Sanomien mukaan kristilliseen eli kunnolliseen elämään. Lehden arvomaailma rakentui edelleen kristinuskon ja valistuksen yhdistämisen varaan.²³⁷

4. Seurakuntien työmuodot julkisen keskustelun kohteeksi

a. Vaivaishoidon organisoiminen julkisuudessa

Keisarillinen asetus vaivaishoitohallitusten perustamisesta 1852 oli lähtölaukaus sille

---

²³⁵ OWS 22/4.6.1853, Kuinka hyvää simaa eli mesi-olutta (mjöd) Franskan tapaan laitetaan; 44/3.11.1859, Kuulutuksia; 22/2.6.1860, Temmekseltä (J. S–n.).

²³⁶ OWS 50/16.12.1854, Tuhkamolan isäntä; 16/23.5.1857, 17/30.5.1857, Limingasta (J. R.); 18/6.6.1857, Kempeleestä (Kempeleen Eerikki); 47/28.12.1857, Tyrnävän Kolmikannasta (J. S.); Vilkuna 2015, 370, 372.

²³⁷ Tommila 1984, 71–73, 109, 110, 128.

julkisuudelle, jota köyhäinhoito eli vaivaishoito tuli saamaan osakseen Oulun Wiikko-Sanomissa 1850-luvulla. Ensimmäisenä lehti antoi julkisuutta Oulun seurakunnan köyhäinhoidolle. Vaikka Oulussa oli jo aiemmin siirrytty niin kutsutun elätejärjestelmän käyttöön, seurakunta kutsui kirkonkokouksen koolle päättämään vuoden 1852 asetuksen mukaisen toimielimen perustamisesta. Tuon ”reglementin” tehtäväksi tuli vastata vaivaishoidon järjestämisestä.²³⁸

Maalaisseurakuntien vaivaishoitoratkaisut päättyivät lehden palstoille 1850-luvun puolivälistä alkaen. Köyhäinhoidon kuvaaminen oli paikalliskirjeiden keskeistä sisältöä. Kirjoittajat kertoivat köyhäinhoitotoimikuntien perustamisesta sekä siitä, miten apua hakeneet kussakin seurakunnassa hoidettiin. Lehden perusteella vanha avustuksiin perustunut järjestelmä jäi joissain seurakunnissa voimaan, ainakin aluksi. Keskeinen kehityskulku Pohjois-Suomen seurakuntien vaivaishoidossa oli kuitenkin siirtyminen elätejärjestelmään. Oulun Wiikko-Sanomien perusteella maalaisseurakunnat alkoivat seurata Oulun seurakunnan esimerkkiä vuosikymmenen puolivälistä lähtien. Köyhäinhoidon apua tarvinneiden huutokauppaaminen vakiintui yleiseksi tavaksi järjestää vaivaishoito 1850-luvun loppuun mennessä. Uutta järjestelmää kiiteltiin erityisesti sen vuoksi, että se oli radikaalisti vähentänyt kerjäämistä.²³⁹

On todettava, että lehden perusteella ei voi rakentaa tarkkaa kokonaiskuvaa koko Pohjois-Suomen köyhäinhoitojärjestelyistä, koska lehti ei julkaissut paikalliskirjeitä kaikista alueen seurakunnista. Muutenkaan paikalliskirjeet eivät luonteensa vuoksi soveltuisi aiheen selvittämiseen ilman muuta aineistoa. Köyhäinhoidon organisoimisen tarkka selvittäminen ei toisaalta edes kuulu tähän tutkimukseen, se on toisen tutkimuksen aihe. Sen sijaan tämän tutkimuksen kannalta on varsin olennaista vaivaishoidon saama runsas julkisuus nimenomaan seurakunnan velvoitteena. Ajan kuluessa ja erityisesti nälkävuosien myötä tuosta velvoitteesta tuli yhä raskaampi, mikä osaltaan vaikutti tulevaan keskusteluun hengellisistä ja maallisista asioista.²⁴⁰

---

²³⁸ OWS 33/20.8.1853, Oulusta 19 päivänä elokuuta; 34/27.8.1853, Oulusta 26 päivänä Elokuuta; Pulma 1992, 165–167; Mustakallio 2001, 31; Mustakallio 2002, 197, 198.

²³⁹ OWS 33/20.8.1853, Oulusta 19 päivänä elokuuta; 34/27.8.1853, Oulusta 26 päivänä Elokuuta; 8/24.2.1855, Oulun-Salosta (J. F. G–n); 18/5.5.1855, Temmekseltä (K–n); 1/5.1.1856, Oulunsalosta (J. F. G–n); 5/2.2.1856, Temmekseltä (K. J. K–n); 13/29.3.1856, Kiannolta (E. B.); 33/16.8.1856, Limingasta (Limingasta asuva ahtehen ääressä); 1/7.2.1857, Kempeleestä (Kempeleläinen); Mustakallio 2001, 31; Mustakallio 2002, 197, 198.

²⁴⁰ Raittila 1981, 237–239; Pulma 1992, 167; Mustakallio 2001, 31; Mustakallio 2002, 1997–199.

b. Keskustelu vaivaishoidosta

Paikallisten ratkaisujen lisäksi vaivaishoitokysymystä pohdittiin Oulun Wiikko-Sanomissa periaatteellisella ja yleisellä tasolla. Elokuussa 1853 julkaistiin kirjoitukset, joissa kerrottiin koolle kutsutusta kirkonkokouksesta, joka päätti köyhäinhoitoasioista. Kirjoittajan mukaan ”vaivaisten hoito on kaikkina aikoina ollut sekä hallitsijoilla että seurakunnilla kalliina huolena”. Hän näki köyhistä huolehtimisen keskeisenä kristillisen rakkauden kysymyksenä. Myöhemminkin todelliseen hätään joutuneiden auttaminen ymmärrettiin kristittyjen velvoitteeksi. Lehden tekijät myös osoittivat arvostusta omaehtoisesti köyhiä auttaneille. Nimimerkki E. S. Oulun maaseurakunnan Sanginjoelta piti tärkeänä hätään joutuneiden oma-aloitteista auttamista omista varoista tai jopa lainatuista varoista, kuten hän mainitsi kahden säätyläismiehen tehneen. Samoin ihailtiin liminkalaismiestä, joka ”naida hurahutti huutolaismuorin”, jolla oli lapsia. Samanlaisia miehiä kaipailtiin lisää, jotta köyhäinhoitorasitus kevenisi.²⁴¹

Vuoden 1852 asetus määräsi jokaisen seurakunnan perustamaan köyhäinhuolasta vastaavan toimikunnan, vaivaishoitohallituksen. Tämä merkitsi käytännössä apua tarvitsevien hoidon uudelleen järjestämistä. Oulun Wiikko-Sanomissa asetusta ja sen johdosta yleistynyttä eläjäjärjestelmää kiiteltiin eniten siitä, että paikoin se oli lopettanut kerjäämisen kokonaan tai vähentänyt sitä merkittävästi. Kerjääminen oli toki ollut kiellettyä aiemminkin, mutta vaihtelevien käytäntöjen keskellä se oli ollut varsin yleistä.²⁴²

Köyhyyttä pidettiin yleisesti oppimattomuuden ja matalan sivistystason seurauksena 1850-luvun julkisessa keskustelussa. Jos haluttiin vähentää köyhyyttä, kansaa tuli sivistää. Lehden toimitus kirjoitti ”Oulusta”-palstalla: ”Köyhyyttä, petollisuutta ja kurjuutta ei voida auttaa ulkonaisilla keinoilla; ainoasti kansan opetus ja sisällinen sivistyminen tuopi sille parempia varoja ja tekee sen rehelliseksi”. Myös työmahdollisuuksien järjestäminen köyhille nähtiin tärkeäksi. Pohdittiinpa erillisten köyhien maanviljelys- ja sivistyskeskusten perustamistakin.²⁴³

Lehdessä esiintyi usein käsitys, että köyhyys oli itse aiheutettua. Näin

²⁴¹ OWS 33/20.8.1853, Oulusta 19 päivänä elokuuta; 34/27.8.1853, Oulusta 26 päivänä Elokuuta; 23/11.7.1857, Sanginjoelta (E. S.); 22/ 2.6.1860, Limingasta.

²⁴² OWS 8/28.3.1857, 10/11.4.1857, 12/25.4.1857, 13/2.5.1857, Muutama sana Vaivais-hoidosta; Pulma 1992, 167; Mustakallio 2002, 197–199.

²⁴³ OWS 8/28.3.1857, 10/11.4.1857, 12/25.4.1857, 13/2.5.1857, Muutama sana Vaivais-hoidosta; 24/18.7.1857, Vaivais-hoidosta; 14/3.4.1858, Oulusta; 21/22.5.1858, 25/19.6.1858, 26/26.6.1858, 30/24.7.1858, Vielä muutama sana vaivais-holhouksesta (R. M. ja J. R.); Pulma 1992, 165, 166.

oli esimerkiksi kuvitteellisessa Äksän seurakunnassa, jonka köyhäinhoidosta kerrottiin alkuvuodesta 1854 julkaistussa kirjoitussarjassa.²⁴⁴ Tultaessa 1860-luvun taitteeseen käsitys valtasi alaa lehden kirjoituksissa: köyhyys nähtiin laiskuuden seuraukseksi. Nimimerkki ”– o” nimittikin vaivaishoitoa ”laiskain-holhoukseksi”.²⁴⁵ Toisinaan köyhyiden nähtiin johtuvan alkoholin nauttimisesta. Ääriesimerkkinä lehti latasi joidenkuiden kaupungin naisten hankkivan itselleen tahallaan aviottoman lapsen, jotta he pääsisivät lapsen turvin köyhäinavun piiriin ja vapautuisivat työvelvoitteesta.²⁴⁶

Suurta närää toimituksessa ja paikalliskirjoittajissa herätti se, että apua saaneet saattoivat kritikoida saamaansa kohtelua tai esiintyä röyhkeästi ja ylpeästi. ”Vaivaishoitokunnat” ja erityisesti niitä johtaneet papit olivat joidenkin kirjoitusten mukaan saaneet ”hävittömyyttä kärsiä”. Moni kirjoitus esitti ilmiön syyksi tuolloisen vaivaishoitoasetuksen, joka antoi köyhäinapua liian kevyiksi koetuilla perusteilla ja rasitti talollisia taloudellisesti.²⁴⁷ Vaivaishoidon apuun turvautuneiden ahkeruuden tai laiskuuden arvioiminen oli seurausta toiminnan kalleudesta. Taloudellinen raskaus nousi muutenkin keskeiseksi teemaksi köyhäinhoitoa käsittelevissä kirjoituksissa 1860-luvun taitteeseen tultaessa.²⁴⁸

Lehden tekijöiden joukossa oli myös sellaisia kirjoittajia, jotka tarkastelivat vaivaishoitoa muusta kuin taloudellisesta tai köyhyyttä moralisoivasta näkökulmasta. Revonlahtelaiset paikalliskirjoittajat, jotka käyttivät nimimerkkejä ”–l –o” ja ”–i –a”, kritikoivat tuolloista vaivaishoitoa. Edellinen rinnasti vallitsevan käytännön orjakauppaan ja piti sitä luonnottomana kristityille. Hän siis argumentoi näkemyksensä uskonnollisesti. Jälkimmäinen kuvasi köyhien huutokauppaa: ”näytti kyllä surkialle, sillä moni lapsi erosi vanhemmistaan itkulla ja vieläpä vanhat ämmätkin vesittelivät, kun piti astua vasarapöydän eteen.” Kirjoittajan mukaan seurakunnan pappi oli yrittänyt kirkonkokouksessa esittää jotain muuta tapaa huolehtia köyhistä,

---

²⁴⁴ OWS 4/28.1.1854–9/4.3.1854, Äksän seurakunnan köyhät eivät olleet juuri parhaita hoidettavia.

²⁴⁵ OWS 12/26.3.1859, Heinijärveltä (– o).

²⁴⁶ OWS 5/30.1.1858, Palkollisten tilasta; 13/27.3.1858, Täm’ on puhe Pulkkilasta, Pitäjämästä Piippolasta (Pulkkilalainen); 20/15.5.1858, Rovaniemestä (P. W. A.); 2/15.1.1859, Alatorniolta (P. L.); 12/26.3.1859, Heinijärveltä (– o).

²⁴⁷ OWS 7/21.3.1857, Köyhäin-hoitokunnan jäsenten tilasta tänäkin köyhänä aikana; 16/23.5.1857, 23/11.7.1857, 24/18.7.1857, Vaivais-hoidosta; 14/9.4.1859, Mitä nykyinen vaivaisholhoisuus-asetus vaikuttaa Suomessa; Pulma 1992, 166, 167.

²⁴⁸ OWS 4/25.1.1860, Tyrnävältä (Talopojan Jussi); 6/11.2.1860, Iistä (–k. –a.); 11/17.3.1860, Alatorniolta (P. L.); Raittila 1981, 237; Pulma 1992, 166, 167; Mustakallio 2002, 198.

mutta isännät eivät olleet suostuneet.²⁴⁹

Kaikkiaan vaivaishoitokeskustelussa tarkasteltiin tätä merkittävää seurakunnan työmuotoa kolmesta näkökulmasta. Kaikkein eniten vaivaishoitoa tarkasteltiin talouskysymyksenä. Tämä oli sikäli luonnollista, että vaivaishoito oli seurakuntien taloutta eniten rasittava velvoite. Toiseksi uskonnollisessa mielessä vähäosaisten auttaminen nähtiin jokaisen kristityn henkilökohtaiseksi velvollisuudeksi. Kolmanneksi köyhyyttä ja köyhyyden hoitoa lähestyttiin ainakin kahdella tapaa eettisenä kysymyksenä. Köyhyyttä pidettiin varsin yleisesti seurauksena matalasta sivistystasosta, tyhmyydestä, laiskuudesta ja holtittomasta elämästä. Se oli melkein syntiä. Toisaalta jotkut kirjoittajat suhtautuivat kriittisesti kustannustehokkaaseen mutta silti kalliina pidettyyn elätejärjestelmään. He katsoivat ihmishuutokauppoja hoidettavien näkökulmasta.

c. Lainakirjastoja kansansivistyksen edistämiseksi

Yksi 1800-luvun kulttuurisen muutoksen suurimpia tekijöitä oli lukutaidon lisääntyminen ja parantuminen. Ilmiö kietoutui vahvasti yhteen kulttuurin kirjallistumisen kanssa. Sanomalehtien lisäksi maaseudun lainakirjastot vaikuttivat kehitykseen merkittävästi. Oulun Wiikko-Sanomissa seurakuntien lainakirjastojen perustaminen oli erityisesti esillä loppuvuodesta 1859 ja vuonna 1860. Aiheesta kirjoitettiin sekä erillisissä artikkeleissa että paikalliskirjeissä.

Syyskesällä 1859 lehdessä julkaistiin seurakuntien lainakirjastoja käsitellyt artikkeli. Samoihin aikoihin *Kuopion Hippakunnan Sanomia* teki vastaavan avauksen, joten voidaan päätellä asian nousseen ainakin pohjoisen hiippakunnan alueella julkiseen keskusteluun juuri tuolloin. Kirjoittaja piti lukemista henkisen virkeyden kannalta välttämättömänä. Hän myös arveli, että kansan heikko lukutaito johtui paljolti kirjojen puutteesta ja vähälukuisten kirjojen yksipuolisuudesta. Kansa omisti lähes yksinomaan uskonnollista kirjallisuutta, jota kirjoittaja piti liian vaikeaselkoisena varsinkin lapsille. Lukutaidon ja -harrastuksen vuoksi pitäisi olla saatavil-

---

²⁴⁹ OWS 4/29.1.1859, Revolahdelta (–l –o); 12/24.3.1860, Revolahdelta (Revolahtelainen –i –a.). Kirjoittaja saattoi olla sama henkilö. Mahdollisesti toimituksella on tullut virhe painettaessa käsinkirjoitettua tekstiä.

la tuolloista enemmän ymmärrettävää kirjallisuutta.²⁵⁰

Ongelman ratkaisuksi kirjoittaja esitti seurakuntien lainakirjastoja, joita olikin jo alettu perustaa. Hän näki lainakirjastot kansan sivistyksen ja myös moraalisen kehityksen kannalta keskeisiksi: ”Ei voi yksikään edeltäpäin arvata sitä hyvää, jota sellaisista laitoksista on odotettavana raakuuden ja pahuuden, sielun pimeyden ja säädyttömyyden hävitykseksi, Jumalan pelvon, säädyllisyyden ja hyväin tapain - - edistämiseksi.” Kirjoittaja myös maalaili kuvaa mahdollisesti tulevaisuudessa perustettavista kansakouluista, joiden yhteyteen lainakirjastot sopisivat erinomaisen hyvin. Hän pohti myös kirjastojen rahoittamista.²⁵¹ Tapa, jolla lainakirjastojen tarpeellisuutta perusteltiin, heijasti Bäckvallin toimittajakauden yleistä suhtautumista lukemiseen ja kirjallisuuteen. Lukeminen oli paitsi sivistävää myös moraalisesti hyödyllistä. Se nähtiin usein vastakohtana viinanjuonnille, tanssille, korttipelille ja laiskuudelle.

Vaikka laina- eli pitäjänkirjastojen perustaminen oli osa suomalaiskansalliseen projektiin kuulunutta kansansivistysinnostusta,²⁵² oululaisaviisi ei tässä vaiheessa korostanut juurikaan kansallisia ja kielellisiä pyrkimyksiä, vaikka fennomaanipappi Bäckvall ne epäilemättä allekirjoittikin. Lehti lähestyi kansansivistystä eettisestä ja taloudellisesta näkökulmasta, mikä olikin sananvapauden kannalta viisasta.

Maalaisseurakuntien lainakirjastohankkeet olivat paikalliskirjeiden keskeistä aineistoa 1860. Jo edellisenä syksynä lehdessä oli lyhyinä uutisina ilmoitettu Ouluun, Haukiputaalle, Kuusamoon, Revonlahdelle ja Utajärvelle perustettavista lainakirjastoista. Oulussa oli toki ollut kirjasto aiemminkin, mutta nyt suunnitteilla ollut oli tarkoitettu nimenomaan Oulun ”työväelle”. Paikalliskirjoittajat kertoivat vuoden 1860 aikana kotiseurakuntiensa kirjastohankkeista. Niiden ja toimituksen lyhyiden mainintojen perusteella lainakirjastot oli perustettu Karunkiin, Iihin, Pudasjärvelle, Hailuotoon, Kempeleeseen, Säräisniemelle, Alavieskaan, Rautavaaralle Pohjois-Savoon, Ylitorniolle ja Rovaniemelle. Lisäksi Alatornion seurakunnan kirjasto oli avattu vasta tuolloin, vaikka se oli koottu jo aiemmin. Toisaalta kaikkialla ajatus lainakirjastosta ei vakuuttanut päättäjiä. Esimerkiksi Pyhäjoen Haapajärvellä isännät olivat tyrmänneet papin ehdotuksen lainakirjaston perustamisesta, koska heidän mielestään kaikilla oli tarpeeksi kirjoja – ainoastaan lukuhalu tuntui puuttuvan. Myös

---

²⁵⁰ KHS 4/23.7.1859, Lainakirjastoin tarpeellisuudesta; OWS 34/27.8.1859, Seurakuntain lainakirjastoista; Salmela 2012, 71.

²⁵¹ OWS 34/27.8.1859, Seurakuntain laina-kirjastoista.

²⁵² Sulkunen 2004, 258; Salmela 2012, 79.

Kemissä oli jännitetty, saataisiinko lainakirjaston rahoitus järjestymään.²⁵³

Ilmiö vilkastui selkeästi 1860-luvun taitteeseen tultaessa. Pohjois-Suomessa oli toki toiminut aiemminkin lainakirjastoja. Jo 1854 Utsjoella kaipahti lainakirjastoa, mutta samalla todettiin sen hankkiminen mahdottomaksi. Keväällä 1859 lehdessä esitettiin tarkka selvitys muutaman vuoden ajan toimineesta Limingan seurakunnan lainakirjastosta. Osana Raahen kaupungin historiikkaa hehkutettiin kaupungin lainakirjaston olleen toiminnassa jo vuodesta 1847 ja työväen käyttäneen laitoksen palveluja ahkerasti. Kuitenkin maaseudun lainakirjastojen yleistyminen ajoittuu laajamittaisesti juuri vuosiin 1859–1860, mihin Kuopion hiippakunnalla oli oma osuutensa. Se oli nimittäin ottanut lainakirjastojen perustaminen osaksi omia tavoitteitaan ja oli kiertokirjeen välityksellä kehottanut papistoa olemaan asiassa aktiivinen.²⁵⁴

Papit olivatkin usein keskeisiä henkilöitä lainakirjastojen perustamisessa.²⁵⁵ Esimerkiksi Oulun seurakunnan kappalainen ja Oulun Wiikko-Sanomien toimittaja Johan Bäckvall toimi paikallisen työläisten lainakirjaston puuhamiehenä. Hänen johdollaan myös Oulun Wiikko-Sanomien toimitus oli aktiivinen toimija lainakirjastojen perustamisessa Pohjois-Suomen maalaisseurakuntiin. Kirjallisuuden ystävänä ja asiantuntijana Bäckvall valitsi moniin lainakirjastoihin hankittavat kirjat.²⁵⁶ Kirjastot rahoitettiin seurakuntalaisilta kerätyillä varoilla ja lahjoituksilla. Haukiputaan lainakirjaston rahoitus järjestyi hieman poikkeavasti, sillä sotilaat keräsivät sen keskuudestaan. Rautavaaralla Pohjois-Savossa kerättiin veroa ja vapaaehtoista ”hyyyryä” kirjojen lainaajilta.²⁵⁷

Oulun Wiikko-Sanomien kirjoitusten perusteella ei ole mahdollista laa-

---

²⁵³ OMA PRA Ef: 33; OWS 37/17.9.1859, Oulun työväelle toimitettavasta; 47/26.11.1859, Lainakirjastoja; 47/26.11.1859, Haukiputailla; 52/31.12.1859, Lainakirjaston; 5/4.2.1860, Karungista (Ystäväsivät – t – n); 6/11.2.1860, Iistä (–k. –a.); 11/17.3.1860, Alatorniolta (P. L.); 11/17.3.1860, Lainakirjastoa; 15/14.4.1860, Pudasjärven ja Luodon; 17/28.4.1860, Kemistä (Ernestinpoika); 18/5.5.1860, Kempeleestä (Kempeleläinen); 21/26.5.1860, Lainakirjastoja; 25/23.6.1860, Pyhäjoen-Haapajärveltä (R. L.); 28/14.7.1860, Lainakirjastoja; 28/14.7.1860, Alavieskasta (P. P-ta); 32/11.8.1860, Rautavaaran (S:tr); 44/3.11.1860, Lainakirjaston; 50/15.12.1860, Iistä (–n –s); 50/15.12.1860, Rovaniemestä (P. V. A.); Salmela 2012, 75–79.

²⁵⁴ OWS 48/2.12.1854, Utsjoelta (A. A.); 20/21.5.1859, Limingasta (Joh. Rännäri); 22/2.6.1860, Braahen kaupungin historia. Vrt. Werkko 1879, 36; Salmela 2012, 73.

²⁵⁵ OWS 52/31.12.1859, Lainakirjaston; 6/11.2.1860, Iistä (–k. –a.); 18/5.5.1860, Kempeleestä (Kempeleläinen); 21/26.5.1860, Lainakirjastoja; 28/14.7.1860, Lainakirjastoja; 50/15.12.1860, Iistä (–n –s.); Salmela 2012, 79.

²⁵⁶ OWS 7/18.2.1860, Iin emäkirkon seurakunnassa; 11/17.3.1860, Lainakirjastoa; 15/14.4.1860, Pudasjärven ja Luodon; 21/26.5.1860, Lainakirjastoja; 28/14.7.1860, Lainakirjastoja; 44/3.11.1860, Lainakirjaston.

²⁵⁷ OWS 47/26.11.1859, Haukiputailla; 52/31.12.1859, Lainakirjaston; 28/11.8.1860, Rautavaaran (S:tr.); Salmela 2012, 77.

tia kattavaa ja luotettavaa selvitystä pohjoissuomalaisen kirjastolaitoksen alkutaipaleesta. Paikalliskirjeissä ja historia-artikkeleissa annetut tiedot ovat osin ristiriitaisia muiden lähteiden kanssa, mikä selittyy paikalliskirjeiden luonteella. Toisinaan niissä saatettiin kaunistella asioita paremman maineen toivossa.²⁵⁸ Toisaalta seikkaperäisen selvityksen tekeminen ei ole tämän tutkimuksen kannalta muutenkaan tarkoituksenmukaista. Olennaista on se, että lainakirjastot nousivat julkiseen keskusteluun 1860-luvun taitteessa. Oulun Wiikko-Sanomia oli mukana tässä keskustelussa. Lisäksi on huomionarvoista se, että lainakirjastot olivat nimenomaan seurakuntien työmuoto. Kansanvalistus nimenomaan kirkollisista ja eettisistä lähtökohdista oli keskeisellä sijalla lehden ohjelmassa – osana fennomaanista projektia.

d. Kirkollinen kansanopetus – ruunankummeista pyhäkoululaisiin

Oulun Wiikko-Sanomien ohjelmaan kuului kansan sivistystason nostaminen ja lukutaidon parantaminen. Lasten saattaminen lukutaidon saloihin oli vanhastaan kuulunut kodin kasvatustyöhön. Työn hedelmät oli punnittu kinkereillä ja rippikoulussa. Nämä vanhat kirkollisen kansanopetuksen muodot olivat myös osa Oulun Wiikko-Sanomien kuvaamaa seurakuntaelämää. Oulun seurakunta järjesti lukukinkerit sekä suomen- että ruotsinkielisille jäsenilleen keskikesällä. Joinain vuosina seurakunta ilmoitti tilaisuudesta myös Oulun Wiikko-Sanomien välityksellä.²⁵⁹

Monet kirjoittajat surkuttelivat kotiseurakuntansa ihmisten heikkoa lukutaitoa ja lukahaluttomuutta.²⁶⁰ Erityisesti maallista tekstiä vierastettiin.²⁶¹ Lukutaidon puute aiheutti usein vaikeuksia asianosaisille. Kunniallisen elämän edellytyksenä oli ripille pääsy. Tämä ei ollut mahdollista ilman papin hyväksymää kristinopin sisä- ja ulkolukutaitoa. Paikalliskirjeistä käy ilmi, että kaikki eivät saaneet tiedoistaan ja taidoistaan kunniamainintoja. Eri paikkakunnilla vaikutti niin sanottuja ”Ruunankummeja”, joiden rippikoulu ei ollut päättynyt toivotulla tavalla.²⁶²

Varsinaisen kansanopetuskeskustelun lähtölaukaus oli pääkirjoitustyyppinen kirjoitus joulukuussa 1855. Kirjoittaja kuvaili kaupunkien ja maaseudun

---

²⁵⁸ Stark 2013, 149–151.

²⁵⁹ OWS 37/16.9.1854, Luku-kinkerit; 28/12.7.1856, Kuulutuksia; Tommila 1984, 115; Palola 2000, 216.

²⁶⁰ OWS 18/7.5.1859, Torniosta (N. H. S–n.).

²⁶¹ OWS 50/15.12.1860, Iistä (–n –s.); Tommila 1984, 134.

²⁶² OWS 49/6.12.1856, Pulkkilasta; Laine & Laine 2010, 271.

kouluoloja. Hän antoi tunnustusta lapsensa lukemaan opettaneille vanhemmille ja totesi kaupungissa toimivan ala-alkeiskoulun, jossa sai nyt opetusta myös suomeksi. Hän näki kuitenkin järjestetyimmän kansanopetuksen tarpeelliseksi. Hän kertoi esimerkkejä ympäri Pohjois-Suomea aloitetusta koulutoimesta. Kirjoittaja luetteli niin sunnuntaikoulukokeilut, lukkarinkoulun kuin erityisesti Siika-, Pyhä- ja Kalajoki-laaksossa toimineet Alopaeus-koulut. Lisäksi hän mainitsi Lapin seurakuntien koulumestari toiminnasta. Tarkemmin hän kertoi Ikaalisten urauurtavasta koulusta. Suurimmaksi syyksi jähmeeseen kouluja kohtaan kirjoittaja näki alkoholinkäytön ja sairautuuden.²⁶³

Syksyllä 1860 lehden toimitus kuvaili Oulun kouluelämää. Toimittaja kertoi, että kaupungissa toimi ala- ja yläalkeiskoulu, tyttökoulu ja käsityöläisten sunnuntaikoulu. Viimeksi mainittu oli vanha työmuoto, eikä sillä ollut tekemistä samoihin aikoihin perustettujen lasten sunnuntaikoulujen kanssa. Ilmeisesti kouluun oli ollut vaikea saada opettajaa, sillä kirjoittaja esitti koulun siirtämistä jollekin arki-illalle. Oulussa oli toiminut vuodesta 1842 alkaen käsityöläisten oppipojille suunnattu sunnuntaikoulu. Se poikkesi monista muista kouluista siinä, että se oli kaupungin, ei siis seurakunnan järjestämä. Lisäksi se oli pakollinen kohderyhmänsä edustajille.²⁶⁴ Toimittaja kertoi myös kaavailuista lukion saamiseksi Ouluun.²⁶⁵

Seurakunnat alkoivat perustaa omia sunnuntaikouluja erityisesti 1860-luvun taitteeseen tultaessa, eli kehitys kulki käsi kädessä lainakirjastojen perustamisen kanssa. Kumpikin työmuoto tähtäsi samaan tavoitteeseen – lukutaidon parantamiseen ja kansan sivistämiseen. Kehityksen taustalla olivat Kuopion hiippakunnan toimet niin kiertokirjeiden kuin pappeinkokousten muodossa, tultiinhan tuomiorovasti A. G. Borg sittemmin tuntemaan pyhäkoulutyön uranuurtajana. Ilmiöön oli vaikuttanut keisarin hovin syventynyt huoli kansalaisten sivistämisestä. Lainakirjastojen tapaan pyhä- eli sunnuntaikoulut synnyttivät laajan julkisen keskustelun, jota käytiin esimerkiksi *Kuopion Hiippakunnan Sanomissa*, erityisesti paikalliskirjeissä.²⁶⁶

Oulun Wiikko-Sanomissa 1859–1860 käydyn koulukeskustelun yleisin linja oli paikalliskirjoittajien raportointi oman seurakunnan sunnuntai- ja kiertokoulujen perustamisesta ja toiminnasta. Koulun ohjelmaan kuului lukemisen opettelua ja uskonnollisten aiheiden käsittelyä. Monin paikoin kouluja vastustettiin, koska niiden

---

²⁶³ OWS 50/15.12.1855, 51/22.12.1855, Kansan kouluista.

²⁶⁴ OWS 1/10.1.1852, Kaupungin hantvärkkarit; Hautala 1975, 410, 412.

²⁶⁵ OWS 40/6.10.1860, Kouluista.

²⁶⁶ Mustakallio 2009, 52; Laine & Laine 2010, 295; Salmela 2012, 80–82.

pelättiin tekevän lapset laiskoiksi, eikä esimerkiksi Paavolan koulua saatukaan vielä tuossa vaiheessa. Muuten pyhäkoulujen perustamisesta kerrottiin laajalta alueelta Etelä-Pohjanmaalta ja Pohjois-Savosta aina Sodankylään saakka. Huomionarvoista oli erityisesti Kärämäen profiloituminen vireänä sunnuntaikoulupitäjänä.²⁶⁷

Oululaislehden paikalliskirjeiden koulukeskusteluun pätevät samat huomiot kuin lainakirjasto- ja vaivaishoitokirjoitteluunkin. Tutkimukseni kannalta keskeistä on, että seurakuntien sunnuntaikoulut nousivat vilkkaan julkisen keskustelun kohteeksi. Oulun Wiikko-Sanomissa käyty keskustelu oli sisällöltään hyvin samantyyppistä kuin esimerkiksi Kuopion hiippakuntalehdessä.²⁶⁸

6. Keskustelu kirkollisista uudistushankkeista

a. Polemiikki Ingmanin raamatunkäännöksestä

Yksi autonomian ajan keskeisiä pyrkimyksiä oli Raamatun kielen uudistaminen tai uuden suomennoksen tuottaminen. Asia oli noussut vakavasti arkkipiispa Jacob Tengströmin asialistalle reformaation riemujuhlan 1817 jälkeen. Hänen tavoitteensa ei ollut kuitenkaan toteutunut.²⁶⁹

Raamatunkäännöstyö lähti raahautumaan eteenpäin 1850-luvulla. Keskeisiä toimijoita hankkeessa olivat Suomen Piipiseura ja sen johtokunnan puheenjohtaja arkkipiispa Edvard Bergenheim. Työn tavoitteeksi otettiin vanhentuneeksi koetun vuoden 1776 raamatunkäännöksen kielellinen uudistaminen; Bergenheim piti nopeasti tehtävää uutta käännöstä liian suurena riskinä. Hanke herätti jo alkuvaiheessaan huomattavaa kirkollista keskustelua ja päättyi myös lehtien palstoille.²⁷⁰

Loppuvuodesta 1853 Oulun Wiikko-Sanomia työnsi hienovaraisesti lusikkansa raamatun uudistushankkeen soppaan. *Tietoja jokapäiväisessä elämässä tavattavista aineista* -kirjoitussarjan 61. osa oli otsikoltaan *Piipiiä*. Kirjoittaja kuvasi Raamatun syntyä ja alkukieliä sekä loi katsauksen ensimmäisiin raamatun suomennoksiin. Hän esitti myös tekstikriittisenä tosiasiana, että Raamatusta oli olemassa toisistaan poikkeavia käsikirjoituksia. Erojen hän selitti johtuvan siitä, että Raamatun

---

²⁶⁷ OWS 18/7.5.1859, Tornioista (N. H. S-n); 29/23.7.1859, Sanginjoelta (K. Yrttiaho. Lasten opettaja); 36/10.9.1859, Iisalmelta (Iisalmen ukko); 39/1.10.1859, Sodankylästä (P. A. N); 39/1.10.1859, Kärämäeltä (-n. -n.).

²⁶⁸ Salmela 2012, 80–85.

²⁶⁹ Pirinen 2001, 21–26; Kakkuri 2015, 178.

²⁷⁰ Tiensuu 1985, 364, 365; Kakkuri 2015, 177–182.

kirjoitukset kopioitiin pitkään käsin, mikä saattoi aiheuttaa virheitä. Näitä virheitä oli mahdollista korjata luotettavimpien käsikirjoitusten avulla. Samalla hän kuitenkin harmitteli, että osa on ”tottunut ja rakastunut vanhoihin erhetyksiin” ja pitää niitä parempina kuin korjattuja tekstiversioita.²⁷¹ Kirjoittaja pyrki hienovaraisesti ohjaamaan Raamatun kielen uudistamista vastustavia haluamilleen raiteille.

Lehti osallistui ajankohtaiseen keskusteluun seuraavan kerran marraskuussa 1854. Kirjoittaja totesi tuomiokapitulien lähettäneen seurakuntien arvioitavaksi Frenckellin kirjapainon painamia Uusia testamentteja, joihin oli tehty kielellisiä uudistuksia. Uudistettu kieliasu oli herättänyt arvioita antaneissa monenlaisia ajatuksia: tuomiokapitulit ja osa papistosta kannattivat uudistamista, osa palautteenantajista vierasti tuttuja sanamuotoja muokkaamista.²⁷²

Oululaislehti asettui tukemaan Raamatun kielen uudistamista. Kirjoittaja, joka lienee ollut tuolloinen toimittaja Johan Bäckvall, perusteli kantaansa kahdella seikalla. Ensinnäkin hän muistutti lukijoita raamatunsuomennosten historiasta: Raamatun kieltä oli muokattu moneen kertaan ja hänen mukaansa tuolloinen Biblia oli jo kovin erilainen kuin ensimmäinen suomenkielinen Raamattu. Toiseksi hän näki Kirjojen kirjan keskeiseksi teokseksi luku- ja kirjoitustaidon oppimisessa. Raamatun kielen tulisi olla hyvää suomea, jotta talonpoikainen väestö oppisi kirjoittamaan äidinkieltään oikein.²⁷³ Lehden kansanvalistustavoite näkyi siis myös suhteessa Raamatun kielen päivittämiseen. Toisaalta oli selvää, että lehti kannatti uudistustyötä. Sensuuriolojen vuoksi se ei olisi voinut ryhtyä vastustamaan hanketta, jonka takana olivat keisarillinen Pipliaseura ja arkkipiispa.

Vuonna 1857 ilmestyi raamatunsuomentajaksi valitun Ylivetelin kappalaisen Anders Wilhelm Ingmanin työn tuloksena uudistettu Uusi testamentti. Oulun Wiikko-Sanomia yritti hiljentää työn osakseen saamaa arvostelua täsmälleen samoilla perusteilla kuin muutamaa vuotta aiemmin: Biblia ei ollut Raamatun alkuteksti, ennen sitä Raamatun kieltä oli uudistettu lukuisia kertoja. Toisaalta kirjoittaja vaati, että Raamatun kieliasun tulisi olla paras mahdollinen kirjan arvovallan ja toisaalta oikeinkirjoituksen oppimisen vuoksi. Hän myös kehui Ingmanin työtä maltillisesti ja hellävaraisesti tehdyksi. Huomionarvoista on, että lehti julkaisi näin arvostavan ja linjalleen tyypillisen kirjoituksen juuri ennen kuin Etelä-Suomen lehdistössä nousi

---

²⁷¹ OWS 48/3.12.1853, Tietoja jokapäiväisessä elämässä tavattavista aineista. 61. Pipliä.

²⁷² OWS 46/18.11.1854, Pyhän Raamatun kielen parannuksesta; Kakkuri 2015, 181, 182.

²⁷³ OWS 46/18.11.1854, Pyhän Raamatun kielen parannuksesta; Kakkuri 2015, 181, 182.

voimakas polemiikki aiheesta.²⁷⁴

Lopulta Ingmanin vuosina 1857 ja 1859 kokonaan ilmestynyt tuotos ei jäänyt vaille arvostelua Oulun Wiikko-Sanomissakaan. Vuonna 1860 aihe synnytti todellisen keskustelun. Alkuvuodesta lehdessä julkaistiin kriittinen kirjoitussarja, jossa kirjoittaja purki pettymystään muuttuneeseen Uuteen testamenttiin. Hän perksi tekstissään melkoisen määrän Uuden testamentin kohtia, jotka olivat hänen mielestään kärsineet vaurioita. Hän antoi Ingmanille tunnustusta kielen päivittämisestä siinänsä, mutta kritikoikieliopillisia korjauksia ja sanojen kirjoitusasun muutoksia. Kirjoittaja oli näreissään erityisesti ph-kirjainyhdistelmän muuttumisesta f-kirjaimeksi ja sadduseusten muuttumisesta saddukeuksiksi. Samoin häntä harmitti f-kirjaimen muuttuminen v-kirjaimeksi. Kokonaisuudessaan hän vaati Ingmanin muokkaustyön tarkistamista.²⁷⁵

Maaliskuussa 1860 lehti julkaisi Ingmanin vastineen. Hän puolustautui esitettyjä syytöksiä vastaan voimakkaalla hyökkäyksellä. Ingman kävi saamansa kritiikin kohta kohdalta läpi ja kehotti ”Itkulan kertojaa” tutkimaan milloin kreikan sanakirjaa, milloin kääntymään suomen kielen tutkijoiden puoleen. Hän arvioi kirjoittajaa ”järkiviisaaksi mieheksi”, jonka syytöksiin ei tarvitsisi lainkaan vastata. Ingman piti kuitenkin itse asiaa niin tärkeänä, että kirjoitti vastineen. Lopuksi hän vielä huomautti edellisvuonna ilmestyneestä koko Raamatustaan ja kertoi sen tulevan seurakuntien arvioitavaksi. Hän virnisti, että ”silloin saa kertojakin Itkulasta antaa siitä hyvän todistuksensa”. Myöhemmin Ingman vielä täydensi kirjoitustaan ja perusteli joitain ratkaisujaan, koska arveli, että Itkulasta ei löytyisi hänen mainitsemiaan ”opineita kirjoja”.²⁷⁶

Ingmanin vastine ei ollut täysin vakuuttanut kaikkia arvostelijoita, sillä myöhemmin keväällä ilomantsilainen talonpoika M. Väisänen katsoi tarpeelliseksi varovasti lausua muutaman sanan ”Itkulan asiamiehen” ja Ingmanin kiistaan. Hän kieltäytyi ratkaisemasta kyseistä erimielisyyttä. Kuitenkin hänen mielestään Ingman oli käyttänyt omaa murrettaan liikaa tekstissään. Väisänen piti vanhaa kieliasua parempana ja selkeämpänä.²⁷⁷

Väisänen kirjoituksen jälkeen lehden toimitus otti kantaa polemiikkiin.

---

²⁷⁴ OWS 1/7.2.1857, Pyhän raamatun kielen parannusta; 3/7.10.1857, Uusi testamentti; Kakkuri 2015, 188, 189.

²⁷⁵ OWS 4/28.1.1860–7/18.2.1860, Itkulasta 19 tammik. 18** (Itkulan kylästä); Kakkuri 2015, 189, 190.

²⁷⁶ OWS 10/10.3.1860, Lyhykäinen vastaus kertojalle Itkulasta (A. W. Ingman); 12/24.3.1860, Vielä muuan sana Itkulan asiamiehelle (A. W. I.); Kakkuri 2015, 189.

²⁷⁷ OWS 15/14.4.1860, Ilomantsista (M. Väisänen, talollinen).

Hän kertoi, että Ilomantsin terveisten lisäksi lehteen oli lähetetty ”toinenkin kirjoitus h:ra Ingmania vastaan; mutta siinä oli sellaisia soimauksia, ettemme lähettäjän kunniankaan tähden sitä julenneet ottaa lehtemme”. Toimittaja puolusti Ingmania ja tämän työtä vedoten Uuden testamentin erilaisiin käsikirjoituksiin. Samalla hän myös korosti Pipliaseuran asemaa käännöksen levittämisessä ja näin oikoi käsitystä, jonka mukaan Ingman itse levitti Uutta testamenttiaan. Toimittaja arveli ilmenneen kritiikin johtuvan paljolti vain siitä, että Ingmanin käännös oli uusi. Loppuvuodesta lehti julkaisi vielä kaksiosaisen taulukon, jossa vanhaa ja Ingmanin käännöstä vertailtiin rakentavaan sävyyn. Seuraavana vuonna lehden lukijat saivat todeta, että keisari oli asettanut arvovaltaisen komitean tarkastamaan Ingmanin käännöksen.²⁷⁸

Ingmanin raamatunsuomennoksen osakseen saama kritiikki selittyy muutamalla tekijällä. Ensinnäkin Ingman käyttämä suomen kieli ei ollut sitä kieltä, jota rahvas puhui. Hän oli myös käyttänyt sitä varsin omaperäisesti ja mielivaltaisesti. Lisäksi hän oli valinnut oman murteensa ilmauksia käännökseen, mikä ei kaikkia miellyttänyt. Merkittävin syy oli varmasti muutoksen pelko, johon Oulun Viikko-Sanomien toimittajakin viittasi.

Raamatunkäännöspolemiikki kertoi myös aikakauden julkisesta kulttuurista ja sen muutoksesta. Reaktiot, joita työskentely herätti, osoittivat Raamatun keskeisyyden tuolloisessa kulttuurissa. Raamattu oli laajimmalle levinnyt kirja, joka tavoitti laajimman lukijakunnan. Kaikilla ei omaa Raamattua vielä ollutkaan, elettiin vielä suullisen ja kirjallisen kulttuurin rajalla. Juuri tästä syystä monet osasivat raamatunjakeita ulkoa. Kieliasun muokkaaminen aiheutti tällaiselle raamatuntuntemukselle kriisin.²⁷⁹

Pipliaseura-vetoisen hankkeen arvosteleminen oli osoitus julkisen kulttuurin muutoksesta. Sensuuriolojen hellitettyä myös kriitikot saivat äänensä kuuluville. Omien ajatusten julkinen esittäminen alkoi hiljalleen olla mahdollista. Keisarin totuuden rinnalle oli syntymässä yleinen mielipide.

---

²⁷⁸ OWS 15/14.4.1860, Jälkimaine; 48/1.12.1860–49/8.12.1860, Osoituspaloja A. W. Ingmanin ojenetusta raamatusta; 18/4.5.1861, Suomainen pipliä.

²⁷⁹ Kakkuri 2015, 184–188, 195–197.

b. Kysymys hengellisen ja maallisen elämän erottamisesta

Pappien työtaakka oli kasvanut runsaasti organisoidun vaivashoidon vastuuhenkilönä, kansanopetuksen kehittäjänä ja pitäjänkokouksen puheenjohtajana. Kun vielä samaan aikaan maanviljelyksen ja palovakuutusyhtiöiden kehittäminen oli maaseudulla kovassa vauhdissa, papit olivat täystyöllistettyjä. Lisäksi pietismi oli tuonut kirkkoon uudenlaisen käsityksen pappeudesta. Tästä syystä julkisuudessa ja pappeinkokouksissa alettiin keskustella hengellisen ja maallisen elämänalueen erottamisesta. Toki aiemminkin osa julkisesta elämästä, kuten markkinat ja käräjät, oli ollut seurakunnasta erillään. Nyt kuitenkin uudella tavalla alettiin keskustella kahden regimentin erottamisesta.²⁸⁰

Vuonna 1859 Turun arkkihiippakunnan synodaalikokous keskusteli muun muassa kirkon ja koulun suhteesta sekä papin tehtäväkentästä. Kokous oli Oulun Wiikko-Sanomissa esillä kahteen kertaan, Jalasjärven paikalliskirjeen ja kokouksen keskustelupöytäkirjan esittelyn muodossa. Jalasjärven kirjeenvaihtaja kertoi varsinaista synodaalikokousta edeltäneestä rovastikunnan pappeinkokouksesta, joka oli pidetty Isossakyrössä. Kirjoituksen perusteella herännäispapiston vaikutus kokouksessa oli ollut merkittävä. Se nimittäin piti tärkeänä papiston vapauttamista muun muassa vaivashoitovastuusta, jotta papisto voisi keskittyä hengellisten tehtäviensä hoitoon.²⁸¹

Jo keväällä 1859 Oulun Wiikko-Sanomia oli julkaissut pääkirjoituksen omaisen kirjoituksen, jossa se otti ennenkuulumattomalla tavalla kantaa pappien tehtäväkenttään ja asemaan seurakunnassa. Ensin kirjoittaja valitteli sitä, että papit joutuivat tekemään paljon sellaista, mikä ei hänen mielestään kuulunut lainkaan papin virkaan. Yksi tällainen oli paikallishallinnosta ja sen päätöksenteosta vastaaminen, kirkkoherra oli niin kirkon- kuin pitäjänkokousten puheenjohtaja. Toinen oli vaivashoidosta vastaaminen.²⁸²

Kirjoittaja piti seurakunnan ulkoisten asioiden hoitoa ”paavillisena” ja kertoi laajemmin, kuinka katolisen kirkon piispat ja papit sekaantuivat kaikkiin ”valtakunnalisiin asioihin”. Kirjoittajan mielestä myöhemmin maallisiksi ymmärretyistä velvoitteista vastaaminen häiritsi papin tehtävää sielunpaimenena. Hän esitti, että

---

²⁸⁰ Juva 1950, 155–167; Raittila 1981, 237–239, Mustakallio 2001, 31; Mustakallio 2002, 197, 198.

²⁸¹ OWS 27/9.7.1859, Jalasjärveltä (A. B:n); Raittila 1981, 237–239; Tiensuu 1985, 253–255.

²⁸² OWS 16/23.4.1859, 18/7.5.1859 ja 19/14.5.1859, Pitääkö seurakunnallisten asian aina olla pappien hoidettavana? (pk).

papin johtama kirkonkokous korvattaisiin uudella pelkästään maallikoista koostuvalla luottamusmiehistöllä, joka vastaisi edellä mainituista velvoitteista. Näin pappi saisi keskittyä hengellisiin tehtäviin.²⁸³

Pääkirjoitus oli ensimmäinen kerta, kun lehdessä kirjoitettiin pappien hengellisten ja maallisten tehtävien erottamisesta. Kirjoitus kertoi kahdesta asiasta. Ensinnäkin se kertoo sekularisaatiosta. Maallinen ja kirkollinen elämä olivat hiljalleen irtautumassa omiksi kokonaisuuksikseen. Huomionarvoista on, että lehden kritiikki niin sanotun yhtenäiskulttuurin pappiskäsitystä kohtaan rakentui pietistisen pappisihanteen varaan. Kirjoittaja halusi nähdä papin ennen muuta hengellisenä toimijana, sananpalvelijana ja sielunpaimenena. Vastaava käsitys ilmeni myös vuonna 1859 Taivalkoskelta lähetetyssä paikalliskirjeessä. Ajatus oli tyyppillinen pietistipappien ja kansanherätysten keskuudessa.²⁸⁴

On tarpeellista korostaa, että aiheesta käyty keskustelu ei syntynyt pelkästään körttipapiston uudenlaisen kutsumustietoisuuden johdosta. Vähintään yhtä merkittävä syy oli se, että pappien työtaakka alettiin kokea kohtuuttomaksi seurakuntien toiminnan vilkastuessa nimenomaan myöhemmin yhteiskunnallisiksi ymmärrettyjen velvoitteiden osalta.²⁸⁵

---

²⁸³ OWS 16/23.4.1859, 18/7.5.1859 ja 19/14.5.1859, Pitääkö seurakunnallisten asian aina olla pappien hoidettavana?(pk).

²⁸⁴ OWS 38/24.9.1859, Jokijärveltä (E. F. V.); Juva 1950, 155–167; 212–218; Raittila 1981, 238, 244, 245; Mustakallio 2002, 198.

²⁸⁵ Raittila 1981, 237–239; Mustakallio 2001, 31; Mustakallio 2002, 198, 199.

IV Yhteiskunnassa 1862–1879

1. Maltillinen fennomaanilehti pappien ja kulttuurivaikuttajien toimittamana

Oulun Wiikko-Sanomien pitkäaikaisin toimittaja Johan Bäckvall toimitti lehteä ainakin vuoden 1864 loppuun ja mahdollisesti vielä kevääseen 1865 saakka, jolloin hän siirtyi Oulun kappalaisen virasta Kesälahden kirkkoherraksi.²⁸⁶ Rakastetun sielunpaimenen ja kansansivistysmiehen poismuutto oli merkittävä julkinen tapahtuma. Jo etukäteen lehti tiedotti jumalanpalvelusilmoituksen yhteydessä Bäckvallin lähtösaarasta. Myöhemmin keväällä hän sai kiitosta sekä onnellisen ja levollisen elämän toivotuksia osakseen runon muodossa. Lisäksi lehti kertoi, että sen entinen toimittaja oli muuttanut uuteen virkapaikkaansa huhtikuun alussa. Oululaiset olivat ostaneet kappalaiselleen läksiäislahjaksi hopeisen kannun ja sokeriastian.²⁸⁷ Näin Bäckvallin ja Oulun Wiikko-Sanomien yhteinen taival oli sillä erää päättynyt.

Lehden ja lehtimiehen tiet kohtasivat kuitenkin uudelleen 1876, kun Karjalassa, ensin Kesälahdella ja sittemmin Koivistolla, vajaan vuosikymmenen vaikuttanut Bäckvall palasi Ouluun 1876, tällä kertaa kirkkoherran virkaan, jossa hän palveli kuolemaansa 1883 saakka. Paluun myötä kirkkoherra alkoi uudelleen avustaa aiemmin toimittamaansa lehteä.²⁸⁸

Bäckvallin suuriin saappaisiin oli ilmeisesti vaikea löytää täyttäjää. Vuosi 1865 sujui Oulun Wiikko-Sanomien toimittamisen osalta epävarmoissa tunnelmissa. Vuoden 1866 alussa edellisvuotta pidettiin lehden katovuotena.²⁸⁹ Bäckvallin luovuttua toimittajan velvollisuuksista tehtävää hoiti tilapäisesti opettaja Robert Kranck. Vuoden lopulla toimituksen otti haltuunsa pastori Robert Mellin, jonka toimittajakaudesta (1865–1873) tuli lehden historian toiseksi pisin. Mellin oli toiminut pappina eri puolilla Suomea, viimeksi Sievin kappalaisena 1863–1865. Hänen seurakuntauransa päättyi virkavirheiden vuoksi virkaeroon, eikä hän enää toimittajakaudellaan ollut papinvirassa.²⁹⁰

Robert Mellin jäi Oulun Wiikko-Sanomien viimeiseksi pitkäaikaiseksi toimittajaksi. Hänen jälkeensä lehteä toimittivat kollega K. W. Dahlström 1874–

²⁸⁶ OWS 1/7.1.1865, Oulun Wiikko-Sanomia. Vrt. Tommila 1984, 56; 1988b, 188.

²⁸⁷ OWS 12/24.3.1865, Huomenna saarnaavat. Sunnuntaina; 14/8.4.1865, Muisto-hyräilemä Bäckvallista 26 p. maalisk. 1865.15/15.4.1865, Oulusta. – Kunnian-lahja; Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa.

²⁸⁸ Colliander 1910–1918 II, nro 489; Tommila 1984, 57; Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa.

²⁸⁹ OWS 1/5.1.1866, Vuoden aluksi.

²⁹⁰ Colliander 1910–1918 I, 137, 225, 239, 375, 427, 635, 636, 733, 738, 829; Tommila 1984, 56.

1876, oululainen fennomaanivaikuttaja K. F. Kivekäs 1876–1877, rehtori A. O. Forsman 1877–1878 ja ylioppilas Kaarlo Kramsu 1879. Lehti palasi siis viimeisten vuosiansa aikana koulumiesten tai kulttuurivaikuttajien toimittamaksi, kun vuosina 1854–1873 sen toimittamisesta olivat vastanneet nimenomaan seurakuntatyössä ansioitunut Bäckvall ja ryvettynyt Mellin.²⁹¹

Oululaislehdellä oli varhaisemman historiansa tapaan merkittävä avustajajoukko. Jo mainitun Bäckvallin lisäksi lehteä avustivat kirjoituksillaan esimerkiksi professori Elias Lönnrot, kaupunginlääkäri Fredrik Nylander ja maanmittari Aleksander Leinonen. Varsinaisten artikkeli- ja tarinankirjoittajien ohella maaseutu- eli paikalliskirjeenvaihtajien panos lehden teossa oli merkittävä.²⁹²

Lehden lopputaival sujui varhaisvaiheita vapaammista julkaisuoloissa, mutta sensuurin olemassaolo oli silti todellisuutta 1860-luvun puolivälin jonkinasteisen painovapauden aikaa lukuun ottamatta. Pitkäaikainen sensori kirkkoherra G. E. Fogelholm hoiti tehtävänsä vielä vuoden 1862. Hänen jälkeensä punakynään tarttuivat ensin J. A. Hällberg 1863–1865, hänen jälkeensä Johan Kalm 1865–1878 ja lehden viimeisten vuosien osalta Anders Forsnäs – koulumiehiä kaikki.²⁹³

Oululaislehti säilytti loppuun asti pitkälti saman ulkoasun, jonka se oli 1850-luvun lopulla saanut. Koko säilyi entisellään, samoin kirjaisintyyppi fraktuurana. Ruotsinkieliset ilmoitukset julkaistiin kuitenkin antiikvalla, kuten aiemmin. C. E. Barck nuorempi kustansi ja painatti lehteä loppuun asti.²⁹⁴

2. Julkisen kulttuurin murros

a. Fennomaaninen uutislehti kasvavan lehdistön kentässä

Oulun Wiikko-Sanomia muuttui Bäckvallin viimeisten vuosien aikana vahvasti uutislehdeksi. Samalla maalliset ja hengelliset asiat alkoivat olla selvästi erillään kirjoituksissa ja taloudelliset-hallinnolliset uutiset saada yhä enemmän palstatilaa. Ilmiöön vaikuttivat lukuisat valtiolliset, yhteiskunnalliset, kirkolliset ja kulttuuriset muutokset

---

²⁹¹ Tommila 1984, 57, 58.

²⁹² Tommila 1984, 58–60, 65.

²⁹³ Tommila 1984, 66, 68, 70.

²⁹⁴ OWS 1862–1879; Tommila 1984, 55, 79.

erityisesti 1860-luvulla. Oululaislehden uutislehtikehitys vahvistui entisestään Mel-
linin tartuttua toimittajan kynään.²⁹⁵

Oululaislehden uutistenvälitys oli varsinkin aluksi varsin kantaaottavaa, ja lehden vanha kansanvalistusohjelma pysyi edelleen keskeisenä. Erityisesti Bäck-
vallin toimittajakauden lopulla fennomaaniset kannanotot olivat sille tyypillisiä. Ou-
lun Wiikko-Sanomia puhui 1862 ”Vuoden aluksi” -kirjoituksessaan kansallisuuden
hengen heräämisestä. Snellmanlais-hegeliläisen ajatusmallin mukaan kansan herää-
minen nähtiin kokonaisvaltaiseksi murrokseksi, joka historiallisena kehityksenä joh-
taisi kansakunnan entistä parempaan huomiseen. Kirjoittajan eli Johan Bäckvallin
mukaan kansan sivistäminen kuului projektiin hyvin olennaisesti. Kun jo edellisellä
vuosikymmenellä hajanaisesti kielikysymystä pohtinut suomalaisen journalismin
uranuurtaja tempautui 1860-luvun fennomaniaan, myös lehden perinteinen tavoite
kansanvalistajana sai uutta pontta ja uutta sisältöä. Välillä kirjoitukset olivat niin
kiivaita, että sensuuri puuttui peliin. Myös oman alueen etu nousi esille, kun lehden
avustaja Nylander syytti kirjoituksessaan valtionhallintoa Oulun läänin sortamisesta.
Kirjoitus oli ilmeisesti ollut vaikuttava, sillä Nylander päätyi oikeuden eteen syytet-
tynä kunnianloukkauksesta. Bäckvallin ohella Nylanderia voi pitää lehden linjan
muotoutumisen kannalta merkittävänä toimijana.²⁹⁶

Kansallisen heräämisen korostaminen ja yhteiskunnallisista uudistuk-
sista kertominen oli lehdessä keskeistä erityisesti Bäckvallin kauden lopulla.²⁹⁷ Mel-
linin toimittajakaudella oululaislehden kehitys uutislehdeksi vahvistui ja samalla
suomalaiskansallinen paatos ja kansanvalistustavoite laimentuivat, vaikka ne edel-
leen olivat lehden pohjavire. Oululaislehti oli 1870-luvulle tultaessa perinteikkäin
suomenkielinen lehti, ja se oli koko historiansa ajan pyrkinyt edistämään käyttämän-
sä kielen asemaa eri tavoin. Tältä pohjalta ei ollut epäselvää, mikä oli lehden kanta
1870-luvun kielitaisteluun. Lehti edusti maltillista fennomaniaa. Maltillisuutta koros-
ti myös ruotsinkielisten ilmoitusten julkaiseminen. Näitä oli määrällisesti paljon,
mistä voi päätellä, että lehdellä oli ruotsinkielisiä lukijoita ainakin Oulussa. K. F.
Kivekkään kaudella kantaaottavuus lisääntyi ja terävöityi uudelleen, mutta ei var-

---

²⁹⁵ Tommila 1984, 56, 76, 88, 89.

²⁹⁶ OWS 15/12.4.1862, Minkä vuoksi Oulun lääni on monessa valtio-hoidollisessa kohdassa sor-
ronalainen? (F. N.); 17/26.4.1862, Sensuuri estetten takia; 24/14.6.1862, Oulusta; 25/21.6.1862, Ou-
lusta; Mustakallio 1983, 22, 23; Tommila 1984, 68, 72, 74, 76, 115–117, 128, 129; Tommila 1988a,
182; Landgren 1988, 309–312, 317.

²⁹⁷ OWS 1/4.1.1862, Vuoden aluksi; 11/15.3.1862, Kansallisuudesta ja vapaudesta (F. N.);
33/20.8.1864, Suomenmaan yleisölle (Gabr. Rein).

maankaan toimittajan mielestä riittävästi, sillä tämä jätti lehden ja perusti *Kaiku-*lehden, joka profiloitui maltillista Oulun Wiikko-Sanomia kiivaammaksi.²⁹⁸

Paikalliskirjeet olivat edelleen tärkeä osa lehteä. Entiseen tapaan ne kuvasivat satonäkymiä sekä seurakuntien ja sittemmin kuntien kuulumisia. Uutena ilmiönä paikalliskirjeissä alettiin yhä enemmän pohtia valtiollisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Lisäksi lehti pyrki entistä vahvemmin ohjailemaan paikalliskirjeiden sisältöä. Vuoden 1866 alussa tuore toimittaja Robert Mellin kiitteli paikalliskirjoittajia ja pahoitteli, ettei kaikkia heidän tuotoksiaan voitu enää julkaista palstatilan vähyiden vuoksi. Hän myös arvioi kriteerejä, joiden perusteella kirjoituksia oli joko julkaistu tai hylätty. Huomionarvoista on, että kotipaikkakunnan suruttomuutta ja sivistymättömyyttä valittavia ja hengellistä herätystä huutavia kirjoituksia oli jätetty julkaisematta. Mellinin mukaan sellaiset kirjoitukset sopisivat paremmin hengellisiin lehtiin. Muutos oli huomattava. Mellin uhkasi heittää toimituksen kakluuniin juuri sellaiset tekstit, jotka olivat olleet Bäckvallin aikana tyypillisimpiä Oulun Wiikko-Sanomien paikalliskirjeitä. Myös aiempi tutkimus on korostanut juuri Mellinin hylkäämän kirjoitustyyppin yleisyyttä maaseutu- eli paikalliskirjeiden kirjallisuuslajissa.²⁹⁹

Moni paikalliskirjoittaja kertoi sanomalehtien lukemisen ja tilaamisen vilkastuneen seurakunnassaan.³⁰⁰ Kuitenkin oli edelleen niitä seurakuntia, joissa lehdet koettiin vieraiksi.³⁰¹ Ylikiiminkiläinen paikalliskirjoittaja arveli, että sanomalehtien tilaamisen vähyiden syynä oli ”huono lukutaito ja raakuus”.³⁰² Pyhäjärviset lukivat vähän sanomalehtiä, vaikka yleinen lukutaito oli hyvä. Syyksi arveltiin pappien esimerkkiä - he olivat moittineet *Suometarta* jumalattomaksi.³⁰³ Oulunsalon paikalliskirjoittaja kuvasi hyvin laiskan lukuharrastuksen syitä: lukutaidottomat, lukuhalu-

---

²⁹⁸ OWS 16/19.4.1862,18/3.5.1862, Suomalaisuus ja koulut Oulun läänissä; 26/28.6.1862, Oulusta; 37/13.9.1862, Helsingistä (oulun asema suomenkielisenä kaupunkina); 39/27.9.1862, Suomen kielen ja kansallisista oikeuksista sananen (F. N.); 29/23.7.1864, Suomalaisuus kouluissa; 41/15.10.1864, Suomen kieltä; 30/29.7.1865, Kirje Pekka Päiväselle (Aina muistava veljesi Valkola); 39/30.9.1865, Suomen ja Ruotsin kansojen keskinäinen väli; 39/30.9.1865, Valtiollista; Tommila 1984, 30, 77–79, 104, 105, 163, 164, 174; Landgren 1988, 312, 317.

²⁹⁹ OWS 2/13.1.1866, Vuoden aluksi (R. M.); Stark 2013, 148, 149, 151.

³⁰⁰ OWS 2/11.1862, Limingasta Alatemmeksen kylästä (Opettelevainen); 15/12.4.1862, Kirje Suoraselle (Ystäväsi Jaakki Hyvänen); OWS 3/2.8.1862, Kuulumisia Kuhmosta. (Rajalainen).

³⁰¹ OWS 7/15.2.1862, Oulujoelta (Opettelevainen –i. –a.); 10/8.3.1862, Ilomantsista (M– –n.); 21/24.5.1862, Vihannista (H. M. Aho).

³⁰² OWS 19/10.5.1862, Ylikiimingiltä (R. M.); 22/4.6.1864, Kolarista.

³⁰³ OWS 22/31.5.1862, Pyhäjärveltä (G. J.)

tomat ja uskonnolliset herätykset, joiden edustajat pitivät sanomalehteä syntinä.³⁰⁴ Paikalliskirjoittajat pitivät sanomalehteä merkittävänä julkisuuden foorumina.³⁰⁵

Lehdessä otettiin kantaa myös muihin lehtiin ja niiden julkaisemiin kirjeisiin. Kärämäen kirkkoherra B. L. Frosterus kiisti *Helsingfors Tidningar* -lehdessä esitetyt väitteet Kärämäen runsaista kerjäläisistä ja kuvasi tarkkaan, miten vaivaishoito hänen johtamassaan seurakunnassa oli organisoitu.³⁰⁶ Liminkalainen kirjoittajavirtuosi J. Suomela valisti oululaislehden lukijoita kertomalla *Suomettaren* taipaleesta 1865.³⁰⁷ Helsinkiläinen fennomaanilehti sai oululaisveljeltään myös kritiikkiä osakseen, kun nimimerkki ”M. L–a” kritikoi sekä sen muotoa että sisältöä. Häntä kaiveli kyseisen aviisin koko ja tästä huolimatta suunniteltu hinnankorotus. Purkautujan mukaan helsinkiläislehti ei myöskään ilmoittanut haettavana olevista viroista, missä purkautuja oli sekä oikeassa että väärässä. Suometar ei nimittäin ollut julkaissut viranhakuilmoituksia 1862–1863, mutta 1864 ne olivat taas murtautuneet lehden palstoille.³⁰⁸

Paikalliskirjeiden kehitys ja sanomalehtien käymä keskustelu olivat osoitus kulttuurin kirjallistumisesta. Ilmiöön liittyi luonnollisesti myös kirjojen kasvava painoarvo julkisen keskustelun ja tiedonvälityksen välineenä. Kirjojen kasvanut merkitys kävi Oulun Wiikko-Sanomista ilmi erityisesti Barck nuoremman myymän pappien palkkausta käsitelleen teoksen osalta. Kustantaja joutui selittelemään lehdessä polemiikkeja, joita oli syntynyt ympäri Pohjanmaata, esimerkiksi Kärämäellä, kun talonpojat olivat saaneet julkaisun käsiinsä ja heränneet pohtimaan sielunpaimenten palkkauskysymystä.³⁰⁹

---

³⁰⁴ OWS 21/27.5.1865, Oulun-Salosta (P. Päivänen [Päivärinta; Raittila 1976, 97]).

³⁰⁵ OWS 4/25.1.1862, Pulkkilasta (Eräs asujan Pulkkilassa); 14/5.4.1862, Ylitemmekseltä (Harjoittelevainen).

³⁰⁶ OWS 16/23.4.1864, Kärämäeltä (B. L. Frosterus, kirkkoherra).

³⁰⁷ OWS 51/23.12.1865, 52/30.12.1865, Suomettaren kirjava elämä (J. Suomela).

³⁰⁸ Str 4/1.2.1861, 44/23.2.1864, Avonaisia virkoja; OWS 42/22.10.1864, Muutama sana Suomettaaresta (M. L–a).

³⁰⁹ OWS 1/5.1.1866, Kärämäeltä (J. Ruha); 11/17.3.1866, Kunnioitettavalle Papistolle Pohjanmaalla (Chr. Ev. Barck); Stark 2013, 145–147.

b. Yleisen mielipiteen synty

Keväällä 1862 nimimerkki ”F. N.”, eli kaupunginlääkäri Fredrik Nylander,³¹⁰ käsitte- li lehdistöjulkisuutta kantaaottavassa artikkelissaan, jota voi hyvällä syyllä pitää myös pääkirjoituksena. Nylanderin kirjoituksen julkaiseminen oli mullistava taite- kohta lehden historiassa – oikeastaan lehden itseymmärrys määriteltiin siinä uudel- leen. Aiemmin lehden ohjelma oli ollut tuottaa ”kirjoituksia kansan hyödyksi ja hu- viksi, tietoja koti- ja ulkomaalta, hippakunnan-sanomia j. n. e.”. Nyt Nylander vertasi sanomalehdistön merkitystä kansalle aistien merkitykseen ihmiselle – ”kansallakin parhaana aistimena on sanomakirjallisuus”. Nylander näki, että lehdistön välityksellä kansa sai tietää ajankohtaisista tapahtumista ja jopa tulevaisuudesta.³¹¹

Nylander yhdisti sanomalehdistön luoman julkisuuden vapaiden kanso- jen elämään ja piti sitä sekä kansan valistajana että seurauksena valistuksesta. Hän piti selvästi sanomalehdistöä, julkista keskustelua ja kansan sivistystä osana kansal- lista heräämistä ja suomalaiskansallista projektia. Suorastaan ällistyttävä oli Nylan- derin tapa sanoittaa julkiseen kulttuuriin liittynyt ilmiö, joka Oulun Wiikko- Sanomissa oli putkahtanut esiin 1850-luvun lopussa eri aiheista käydyin julkisen kes- kustelun yhteydessä. Tuota keskustelua olivat käyneet paikalliskirjeiden välityksellä muiden muassa vähäisellä tai olemattomalla koulusivistyksellä varustetut talonpojat. Nylander kirjoitti:

Sanomakirjallisuus on myös yhteisen kansan mielen osoituksena jonka kautta hän julkaisee halujaan ja valituksiaan; siihen kokoontuvat yksityiset kirjoituk- set vaikuttavat yleisen ajatuksen tiedon ja tunnustamisen - - . Käytetään vielä sanomakirjallista julkisuutta hallituksenkin välikappaleena. - - Sanomakirjali- suus, joka on kansan mielialan osoittaja, on hallitukselle paras ohje, jos hän tahtoo isänmaallisesti käyttää korkeata kutsumustaan.

Kirjoittaja käytti ensimmäistä kertaa Oulun Wiikko-Sanomien historiassa alun perin Ranskan suuren vallankumouksen yhteydessä syntynyttä ”yleisen mielipiteen” -kä- sitettä puhuessaan lehdistöstä ”kansan mielialan osoittajana”. Krimin sodan jälkeen oli alkanut kehitys, jota Oulun Wiikko-Sanomien kehitys ja siinä käydyt keskustelut olivat heijastaneet erinomaisesti. Keisarin julistaman totuuden rinnalle oli syntynyt täysin uusi suomalaisen julkisen kulttuurin ilmiö: yleinen mielipide. Suorastaa hurja

---

³¹⁰ Tommila 1984, 58.

³¹¹ OWS 21/24.5.1862, Julkisuus ja sanomakirjallisuus. (F. N.).

oli myös Nylanderin käsitys sanomalehdistön tehtävästä antaa ohjeita hallitukselle. Muutos oli varsin huomattava: kun Oulun Wiikko-Sanomia oli aiemmin pyrkinyt sivistämään ja valistamaan kansaa, nyt uudeksi valistuksen kohteeksi oli tulossa itse keisari-suuriruhtinas.³¹²

Julkisen yleisen mielipiteen synty suomalaisessa kontekstissa on liitetty säännöllisen valtiopäivätoiminnan alkuun, suomenkielisen sanomalehdistön nousuun *Suomettaren* johdolla ja yleensä suomalaiskansalliseen heräämiseen.³¹³ Oulun Wiikko-Sanomissa ilmiö ajoittuu samoihin aikoihin kuin muussa suomenkielisessä lehdistössä. Lehdessä oli alkanut muodostua paikalliskirjeiden välityksellä yleinen mielipide vuodesta 1856 alkaen. Lehdessä käytiin keskustelua ensin köyhäinhoidosta, sitten lainakirjastoista ja pyhäkouluista. Käsite tuli määrittämään oululaislehden tulevaa historiaa merkittävällä tavalla.

Vuoden 1862 lopussa lehden toimittaja Johan Bäckvall totesi perinteisessä ”Vuoden lopuksi” -kirjoituksessaan, että ”Entiset kirjallisuuden vapauden siteet ovat löytyneet; sen vuoksi on O. W. S:missakin puhuttu vuoden ajalla monet sanat ja asiat rohkeammasti kuin ennen”. Lehdistön asema oli muuttunut. Bäckvall linjasi lehden päätavoitteeksi Suomen hyötymisen ja edistymisen ja näki lehdistön velvoitteeksi käydä julkista keskustelua yhteisistä asioista – etenkin kun valtiopäivät olivat tulossa. Muuten hän arvioi sanomalehdistön tulleen välttämättömäksi tiedonvälityskanavaksi, jota ilman ihmiset eivät voisi sivistyä ja valistua.³¹⁴

Oulun Wiikko-Sanomien merkitys julkisen kulttuurin murroksessa oli alueellisesti tarkasteltuna erittäin merkittävä. Yleisesti on korostettu *Suomettaren* roolia paikalliskirjeiden arenana ja yleisen mielipiteen kättilönä. Lehden asema suurimpana suomenkielisenä sanomalehtenä oli kiistaton. Aiempi tutkimus on kuitenkin sivuuttanut sen seikan, että *Suomettaren* vaikutus Oulun Wiikko-Sanomien ydinalueella ei varsinkaan lehden levikin käännyttyä laskuun 1850-luvun puolivälin jälkeen yltänyt paikallisen fennomaanilehden tasolle. Kun pohjoispohjalaiset talonpojat alkoivat osallistua julkiseen keskusteluun, he lähettivät tuotoksensa pääasiassa Barckin kirjapainoon. Tästä syystä on tarpeen korostaa Oulun Wiikko-Sanomien merkitystä Pohjois-Suomen julkisen kulttuurin murrosvaiheessa.³¹⁵

---

³¹² OWS 21/24.5.1862, Julkisuus ja sanomakirjallisuus. (F. N.); Tommila 1988a, 178–179; Barker & Burrows 2003, 9–11.

³¹³ Tommila 1988a, 179; Stenius 1991, 41–54; Stenius 1992, 156–160.

³¹⁴ OWS 52/27.12.1862, Vuoden lopuksi.

³¹⁵ Tommila 1963, 189–191, 223–225; Tommila & Landgren 1988, 69–71; Landgren 1988, 312, 317. Vrt. Tommila 1988a, 179; Pietilä 2008, 125–133.

c. Subjektista objektiksi – perinteisen kirkonmäkijulkisuuden alamäki

Samaan aikaan kun sanomalehdistön nousukiito ja jalostuminen julkisen keskustelun näyttämöksi peilautuivat Oulun Wiikko-Sanomista, vuosisataisen kirkonmäkijulkisuuden hidaskäynnin pysäyttämätön hiipuminen oli todellisuutta. Lehdessä alkoi olla yhä enemmän kirkollisen tiedonvälityksen toimimattomuutta arvostelevia kirjoituksia, joista osa oli myös sen suoria kannanilmauksia. Toisaalta lehdessä puhuttiin edelleen paljon kirkonkuulutuksista ja ne miellettiin luontaiseksi osaksi jumalanpalvelusta ja julkista kulttuuria. Jos tässä tutkimuksessa käytettäisiin työkaluna mittanauhaa, voitaisiin jopa todeta, että lehden kahden viimeisen vuosikymmenen aikana kuulutukset olivat joukkotiedotuksen muotona suhteellisesti eniten esillä – erityisesti paikalliskirjeissä.

Kuten aiemminkin, lehden referoimissa tai mainitsemisissa kuulutuksissa olivat eniten esillä kirkolliset ja valtiolliset tiedonannot. Seurakuntien väestössä tapahtuneet muutokset, sekä kirkon- ja myös maallisten kokousten kokouskutsut olivat tyypillisiä kuulutettavia asioita. Toisinaan saatettiin kutsua pitäjän miehiä susijahtiin tai jopa ilmoittaa hevoskilpa-ajoista. Valtiollisista julistuksista mainittiin esimerkiksi viinanpolttoa koskeneet rajoitukset, vuoden 1865 kunnallisasetus ja rahapoliittiset uudistukset. Vapaaehtoiset ja pakkohuutokaupat olivat varsinkin 1860-luvun vaikeina vuosina usein esillä kuulutuksissa. Huomionarvoista on, että lehden mukaan moni niistä oli sekä kuulutettu kirkossa että ilmoitettu lehdessä.³¹⁶

Kuulutuksiin tiedonvälityksen muotona alkoi kulttuurin muuttuessa liittyä yhä enemmän ongelmia. Oulun Wiikko-Sanomien toimitus totesi syksyllä 1865: ”Paljas kirkon-kuulutus - - ei nykyisin ajoin enään tydytä, sillä kuulutusten ylösluetaissa jumalanpalveluksen perästä on seurakunta jo kerjennyt hajota ja niin jäävät kuulutettavat asiat seurakunnan tietämättömäksi. Joku muu ajanmukaisempi keino olisi kuulutuksille keksittävä.” Taustalla oli kirkkoherran palkkaa koskenut väärinkä-

---

³¹⁶ OWS 3/18.1.1862, Pyhäjoen Haapajärveltä (R. L.); 4/25.1.1862, Suomussalmelta (E. B.); 4/25.1.1862, Kuulutuksia (Aleks. Theslöf); 10/8.3.1862, Revolahdelta (J. V.); 15/12.4.1862, Alatorniosta (L.); 34/23.8.1862, Oulusta; 35/30.8.1862, Ereyksen oikaisu (A. Lönnbohm); 46/15.11.1862, Kalajoen Haapajärveltä (Esr. S-ta); 29/23.7.1864, Sekanaista; 29/23.7.1864, Paavolasta (P. K. A. K.); 31/6.8.1864, Oulunjoelta (M. K-nen); 37/17.9.1864, Saloisten pitäjäästä (M. O.); 50/17.12.1864, Kuulutuksia (G. E. Fogelholm); 18/6.5.1865, Limingasta (J. Suomela); 13/1.4.1865, Hämeenlinnasta (S:tar); 47/25.11.1865, Oulusta 1/5.1.1866, Oulusta. – Oulun kaupungin seurakunnassa.

sitysten sarja, joka sai aikaan julkisen kohun. Sen tiimoilta lehden palstoilla esiintyi kirkollisia vaikuttajia kirkkoherra G. E. Fogelholmista lähtien.³¹⁷

Oulussa kirkonkokouksiin osallistui vähän väkeä. Lehteen lähetetyn kirjoituksen mukaan tämä johtui siitä, etteivät seurakuntalaiset, etenkin säätyläiset, malttaneet jäädä kuuntelemaan kuulutuksia kirkonmenojen jälkeen. Kirjoittaja esitti kirkollisten ilmoitusten aiempaa runsaampaa julkaisemista Oulun Wiikko-Sanomissa ja vetosi muiden kaupunkien esimerkkiin. Muun muassa ”Jyväskylän vähäisessä kaupungissa” oli alettu käyttää paikallislehteä tiedottamisessa entistä enemmän. Asia tuli vireille Oulussakin ja varsin pian vuoden 1866 alussa lehti kertoi kirkonkokouksesta, joka oli päättänyt ottaa sanomalehden kirkonkokouskuulutusten ilmoituskanavaksi.³¹⁸

Lehti esitti sanomalehtiä myös virallisten valtiollisten kuulutusten kanavaksi saarnastuolin asemesta. Toimittajan mukaan kuulutukset keisarin armollisista asetuksista olivat olleet painovalmiina jo kaksi viikkoa. Niitä ei kuitenkaan voitu painaa lehteen ennen kuin ne oli kuulutettu kirkossa. Tapaukset kuvastivat julkisen kulttuurin mullistanutta muutosta. Vuosisatainen kirkonmäkijulkisuus ei ainakaan kaupungissa enää tavoittanut kaikkia. Kirkkoon ei tultu enää vain kuulemaan kuulutuksia – eivätkä kaikki kirkkovieraatkaan jääneet kuuntelemaan niitä. Tiedon nähtiin kulkevan paremmin sanomalehtien välityksellä. Sanomalehtijulkisuus oli osittain syrjäyttänyt kirkonmäkijulkisuuden – ainakin kaupungissa.³¹⁹

Lehdestä välittyvän kuvan perusteella jumalanpalveluksen julkisuusroolin kehitys oli nopeampaa kaupungissa kuin maaseudulla. Samaan aikaan, kun kaupungissa tuskailtiin tiedonkatkosten kanssa ja suunnattiin katse sanomalehdistöön, maaseutukirjeiden perusteella kuulutukset saavuttivat kohderyhmänsä melko hyvin. Ainakaan tiedonkulkua ei pidetty ongelmana. Tosin maaseudullakin murehdiin kirkossakäynnin laiskistumista, joka oli osaltaan herätysliikkeiden vaikutusta. Toisaalta juhlapyhien aikaan kirkonkylällä saatettiin viettää suurtakin kansanjuhlaa.³²⁰

---

³¹⁷ OWS 41/14.10.1865, Oulusta. – Uusi tihunti; 41/14.10.1865, Kaupunkilaisten voi-tihunnista; 42/21.10.1865, Oulusta. – voi-tihunnista (G. E. Fogelholm); 43/28.10.1865, Selitystä vastineelle voi-tihunnista (J. A. Castrén); 44/4.11.1865, Vieläki vastausta voi-tihunnista (G. E. Fogelholm); 44/4.11.1865, Vastuu (– –).

³¹⁸ OWS 46/18.11.1865, Oulusta. – Usein; 47/25.11.1865, Kunnioitettavalle lähettäjälle (Sanankuulija); 1/5.1.1866, Oulusta. – Kirkon-kokous; 2/13.1.1866, Vähä selitystä (L.).

³¹⁹ OWS 47/25.11.1865, Keisarillisen Majesteetin Armoll. Julis-; Huhta 2001, 56–59, 70.

³²⁰ OWS 6/10.2.1872, Alakiimingiltä; 7/13.2.1875, Kummallinen kirkossa kuulutus (Puustakatsoja).

Kieliryhmittäin ja sosiaalisesti tarkasteltuna ilmiö oli edennyt tutkittavana aikana pidemmälle ruotsinkielisten säätyläisten kuin suomenkielisen kansan keskuudessa. Tästä oli osoituksena muun muassa Oulun seurakunnan ruotsinkielisen jumalanpalveluksen peruminen 1875, koska kirkkoon oli saapunut kovan pakkasen vuoksi vain yksi henkilö. Pakkasia Oulussa oli toki ollut ennenkin, eivätkä ne tuonaan sunnuntaina estäneet suomenkielisten kirkonmenojen pitämistä.³²¹

Yhtä matkaa sanomalehdistön nousun ja herätysliikkeiden leviämisen kanssa jumalanpalveluksen merkitys pieneni. Suomen suuriruhtinaskunta ei muutoksesta huolimatta muuttunut sekulaariksi yhteiskunnaksi. Varsinkin suomenkielisten keskuudessa ja maaseudulla sunnuntain kirkonmenot olivat edelleen ihmisille tärkeä tapahtuma. Tätä kuvastivat hyvin jumalanpalveluksen tiimoilta käydyt julkiset keskustelut. Oulussa heräsi toiveita vaihtaa ruotsinkielisen ja suomenkielisen jumalanpalveluksen paikkaa siten, että järjestys palaisi vuotta 1848 edeltäneeseen tilaan. Aiheesta kirjoittaneet seurakuntalaiset perustelivat esitystään maaseurakunnasta tulevien vaikeudella ehtiä ensimmäisenä pidettävään suomenkieliseen jumalanpalvelukseen; valtaosa ruotsinkielisistä seurakuntalaisista asui kaupungin alueella.³²²

Hyvä esimerkki ilmiöstä oli alatemmesläisten välienselvittely. Kyseiseltä kylältä valitettiin Temmeksen seurakunnan väen laiskaa osallistumista jumalanpalvelukseen – parhaimmillaankin kirjoittaja mainitsi kirkossa olevan runsaat kymmenen seurakuntalaista. Hän arveli ilmiön selittyvän heikkotasoisella veisuulla. Toinen paikalliskirjoittaja ”Vekkuli Poika” samalta kylältä kiisti edellisen väitteet vähäisestä kirkossakäynnistä ja heikosta kirkkoveisuusta. Kirjoituksensa lopuksi hän vielä jyrähti: ”niistä Ylitemmesläiset pitävät huolen ilman Alatemmesläisten niihin sekaumatta.”³²³

Alatemmeksen vaiennettu kirkkoveisuuskriitikko piti heikkotasoisista kirkkomusiikkia syynä kirkossakäynnin vähyyteen. Vielä merkittävämpiä kirkkovieraiden verottajia olivat herätysliikkeet. Esimerkiksi hailuotolaisen kirjoittajan mukaan ”heränneiksi” ja ”kristityiksi” itseään kutsuvat olivat ”kokonaan heittäneet pois kirkonkäynnin” ja nimittäneet kirkkoa sikolätiksi.³²⁴

---

³²¹ OWS 5/30.1.1875, Oulusta. – Kovan pakkaisen.

³²² OWS 26/2.7.1864, Oulusta. Kirkonkäynnistä kaupungissa; 26/2.7.1864, Oulujoelta (H-rik S-sä); Mustakallio [2015], Johdanto.

³²³ OWS 20/17.5.1862, Alatemmekseltä (J. – m –n.); 30/26.7.1862, Alatemmeksen kylästä (Vekkuli poika).

³²⁴ OMA PRA Ef: 33; OWS 38/20.9.1879, Muistoonpanoja Hl:n pit:stä.

Erytisen runsaan julkisuuden sai rippikirjoitukseen liittyvistä epäselvyyksistä Limingassa 1870-luvun alkupuolella syntynyt jupakka. Keskustelu lähti liikkeelle ”J. F.”-nimikirjaimilla kirjoittaneen seurakuntalaisen ”nöyrästä kysymyksestä”. Nöyrä kyselijä kritikoï kirkkoherra Julius Immanuel Berghin tulkintaa tuoreeseen kirkkolakiin perustuvasta ehtoollisilmoittautumisesta. Kritikoijan mukaan jopa sadat seurakuntalaiset olivat jääneet vaille alttarin sakramenttia, kun he eivät olleet saapuneet henkilökohtaisesti lauantaina pidettyyn rippitutkintoon, jota hän ei itse asiassa pitänyt lainkaan kirkkolain hengen eikä välttämättä kirjaimenkaan mukaisena. Hän kaipasi ”yleisöltä” kannanottoa esille nostamaansa ongelmaan.³²⁵

Yleisö ei ottanut kantaa, mutta kirkkoherra Bergh otti. Hän lähetti Oulun Wiikko-Sanomiin kolmessa osassa julkaistun vastineen, jossa hän yhtäältä kiisti esitettyjä syytöksiä ja toisaalta perusteli rippikirjoituskäytäntöään. Lakeuden mahtiseurakunnan kirkkoherra piti rippitutkintoa sielunhoidollisesti merkittävänä – kirkkokuriin liittyvät näkökohdat hän sen sijaan torjui. Hän tukeutui ajattelussaan Raamattuun, luterilaisiin tunnustuskirjoihin, kirkkolakiin sekä tuomiokapitulin ja Kuopion piispan näkemykseen, joka oli tullut julki aiemmin pidetyssä piispantarkastuksessa.³²⁶

Kriittinen seurakuntalainen ei lannistunut korkea-arvoisen tohtorin antamasta vastauksesta vaan jatkoi aloittamaansa julkista väantöä. Hän pysyi alkuperäisessä kannassaan ja pyrki parhaansa mukaan osoittamaan Berghin kirjoituksen ja toiminnan ristiriitaisiksi sekä korostamaan rippikäytäntöön liittyviä käytännön ongelmia.³²⁷

Kirkonmenojen tärkeys korostui erityisesti silloin, kun niiden toteuttamiseen liittyi jotain poikkeuksellista. Esimerkiksi Hyrynsalmella väki kokoontui heluntaikirkkoon pappilan pirttiin, koska kirkkoherra oli joutunut tapaturman vuoksi vuoteen omaksi eikä päässyt kirkkoon. Merijärvellä pidettiin kirkonmenot ilman pappia, koska sellaista ei väliaikaisesti kappeliseurakunnassa ollut. Lukkari vastasi tilaisuuden kulusta ja luki saarnan postillasta. Puolangalla pappi piti jumalanpalvelukset talvisaikaan ”lämpöisessä pirtissään”.³²⁸

---

³²⁵ OWS 46/16.11.1872, Nöyrä kysymys, millä tavalla Herran ehtoolliselle aikovain on ilmoitus tehtävä seurakunnan kirkkoherralle, eli Papille? (Limingan seurakuntalainen J. F.).

³²⁶ OWS 49/7.12.1872, 50/14.12.1872 ja 51/21.12.1872, Vähä selvitystä (Limingan kirkkoherra J. I. Bergh).

³²⁷ OWS 4/25.1.1873, 5/1.2.1873, Vähä vastausta (J. F.).

³²⁸ OWS 22/3.6.1871, Merijärveltä (M. S.); 27/6.7.1872, Hyrynsalmelta (–t–h–i–); 8/21.2.1874, Puolangalta (Alotteleva poika).

Kaikkiaan Oulun Wiikko-Sanomien kirkollisessa maisemassa sunnuntai-aamun jumalanpalvelus oli julkisuusasemansa kärsimästä inflaatiosta huolimatta keskeinen maamerkki loppuun saakka. Sen julkinen ja uskonnollinen asema oli kuitenkin heikentynyt sanomalehdistön nousun ja herätysliikkeiden vaikutuksesta.

3. Valtionkirkon toiminta

a. Seurakuntaelämän kuulumisia

Jumalanpalveluselämään liittyvät ilmiöt olivat keskeisiä paikalliskirjeiden kuulumisia 1860–1870-luvulla. Kirkkoväen määrä väheni 1800-luvun puolivälin jälkeen, mutta eräs kirkkovieraiden ryhmä sai yhä suurempaa julkisuutta paikalliskirjeissä. Kyseinen ryhmä oli kirkonvargaat. Sakastiin tai kirkkosaliin kolehtirahojen, ehtoolisviinin, arvoesineiden ja jopa kirkonkellon kiilto silmissään murtautuneiden rikollisten tihutyöt ylittivät usein uutiskynnyksen. Kirjoittajat pitivät seurakunnan omaisuuteen kohdistunutta rikosta yleensä poikkeuksellisen törkeänä ja tuomittavana. Myös seurakuntalaisten yksityisomaisuus saattoi ajautua uhanalaiseksi kirkon maantieteellisessä läheisyydessä. Suomussalmella kirkkovieraiden eväskontit olivat kadonneet jumalanpalveluksen aikana kirkonpihalta; Oulun kirkkomaalta taas oli useaan kertaan varastettu kukkia haudoilta ja tehty muuta ilkivaltaa.³²⁹

Yksi seurakuntaelämän keskeisiä muutosilmiöitä 1860-luvulla oli seurakuntajakojen toteuttaminen. Oulun Wiikko-Sanomien tekijät kertoivat kappeleiden itsenäistymisestä sekä paikallis- että uutiskirjeissä. Varsinaista keskustelua ne eivät herättäneet joitain poikkeuksia lukuun ottamatta. Esimerkiksi Haukiputaan kappeliseurakunnan itsenäistyminen (Ala)Kiimingin 1858 perustetusta emäseurakunnasta ei sujunut ilman julkista mielipiteiden vaihtoa.³³⁰

Lehdessä 1865 julkaistun vetoomusrunon perusteella haukiputaalaiset olivat tyytymättömiä asemaansa Kiimingin kappelilaisina. Vanha Iin emäseurakunta oli jaettu Iin ja Alakiimingin emäseurakunniksi 1858. Haukiputaalaisten mielestä heidän kylästään olisi pitänyt tulla uuden pitäjän keskuspaikka. Näin ei ollut kuiten-

---

³²⁹ OWS 15/12.4.1862, Pyhäjoen-Haapajärveltä (R. L.); 27/9.7.1864, Oulusta. – Kirkkomaasta; 30/30.7.1864, Kärsämäeltä (B. L. Frosterus); 4/27.8.1864, Tornioista (H. Heikinpoika); 23/10.6.1865, Merijärveltä (M. S.); 29/22.7.1865, Kemistä (A. N.); 30/29.7.1865, Runo (E. B.); 31/29.7.1865, Oulusta. – Raakalainen ilkeys; 34/26.8.1865, Oulusta. – Ilkityötä; 10/10.3.1866, Siikajoen emäkirkon seurakunnassa; 11/17.3.1866, Tornioista.

³³⁰ Mustakallio 2009, 502.

kaan käynyt, ja niinpä ”putaalaiset” nyt halusivat omaksi kirkkoherrakunnaksi, koska Kiiminkiin oli ”matka mainio mahotoin”. Kiimingin kirkonkokous tyrmäsi yksimielisesti haukiputaalaisten haaveet omasta seurakunnasta, keskeisenä perustelunaan kirkkoherran palkan pienentyminen. Asia herätti ilmeisesti runsaasti paikallista keskustelua, sillä seuraavan vuoden helmikuussa ”Kiimingin ukot” astuivat julkisuuteen jupakan tiimoilta. He vertasivat ”putaalaisia” kiukutteleviin pikkulapsiin, jotka eivät olleet mihinkään tyytyväisiä, ja vastustivat jyrkästi ”pitäjän katkasemista”. Kiiminkiläiset vakuuttivat luottavansa armollisen esivallan viisauteen asian ratkaisemisessa. Heidän luottamuksensa osoittautui turhaksi, sillä Haukipudas itsenäistyi lopulta 1873.³³¹

Lehdessä oli esillä myös seurakuntajakojen toteutumiseen liittynyt ehto. Kappelin itsenäistyminen oli nimittäin mahdollista vasta virassa olleen kirkkoherran kuoltua tai siirryttyä toiseen seurakuntaan. Syynä oli pyrkimys turvata viranhaltijan palkkaus.³³²

Seurakuntajakojen lisäksi myös kaupunkiseurakuntien erityispiirteet tulivat lehdessä esille. Oulun yhdistetty maa- ja kaupunkiseurakunta, johon kuului kappelinä Oulunsalo, oli luonnollisesti jatkuvasti esillä. Vastaava asetelma oli Raahessa, joka muodosti Saloisten maaseurakunnan kanssa yhdessä Raahan ja Saloisten seurakunnan. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että lehti kertoi Saloisten seurakunnan kirkonkokouksen pitämisestä Raahan kirkossa.³³³

Virkatalojen ja kirkkojen rakentaminen oli melko usein esillä paikalliskirjeissä, kuten aiemminkin. Usein asia sivuutettiin lyhyellä kommentilla tai raportoinnilla rakentamisen vaiheista ja kustannuksista. Luonnollisesti myös kirkkojen ja pappiloiden tulipalot olivat uutisarvoisia tapahtumia. Poikkeuksellisen julkisen huomion kuitenkin sai Tyrnävän kirkon tuhopoltto loppuvuodesta 1865, sillä tapahtumaa kauhisteltiin sekä uutisessa että useissa paikalliskirjeissä.³³⁴

---

³³¹ OWS13/1.4.1865, Haukiputailta (T. H.); 47/25.11.1865, Kiimingistä (Kiimingissä läsnä-ollut); 8/24.2.1866, Alakiimingistä (Kiimingin ukot); Mustakallio 2009, 502, 503.

³³² OWS 12/22.3.1862, Pyhäjoen Haapajärveltä (R. L.); 18/3.5.1862, Kiuruvedeltä (Kiuruveteläinen); 32/12.8.1865, Piippolasta (–ad.); 4/27.1.1866, Oulusta. – yksityisten puhetten; 7/17.2.1866, Kuopion hippakunnan sanomia.

³³³ OWS 18/6.5.1865, Braahesta (salon pitäjäläinen); Colliander 1910–1918 I, 356, 568; Mustakallio 2009, 91; Mustakallio [2015], II 1. Seurakunta kasvavassa kaupungissa ja maalaiskunnassa.

³³⁴ OWS 17/26.4.1862, Muhokselta (J. P. V.); 30/26.7.1862, Hyrynsalmelta (–k –k.); 33/16.8.1862, Kuivaniemestä (*); 48/29.11.1862, Tervolasta (Tervolalainen); 7/25.11.1865, Oulusta. – Tyrnävältä; 48/2.12.1865, Limingasta (J. Suomela); 48/2.12.1865, Tyrnävältä (J. Ekholm); 49/9.12.1865, Tyrnävältä (Talonpoika); 11/17.3.1866, Tyrnävältä (Talonpojan Jussi); Colliander 1910–1918 I, 373, 738.

Hyrynsalmen lukkari Eevert Bisi³³⁵ kertoi häihin liittyneen tapakulttuurin muuttumisesta. Hän totesi tanssin tulleen muodikkaaksi häissä. Aiemmin häissä oli veisattu virsiä ja pidetty rukoukset. Nyt ne tuntuivat unohtuvan myös ristiäisissä ja peijaisissa eli hautajaisissa. Hän myös paheksui häiden viettämistä paastonaikana, ”koska muulloinkin olisi aikaa häitä ja tanssia pitää”. Bisin kuvaama muutos peilasi varhaista sekularisoitumista.³³⁶ Myöhemmin lehdessä kerrottiin seikkaperäisesti kainuulaisista häistä.³³⁷ Bisi pohdiskeli myös myöhemmin nuorison pyhäpäivien viettoa, joka tuntui menevän enemmän viinakannujen kuin sivistävien kirjojen ja kirkonmenojen merkeissä.³³⁸

Pappien virkaanasettamiset olivat keskeisiä seurakunta uutisia. Torniossa oli ollut läsnä tuhansia ihmisiä ”hartauden kyyneleet” silmissä, kun uusi kirkkoherra E. U. Castrén asetettiin virkaansa.³³⁹ Kesälahdelta Pohjois-Karjalasta kerrottiin nimeltä mainitsemattoman kirkkoherran virkaanasettamisesta. Kirjoittaja kuvasi tarkkaan jumalanpalvelusta ja sen jälkeen pappilassa nautittuja päivällisiä, joita kunnioitti läsnäolollaan virkaanasettamisen toimittanut piispa R. V. Frosterus. Lisäksi pappilaan oli kutsuttu edustajia kyläkunnista. Päivällisillä uusi kirkkoherra ja piispa pitivät puheet, minkä jälkeen kohotettiin maljat kunnianarvoisalle piispalle, kirkkoherralle, kutsuvieraille ja Kesälahden seurakunnalle – tunnelmassa oli siis samantyyppisiä elementtejä kuin piispan omilla virkaanastujaispäivällisillä maaliskuussa 1851. Kesälahtelaiset kutsuvieraat jäivät täysin sanattomiksi, vaikka hyvä tapa olisi vaatinut myös heitä pitämään puheen. Tilanne oli heille täysin uusi. Kirjoitus kertoi kirkollisen tapakulttuurin muuttumisesta ja kaksijakoistumisesta. Samaan aikaan kun sosiaalisesti lähellä talonpoikia ollut körttipapisto korosti yksinkertaista elämäntapaa, vanha säätypapisto oli yhä voimissaan. Maalaiskansa kohtasi uudella tavalla myös sen tapakulttuurin seurakunnallisen ja yhteiskunnallisen elämän muuttuessa.³⁴⁰

On merkille pantavaa myös se, että Oulun Wiikko-Sanomien lähetettiin kirjoituksia niinkin kaukaa kuin Kesälahdelta Pohjois-Karjalasta. Herääkin kysymys, mikä sai karjalaiset kirjoittamaan monisanaisesti ja Oulun Wiikko-Sanomien viitekehksessä poikkeavalla tavalla sielunpaimenensa virkaanasettamisesta. Vastaus oli

---

³³⁵ Tommila 1984, 59, 60.

³³⁶ OWS 16/19.4.1862, Suomussalmelta (E. B.).

³³⁷ OWS 17/26.4.1862, Häät Kajaanin läänissä (–k – i.).

³³⁸ OWS 18/6.5.1865, Suomussalmelta (E. B.).

³³⁹ OWS 41/14.10.1865, Tornioista (H. H–p).

³⁴⁰ OWS 41/14.10.1865, Kesälahdelta (E. Häggman); Juva 1950, 160–162; Mustakallio 2009, 34.

sama kuin kirkkoherran mainitsematta jätetty nimi – Johan Bäckvall.³⁴¹ Tapa, jolla Bäckvall esiintyi lehdessä toimittajakautensa jälkeenkin, oli osoitus lehden ja pastorin läheisestä suhteesta. Oululaisia varmasti myös kiinnosti lukea entisen pastorinsa ja kotikaupunkinsa sanomalehden toimittajan vaiheista – saihan Lönnrotkin lehdessä huomiota osakseen esimerkiksi jäädessään eläkkeelle professorinvirastaan. Kesälahden paikalliskirje todennäköisesti kuvasti myös Bäckvallin toimintaa kirjallisten harrastusten edistämiseksi. Fennomaanipappi synnytti ympäristöönsä luku- ja kirjoitusharrastusta.³⁴²

Bäckvall palasi Ouluun 1876 astuessaan kirkkoherran virkaan. Kirkkoherran vaali maaliskuussa 1874 oli lehdessä näyttävästi esillä. Keisarin antamasta virkanimityksestä oli lehdessä lyhyt maininta. Sen sijaan Bäckvallin virkaanastumisen lehti ohitti varsin matalalla profiililla.³⁴³

b. Hiippakuntien kasvava julkisuus

Hiippakuntautisten julkaiseminen kuului lehden ohjelmaan entisten aikojen tapaan.³⁴⁴ Vuoteen 1865 saakka lehti julkaisi niitä lähinnä Kuopiosta. Vuoden 1865 alusta alkaen lehden lukijat saivat säännöllisesti silmäillä myös Turun arkkihiippakunnan ja Porvoon hiippakunnan kuulumisia. Samalla hiippakuntautisten otsikko muuttui muotoon ”Hiippakuntain sanomia” *Suomettaren* esikuvan mukaisesti; viimeisen kerran Kuopion hiippakuntautiset ilmestyivät vanhalla otsikolla vuoden 1865 ensimmäisessä numerossa. Muutos jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä vuoden mittaan hiippakuntautiset keskittyivät yhä enemmän pohjoiseen hiippakuntaan ja lopulta ne alkoivat jälleen ilmestyä nimellä ”Kuopion hiippakunnan sanomia”.³⁴⁵

Oulun Wiikko-Sanomien hiippakuntautiset sisälsivät edelleen papis-
ton ja opettajien virkanimityksiä, virkojen avonaisiksi julistuksia, ilmoituksia vaali-
saarnoista,³⁴⁶ tietoja tuomiokapitulien kokousten päätöksistä sekä pappissäädyn osal-

---

³⁴¹ Colliander 1910–1918 II, nro 489.

³⁴² Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa.

³⁴³ OWS 11/14.3.1874, Kirkkoherranvaali; 11/14.3.1874, Vähän selvitystä (J. G. Snellman); 13/28.3.1874, Oulusta. – Huomenna jumalanpalveluksen; 14/4.4.1874, Oulusta; 31/1.8.1874, Nimitetty; Mustakallio [2015], II 2. Kirkkoherrat seurakunnan johdossa.

³⁴⁴ OWS 1/4.1.1862, Oulun Wiikko-Sanomia (Joh. Bäckvall & Chr.Ev. Barck).

³⁴⁵ OWS 1/7.1.1865, Kuopion hiippakunnan sanomia; 3/21.1.1865, 5/4.2.1865, Hiippakuntain sanomia; 44/4.11.1865, Kuopion hiippakunnan sanomia.

³⁴⁶ OWS 1/4.1.1862, Kuopion hiippakunnan sanomia.

listumisesta valtiolliseen toimintaan.³⁴⁷ Uutena ilmiönä hiippakuntautisissa oli seurakuntajaoista kertominen.³⁴⁸ Myös tiedot pastoraalitutkinnoista ja niiden arvosanoista alettiin julkaista vuodesta 1862 lähtien.³⁴⁹

Vuoden 1874 alussa lehden viralliset hiippakuntautiset laajenivat uudelleen koskemaan kaikkia kolmea hiippakuntaa. Linja jatkui lehden historian loppuun asti. Näin se oli palannut vastaavaan käytäntöön, mikä sillä oli ollut 1830-luvulla.³⁵⁰

Lehdessä myös ilmoitettiin etukäteen 1864 pidetyistä Turun ja Kuopion synodaalikokouksista.³⁵¹ Syksyllä Bäckvall kuvasi Kuopiossa käytyä keskustelua ja pohti myös itse uuden kirkkolain mahdollisia vaikutuksia. Huomattavaa – ja toimittajan arvomaailmaan sopivaa – oli seurakuntalaisille annettu kehoitus ottaa kantaa valmisteilla olleeseen kirkkolakiin.³⁵² Lehti halusi edistää julkista keskustelua ja kasvat-
taa kansan panosta siinä.

Syksyllä 1864 lehti julkaisi Porvoon piispan G. G. Ottelinin kuolinilmoituksen.³⁵³ Pian lehti julkaisi ilmoituksen tulevasta piispanvaalista.³⁵⁴ Seuraavan vuoden kevättalvella lehti myös julkaisi vaalin rovastikunnittain eritellyn äänestystuloksen.³⁵⁵ Alkukesästä 1865 lehti kertoi, että vaalissa eniten ääniä saanut F. L. Schauman oli nimitetty virkaan.³⁵⁶

c. Kirkollisen yhdistystoiminnan kasvu ja monipuolistuminen

Perinteiset yhdistykset, Oulun Piipliaseura ja rouvasväenyhdistys, saivat edelleen palstatilaa Oulun Wiikko-Sanomissa. Oulun Piipliaseuran sihteeri Johan Bäckvall kutsui 1864 seuran jäsenet vuosijuhlaan lehden välityksellä. Luvassa oli muun muassa ilmoittajan suomenkielinen puhe. Myöhemminkin seura käytti lehteä ilmoitusk-

---

³⁴⁷ OWS 2/11.1.1862, Kuopion hiippakunnan sanomia.

³⁴⁸ OWS 3/18.1.1862, Kuopion hiippakunnan sanomia; 24/14.6.1862, Kuopion hiippakunnan sanomia.

³⁴⁹ OWS 20/17.5.1862, Kuopion hiippakunnan sanomia.

³⁵⁰ OWS 51/20.12.1874, Kuopion hiippakunnan sanomia; 2/10.1.1874, Hiippakunnan sanomia (Kuopion); 3/17.1.1874, Hiippakunnan Sanomia (Turun), (Porvoon); 25/19.6.1875, Hiippakunnan sanomia (Kuopion).

³⁵¹ OWS 22/4.6.1864, Papein kokous; 26/2.7.1864, Kuopion hiippakunnan pispa.

³⁵² OWS 41/15.10.1864, Oulusta.

³⁵³ OWS 43/29.10.1864, Porvoon hiippakunnan pispa Karl Gustaf Ottelin.

³⁵⁴ OWS 45/12.11.1864, Porvoon tuomiokapitelli.

³⁵⁵ OWS 11/18.3.1865, Porvoon piispan vaalissa; 12/24.3.1865, Piispan vaalissa Porvoosen; 13/1.4.1865, Piispan vaaleissa.

³⁵⁶ OWS 22/3.6.1865, Nimitetty.

navanaan.³⁵⁷ Pipliaseuran maanlaajuinen ja kansainvälinen toiminta sai osakseen lehden huomiota.³⁵⁸ Myös rouvasväenyhdistys esiintyi lehdessä sekä uutiskirjoituksissa että ilmoituksissa.³⁵⁹

Oulun Wiikko-Sanomia kuvasti kansalaisyhdistystoiminnan syntyilmiötä. Perinteisten, hengeltään valtiokirkollisten yhdistysten lisäksi lehti kertoi esimerkiksi vuonna 1859 perustetun Suomen Lähetysseuran toiminnasta. Se näki lähetysseuran potentiaaliseksi toimijaksi Siperiaan vietyjen suomalaisten vankien sielunhoidossa ja kannusti lukijoita rahoittamaan seuran toimintaa. Bäckvallin kanta lähetysseuraan oli siis kokenut täyskäännöksen.³⁶⁰

Lähetysharrastus virisi entistä voimakkaammin myös paikallistasolla, mikä ilmeni esimerkiksi paikalliskirjoittajien kertomuksina varainkeruusta lähetystyön hyväksi. Niinpä Alatemmeksellä oli kerätty kinkereillä ja kolehdilla rahaa lähetysseuran toimintaan. Asia herätti myös julkista keskustelua. Nimimerkki ”Opettelevainen” ihmetteli Oulun Wiikko-Sanomien palstoilla, minne rahat olivat kulkeutuneet, kun niitä ei ollut mainittu seuran lehdessä. Hän sai pikaisen vastauksen tuolloiselta Limingan kirkkoherran apulaiselta Karl Hällforsilta, joka kirjoituksellaan murskasi rahojen käsittelyä kohtaan esitetyt epäilyt.³⁶¹

Merkille pantavaa oli esimerkiksi Kestilän seurakunnan julkisuuskuvan profiloituminen lähetysharrastuksen vahvaksi kannatusalueeksi. Kylän kirkko pullisteli väkeä, kun kuuluisa lähetysaarnaja K. L. Tolonen tuli 1875 pitämään lähetysaarnan. Vielä vuotta myöhemmin paikalliskirjoittaja Fredrik Hämeenaho kuvaili, kuinka kestiläläiset rakastivat vierailutta lähettilästä. On tosin aiheellista kysyä, kertoivatko kestiläläistalonpojan kirjoitukset enemmän kirjoittajan itsensä kiinnostuksesta pakanalähetystyöhön ja heräävään kansalaistoimintaan kuin paikkakuntalaisten lähetystyöinnokkuudesta.³⁶²

---

³⁵⁷ OWS 31/6.8.1864, 32/13.8.1864 ja 33/20.8.1864, Kuulutuksia (Joh. Bäckvall, täällä olevan Pipliaseuran sihteeri); 32/12.8.1865, Kuulutuksia (L. Helander); Mustakallio [2015], II 11. Oulun Pipliaseura raamattulähetysohjelmaa toteuttamassa korkean esivallan suojeluksessa.

³⁵⁸ OWS 47/22.11.1873, Suomalaisia raamattuja; 13/29.3.1879, Vesisaaresta [Norjasta](Vesisaaressa asuva suomalainen); 46/15.11.1879, Suomen Pipliaseuran ja Suomen Evankeliumiseuran vuosikokouksessa.

³⁵⁹ OWS 41/14.10.1865, Kuulutuksia (Frouvasväen yhteyden toimituskunta); 8/24.2.1866, Kuulutuksia (Frouvasväen-yhteyden toimituskunta); 10/10.3.1866, Pulkkilasta (J. F. Gutzén).

³⁶⁰ OWS 25/21.6.1862, Apua pyydetään maanmiehiltämme Siperiassa oleville Suomen vangeille.

³⁶¹ OWS 2/11.1862, Limingasta Alatemmeksen kylästä (Opettelevainen.); 5/1.2.1862, Limingasta (Karl Hällfors.); 3/20.1.1872, Kotimaalta. Suomen Lähetysseuran; Colliander 1910–1918 I, 374, 375.

³⁶² OMA PRA Ef:33; OWS 40/7.10.1876, Kestilästä (Fr. Hämeenaho); 48/1.12.1877, Kestilästä (Fr. H-o); Remes 1993, 268. Vrt. Brockman 2008, 35, Brockman on erehtynyt luullessaan lähetysaarnajaa lestadiolaiseksi.

Lehti kertoi lyhyesti evankelisen herätysliikkeen keskusjärjestöksi tar-
koitetun Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen perustamisesta 1873. Lehti
suhtautui siihen myönteisesti, sillä toimittajan mukaan siltä oli odotettavissa ”jaloja
hedelmiä”, mitä voidaan pitää osoituksena evankelisuuden vahvasta kotipaikkaoi-
keudesta Oulun kirkollisessa elämässä.³⁶³ Myös raittiusseurojen perustaminen ylitti
oululaislehden uutiskynnyksen.³⁶⁴ Kaikkiaan lehti suhtautui heräävään kansalaistoi-
mintaan myönteisesti ja jopa kannusti lukijoitaan osallistumaan siihen, mikä sopi
hyvin lehden fennomaaniseen kansanvalistusohjelmaan.

Uudet kirkollis-uskonnolliset yhdistykset muuttivat paitsi uskonnollista
elämää myös julkista kulttuuria. Piipiaseura ja rouvasväenyhdistys olivat säätyläis-
johtoisia perinteisen kirkonmäkijulkisuuden ilmenemismuotoja. Ne eivät pyrkineet
horjuttamaan vallitsevaa niin sanottua yhtenäiskulttuuria vaan päinvastoin vahvisti-
vat kirkollisesti värittyneen sääty-yhteiskunnan julkisuuden rakenteita. Toisaalta uu-
detkaan uskonnolliset yhdistykset eivät olleet varsinaisia protestiliikkeitä, ei varsin-
kaan arkkipiispan johtama Suomen Lähetysseura. Joka tapauksessa ne edustivat kan-
san keskellä syntyvää julkista toimintaa.³⁶⁵

4. Valtionkirkko osana yhteiskuntaa

a. Kirkon ja papiston rooli yhteiskunnallisten uudistusten toteuttamisessa

Paikallistasolla kunnallishallinnon toteuttaminen ja kansakoulujen perustaminen oli-
vat merkittäviä uudistuksia 1860–1870-luvulla. Oulun Wiikko-Sanomien välittämän
kuvan mukaan papeilla ja kirkonkokouksilla oli ratkaiseva rooli uudistusten toteut-
tamisessa. Kunnallisasiäsetuksen pohjalta kirkonkokoukset päättivät kunnallislautakun-
tien ja täten kuntien perustamisesta. Vaikuttaa siltä, että monilla paikkakunnilla seu-
rakunnan ja kunnan hallinto pysyi uudistuksen jälkeenkin käytännössä samana asia-
na. Hallinto sekularisoitui juridisesti mutta kulttuuri pysyi edelleen kirkollisena.³⁶⁶

---

³⁶³ OWS 52/27.12.1873, Vahvistetut säännöt; Koskeniemi 1967, 42; Mustakallio [2015], II 10. He-
rätysliikkeet.

³⁶⁴ OWS 48/2.12.1865, Limingasta (J. Suomela); 2/13.1.1866, Limingasta (J. Suomela);
48/29.11.1873, Uusi raittiuden yhdistys; 7/13.2.1875, Kärämäeltä (Oikeus ja kohtuus).

³⁶⁵ Mustakallio 2001, 89, 91; Nieminen 2006, 134, 148, 149; Mustakallio [2015], II 11. Uudet työ-
muodot.

³⁶⁶ 30/29.7.1865, Limingasta (J. Suomela); Mustakallio [2015], Johdanto.

Säännöllisen valtiopäivätoiminnan käynnistyminen 1860-luvulla näkyi vahvasti Oulun Wiikko-Sanomissa. Lehti seurasi tarkasti kaikkia sen ilmestymisai- kana kokoontuneita valtiopäiviä ja niitä edeltänyttä valiokuntatyöskentelyä. Valtio- päiväuutiset olivat suurelta osin pöytäkirjamaista raportointia kunkin säädyn keskus- teluissa käsitellyistä asioista. Näin esimerkiksi pappissäädyn toiminta sai lehdessä runsaasti julkisuutta. Olennaista tutkimustehtävän kannalta on, että lehti kuvasi pap- pissäädyn luontaiseksi osaksi valtiollista päätöksentekoa ja myös kannatti pappissää- dyn osallistumista siihen. Se ei edustanut aikanaan noussutta kirkon- ja papistonkriit- tisyyttä, vaikka se kannattikin kirkollisten käytäntöjen uudistamista.³⁶⁷

Valtiopäivien tapaan Oulun Wiikko-Sanomia seurasi tarkasti kesällä 1876 kokoontuneen kirkolliskokouksen kulkua. Se sekä referoi käytettyjä keskus- lupaluheenvuoroja että informoi lukijoitaan ”kirkon parlamentin” päätöksistä. Keskei- simmiksi käsitellyiksi asioiksi se nosti uskonnonopetuskysymyksen, kirkollisten kir- jojen uudistamisen ja keskustelun mahdollisesta eriuskolaislaista, jota lehti piti ko- kouksen asialistan tärkeimpänä kysymyksenä. Erityisen huomionarvoista oli myös se, että kirkolliskokous hylkäsi valiokunnan ehdotuksen ulkopaikkakuntalaisten maallikkosaarnaajien tutkimisesta ennen kuin he saisivat aloittaa julistustoimintansa. Lehti välitti kirkolliskokouksen linjasta kuvan, jota hallitsi valtionkirkollinen luteri- laisuus mutta jossa myös herätysliikkeiden konservatiivisella teologialla oli oma paikkansa. Kuva lienee ollut varsin totuudenmukainen.³⁶⁸

b. Vieras ies painaa vielä – papiston hitaasti muuttuva asema

Jo 1850-luvun lopulla kysymys pappien yhteiskunnallisten velvoitteiden karsimisesta oli noussut julkisen keskustelun aiheeksi. Taustalla oli pappien työtaakan kasvu seu- rakuntien työmuotojen monipuolistumisen johdosta sekä pietismin pappisihanne. Keskustelusta huolimatta pappien ahdinko ei ollut helpottunut 1860-luvulle tultaessa

---

³⁶⁷ Esim. OWS 5/1.2.1862, Lupa tulevista valtiopäivistä, valiokunnan jäsenet ja valiokunnan kokouk- sen avaamisesta (S:tr.); 6/8.2.1862, 7/15.21.1862 ja 9/2.3.1862, Valiokunnan keskusteluita (S:tr.); 10/8.3.1862, 11/ 15.3.1862, Valiokunnan keskusteluita; 12/22.3.1862, Helsingissä; 13/29.3.1862 14/5.4.1862, 15/12.4.1862, 17/26.4.1862 ja 20/17.5.1862, Valiokunnan keskusteluita; 24/14.6.1862, Valiokunnasta, sen toimesta ja vaikutuksesta. 1/5.1.1872, 8/24.2.1872, 9/2.3.1872, 10/9.3.1872, 12/22.3.1872, 13/30.3.1872, 15/13.4.1872, 16/20.4.1872, 19/11.5.1872, 20/18.5.1872, 25/22.6.1872, 26/29.6.1872 ja 27/6.7.1872, Valtiopäivät; Tommila 1984, 89.

³⁶⁸ OWS 26/1.7.1876–31/5.8.1876, Kirkollis-kokous Turussa; Juva 1976, 52–59; Tommila 1984, 89. Vrt. Brockman 2008, 16.

– päinvastoin orastava pappispula saattoi vaikeuttaa tilannetta. Varsinkin pienissä seurakunnissa papin hartioilla saattoi olla nimismiehen, köyhäinmakasiinin ja muiden pienempien tehtävien hoito varsinaisen papinviran hoidon lisäksi.³⁶⁹

Pappien yhteiskunnallinen toiminta alkoi saada osakseen yhä voimakkaampaa julkista kritiikkiä 1860-luvun kuluessa. Maallisten velvoitteiden ei nähty ainoastaan häiritsevän kirkkoherran tai kappalaisen hengellisen kutsumuksen toteuttamista tai vievän liikaa aikaa tai voimia. Nyt alettiin entistä useammin korostaa tehtävien turmelevaa vaikutusta papin uskottavuuteen ja ongelmia, jotka ne toivat papin ja seurakuntalaisten suhteisiin.³⁷⁰

Pappien työtaakka ei välttämättä helpottunut edes kunnallis- ja kansakouluasetusten myötä. Monilla paikkakunnilla heitä pidettiin kouluttautuneimpina ja sivistyneimpinä henkilöinä, mikä merkitsi usein kutsua kunnallisiin luottamustoihin. Näin kävi esimerkiksi Limingassa: kirkkoherra valittiin kunnallishallinnon esimieheksi. Taustalla olivat myös taloudelliset tekijät: kun kirkkoherra alkaisi hoitaa kunnanjohtajan virkaa oman työnsä ohella, talonpojat säästyisivät uuden virkamiehen palkkakustannuksilta.³⁷¹

Taloukskysymykset jylläsivät muutenkin nousevan talonpoikaiston mielessä. Muiden kuluerien ohella pappien palkkaukseen liittyvät kysymykset päätyivät isäntien pureskeltaviksi – papiston keskuudessa aiheesta oli käyty jo pitkään julkistakin keskustelua. Talonpoikien näkökulma oli luonnollisesti erilainen kuin esimerkiksi nuorilla apupapeilla. He moittivat kalliilta tuntuvaa luontaistuotepalkkausta milloin kiivaammin, milloin rauhallisemmissa merkeissä. Keskustelussa esiintyi myös puheenvuoroja, joiden käyttäjät pitivät vallitsevaa järjestelmää toimivana.³⁷²

Oulun Wiikko-Sanomien viimeisellä 20-vuotiskaudella pappien yhteiskunnallinen asema oli siinä mielessä muuttunut, että heidän toimiaan ja palkkaustaan alettiin arvostella julkisesti. Tästä huolimatta papit näyttävät nauttineen seurakuntalaisten luottamusta ja arvostusta. He olivat usein rakastettuja henkilöitä seurakuntalaisten keskuudessa. Bäckvallin ja Oulun seurakunnan lämmin suhde on ollut useaan otteeseen esillä. Lehdestä löytyi myös muita esimerkkejä. Esimerkiksi Limingassa oli jääty kaipaamaan seurakunnan jättänyttä sielunpaimenta. Iisalmen kirkkoväki oli

³⁶⁹ OWS 13/29.3.1862, Puolangalta (Matti); 23/7.6.18, Kärämäeltä (J. J.); 14/8.4.1865, 15/15.4.1865, Kuulutuksia (G. W. Råbergh); Juva 1950, 164–165; Tuusa 2014, 15.

³⁷⁰ OWS 15/16.4.1864, Pidisjärveltä (G. Antinpoika).

³⁷¹ OWS 30/29.7.1865, Limingasta (J. Suomela).

³⁷² OWS 2/11.1.1862, Ilomantsista (Veljesi V:n); 4/25.1.1862, Pulkkilasta (Eräs asujan Pulkkilassa); 12/22.3.1862, Kirjeitä Kalle Muistoselle. II (Veljesi J. Suomela.); 40/8.10.1864, Paltamosta (–der –nen) 1/5.1.1866, Kärämäeltä (J. Ruha); Mustakallio [2015], II 6. Seurakunnan talous.

liikuttunut niin kovasti apupapin pitäessä lähtösaarnaansa, että saarnaajan ääni oli peittynyt itkunhirskeeseen.³⁷³

c. ”Nälkävuosi kauhuineen on taas kohdannut lääniämme”

Kirkolliset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset olivat luoneet Oulun Wiikko-Sanomien kirjoitteluun toiveikkaan sävyn 1860-luvulla. Suomen kansa oli kulkemassa kirkkaasti loistavaa tulevaisuutta kohti. Samaan aikaan kirkkaalle taivaalle alkoi ilmestyä synkkiä pilviä. Köyhien määrä oli jatkuvasti kasvanut ja vaivaishoitohallitukset olivat vaikeassa tilanteessa. Lehdessä kuvattiin edelleen paikallisia vaivaishoitoratkaisuja ja koko järjestelmää entiseen tapaan. Järjestelmä oli käymässä kalliiksi ja liminkalaisen paikalliskirjoittajan mukaan se tulisikin johtamaan kansakunnan turmiin. Kuusikymmenluvun vaivaishoidon ympärillä velloneen keskustelun ydinkysymykseksi ei kuitenkaan noussut köyhien laiskuus vaan vaikeiden katovuosien tuoma tuho.

Jo vuosikymmenen alkupuolella vaikeat katovuodet 1862 ja 1863 aiheuttivat toimeentulo- ja vaivaishoitohuolia eri puolilla Suomea. Paikalliskirjoittajat surkuttelivat kotipaikkakuntansa heikkoja satonäkymiä ja hallan aiheuttamia tuhoja. 1860-luvun puolivälissä tilanne alkoi näyttää jo todella vaikealta. Se oli kuitenkin todellisuudessa vasta alkusoittoa siitä katastrofista, joka odotti oven takana.³⁷⁴

Perinteisessä ”Vuoden aluksi” -kirjoituksessa 1866 lehden toimittaja Robert Mellin kuvasi usean katovuoden vaikutusta Suomessa. Kirjoittaja surkutteli kansan kokemia kärsimyksiä ja sitä, että parempaa ei ollut luvassa. Nälkä, surkeus ja pakkohuutokaupat olivat tulleet osaksi ihmisten arkea. Vielä pahempana toimittaja piti epärehellisyyden pesiytymistä kansan keskuuteen. Hän varoitti lukijoita kaikesta vilpistä ja kehotti: ”Siis pitäkäämme totuus ja suora meno, vaikka taivas kaatuisi”. Hänen mukaansa ei kannattanut luottaa esivallan apuun ja vielä vähemmän lähimmäisten armeliaisuuteen. Muutenkin hän väheksyi ruumiillisia tarpeita ja korosti Jeesuksen vuorisaarnaan tukeutuen sivistyksen sekä henkisen ja hengellisen harrastuksen merkitystä vaikeana aikana.³⁷⁵ Kirjoituksesta kuvastui Oulun Wiikko-Sanomien

---

³⁷³ OWS 22/4.6.1864, Limingasta (J–t); 26/1.7.1865, Iisalmesta (G. N.).

³⁷⁴ OWS 36/9.9.1865, Oulujoen (Henrik); 36/9.9.1865, Kestilästä; 45/11.11.1865, Paavolasta (luohu-alainen).

³⁷⁵ OWS 1/5.1.1866, 2/13.1.1866, Vuoden aluksi (R. M.).

arvomaailma: kristillinen perinne, rehellinen työ, kansan sivistäminen ja isänmaallisuus – maltillinen fennomania. Se oli säilynyt samana toimittajan vaihdoksesta huolimatta.

Todellisen nälänhädän koitettua 1860-luvun lopussa myös oululaislehden toimittaja tunnusti ruumiillisten tarpeiden tyydyttämisen merkityksen. Samalla hän piti traagisena ”hengellisen mätänemisen” ja tapojen turmeltumisen kulkemista käsi kädessä aineellisen kurjuuden kanssa. Vuoden 1868 alussa näkyi kuitenkin himmeää valoa tunnelin päässä pitkälti valtion hätäaputoiden johdosta, vaikka toisaalta nälänhätä oli juuri tuolloin pahimmillaan ja tauti- ja nälkäkuolleisuus saavutti suuret mittasuhteet. Lehden toimituksen ja paikalliskirjoittajien mukaan hätäaputyöt ja kansanvalistus olivat ainoa ratkaisu nälkävuosiinkin. Lehti julkaisikin runsaasti käytännön ohjeita hätäruoan valmistukseen.³⁷⁶

Katastrofi täytti Oulun Wiikko-Sanomiiin lähetetyt paikalliskirjeet. Kirjoittajat valittivat kotipaikkakuntien surkeaa tilaa sekä seurakunnallisen vaivaishoidon ja valtiollisen hätäavun riittämättömyyttä. Aihe hallitsi paikalliskirjeitä niin voimakkaasti, että lopulta lehden toimittaja pyysi kirjoittajia hillitsemään kurjuuden kuvaamista ja esittämään sen sijaan mahdollisia ratkaisuja tilanteen selvittämiseksi. Ihmisten maailmankuvasta kertoi lehden kirjoituksista välittynyt katovuosien uskonnollinen selitys: ne koettiin Jumalan rangaistukseksi syntisestä elämästä. Sama selitysmalli oli tyypillinen myös nälkävuosien saarnoissa. Toisaalta eräs kirjoittaja oli sitäkin mieltä, ettei katovuosi ollut ihmisten syytä, ”vaan luonnon kovuus”.³⁷⁷

Nälkävuodet 1866–1868 oli kriisi, jonka tuomista ongelmista maallinen ja hengellinen esivalta vaivaishoitohallituksineen eivät selviytyneet. Oulun Wiikko-Sanomien mukaan vaivaishoitojärjestelmän ongelmat eivät päättyneet 1860-luvun vaikeisiin vuosiin. Köyhäinhoidon taloudellinen rasitus seurakunnille oli raskas. Monet kirjoittajat pohtivat niin ongelman syytä kuin seurauksiakin lehden palstoilla pitkkin 1870-lukua.³⁷⁸

---

³⁷⁶ OWS 37/16.9.1865, Limingasta (J. Suomela); 39/28.9.1867, Selitys jäkälä-leivän valmistuksesta Oulun kaupungin hätäleipä-komitean leipoma-laitoksesta; 39/28.9.1867, Keino saada joutumattomista eli vihannoista eloista terveellisempää leipä kuin tavallisella menetyksellä; 1/4.1.1868, Mielijohteita vuoden 1868 alulla; Tommila 1984, 76; Häkkinen 1991, 99, 104–106.

³⁷⁷ OWS 39/27.9.1862, Rovaniemestä (J. T–n.); 39/27.9.1862, Merijärveltä (M. S.); 44/1.11.1862, Alavieskasta (.....k.); 46/15.11.1862, Hyrynsalmelta (–k –k.) 49/6.12.1862, Pulkkilasta (A. K–s.); 47/26.11.1864, Paavolasta (Maanmiehen poika); 38/23.9.1865, Piippolasta (–m. –r.); 5/3.2.1866, Ylivieskasta (L. S.); 5/3.2.1866, Kittilästä 10/10.3.1866, Iistä (E. S.); Tommila 1984, 66; Soikkanen 1991, 234; Hirvonen 2013, 84, 85.

³⁷⁸ OWS 8/24.2.1872, Ihmiskaupasta (P. V. A.); 25/22.6.1872, 26/29.6.1872, Minkätähden vaivaishoito on Oulun tienoilla rasittavampi kuin saman läänin etelä-osissa? (Oulun seutulainen).

d. ”Merkkillinen muutos seurakunnallisissa suhteissa” – Schaumanin kirkkolaki

Nälkävuosien kauhujen painuttua taka-alalle Oulun Wiikko-Sanomien kirjoituksissa sijaa saivat entiseen tapaan kirkolliset, yhteiskunnalliset ja taloudelliset uudistukset. Merkittävin rajapyykki maallisen ja hengellisen hallinnon erottamisessa edelle esillä olleen kunnallisasetuksen lisäksi oli niin sanottu Schaumanin kirkkolaki. Se sai Oulun Wiikko-Sanomissa osakseen kohtuullisesti palstatilaa. Aiheesta kirjoitettiin lain valmistelun yhteydessä sekä sen jo astuttua voimaan. Valmisteluvaiheista kerrottiin luonnollisesti valtiopäivä- ja synodaalikokousuutisten yhteydessä, mutta lehti saattoi sivuta niitä myös muuten. Esimerkiksi 1865 se kertoi, että Schaumanin ehdotus uudeksi kirkkolaiksi oli painettu. Asian käsittely vuoden 1867 valtiopäivillä oli luonnollisesti esillä.³⁷⁹

Kevättalvella helsinkiläinen ”Jukka” kertoi pääkirjoituksenomaisessa tekstissään uuden kirkkolain erottavan kirkon ja koulun toisistaan, millä hän tarkoitti koulujen poistumista tuomiokapitulien valvonnasta. Kirjoittaja totesi monien pelkäävän, että muutos heikentäisi koulun siveellistä vaikutusta, mutta arveli itse pelon turhaksi. Hänen mielestään myös muilla kuin papeilla oli ymmärtämystä kristillis-siveellisistä asioista. Kirjoitus sopi hyvin oululaislehden yleiseen linjaan suhteessa kirkollisiin ja yhteiskunnallisiin uudistuksiin.³⁸⁰

Syyskesällä 1870 lehdessä julkaistiin pääkirjoituksenomainen kirjoitus, jossa arvioitiin uutta kirkkolakia. Kirjoittaja totesi, että laista ja sen vaikutuksista ”yksi ajattelee yhtä ja toinen toista”. Kirjoittaja esitti oman tulkintansa laissa säädettyistä kirkkoherrojen pätevyysvaatimuksista. Erityisesti hän peräsi vanhojen pappien oikeuksia nuoriin teologeihin verrattuna viranhakutilanteissa. Kirjoittaja vetosi lain-tulkitsijoiden oikeustajuun sanomalla luottavansa, ettei uusi kirkkolaki ollut ”vääryyden ja yksipuolisuuden rakastajan”.³⁸¹

Oulun Wiikko-Sanomia kertoi myös kirkkolain myöhemmistä uudistuksista. Vuoden 1876 kirkolliskokous oli saanut käsiteltäväkseen esimerkiksi Turun pappeinkokouksen tekemän kirkkolain muutosesityksen, jolla olisi rajoitettu maallikoiden julistus- ja opetusoikeutta. Kirkolliskokous oli hylännyt esityksen. Kokouksen päätös kuvasti kirkon hierarkiassa ja papiston sosiaalisessa asemassa tapahtunutta

³⁷⁹ OWS 48/2.12.1865, Kirkko-lain esitys; 6/9.2.1867, Hänen majesteettinsa Keisari; 8/23.2.1867, 10/9.3.1867, 11/16.2.1867, 13/30.3.1867, 14/6.4.1867, 15/13.4.1867, 18/4.5.1867, 19/11.5.1867, Valtiopäivät; 19/11.5.1867, Kirje Helsingistä (–7–); Pirinen 1985, 212–237; Mustakallio 2009, 72.

³⁸⁰ OWS 9/5.3.1870, Helsinki (Jukka); Mustakallio 2009, 71, 72.

³⁸¹ OWS 33/20.8.1870, Mietteitä uudesta kirkkolaista.

muutosta. Pappien monopoliasema sananjulistajina ja kirkkoruhtinaina oli päättynyt. Sama kirkolliskokous käsitteli myös monia muita kirkkolainsäädäntöön liittyviä kysymyksiä.³⁸²

e. ”Lutherilainen uskonto - - oikea ja edullisin maallemme”

Uskonnonvapauskysymys nousi Oulun Wiikko-Sanomissa esille pitkin 1870-lukua. Yleensä kirjoittajat pitivät valtionkirkon asemaa oikeutettuna ja suorastaan itsestään selvänä. Poikkeuksena voidaan pitää amerikkalaistuneen kirjeenvaihtajan Aleksander Leinonen kirjoitussarjaa, jossa tämä arvosteli suomalaista valtionkirkkoa ja ihasteli voimakkain sanankääntein amerikkalaista uskonnonvapautta. Leinosen ajatukset eivät kuitenkaan saaneet laajempaa kaikupohjaa oululaislehdessä. Se nimittäin asettui papiston rintamaan vastustamaan eriuskolaislakia asian noustessa julkiseen keskusteluun sekä valtiollisen ja kirkollisen päätöksenteon asialistalle 1870-luvun loppupuolella. Asia oli noussut esille muun muassa kesällä 1876 pidetyn kirkolliskokouksen yhteydessä.³⁸³

Lehdessä pohdittiin uskonnonvapauskysymystä myös kirkolliskokouksen jälkeen. Pääkirjoituksenomaisessa kirjoituksessa keväällä 1877 kirjoittaja ” – – s” torjui täydellisen uskonnonvapauden. Jos siihen päädyttäisiin, ”alkaisi maassamme liikkua paavilaisia, juutalaisia, uudestikastajia, mormoneja, ehkäpä mahomettiläisiäkin ja muita”. Hän ei pitänyt Suomen kansaa sivistystasoltaan valmiina täyteen uskonnonvapauteen. Laki johtaisi lahkoiksi koettujen liikkeiden menestymiseen, uskonnolliseen epäjärjestykseen ja ristiriitoihin. Toisaalta hän näki yhden uskonnon valtion ongelmalliseksi – se johtaisi ulkokullattuun ja kuolleeseen uskoon.

Parhaana vaihtoehtona kirjoittaja piti mallia, jossa yhdellä uskonnolla olisi erityisasema ja vain sen jäsenillä pääsy valtion ja kirkon virkoihin, mutta myös muiden uskontojen jäsenillä olisi oikeus harjoittaa uskontoaan. Ainoastaan luterilainen kirkko sopisi valtion viralliseksi uskonnoksi. Kirjoittajan mukaan näin oli, koska ”Lutherilainen uskonto maassamme olisi paras valtiollisena sekä oikea ja edullisin maallemme”. Lisäksi hän perusteli luterilaisuuden ylivertaisuutta sen raamatunmukaisuudella ja kirkkohistoriallisilla tekijöillä – kyseinen uskonto oli osoittanut tehon-

³⁸² OWS 2/13.1.1872, 4/27.1.1872–6/10.2.1872, Uskonnon-asiasta Yhdys-valloissa; 29/22.7.1876, Kirkollis-Kokous Turussa; Juva 1976, 55, 56; Tommila 1984, 125, 126.

³⁸³ Juva 1976, 55–59.

sa. Myös vuonna 1879 nimimerkki ”Pekka” puolusti valtionkirkon juridisen aseman säilyttämistä. Luterilaisuuden korostamisesta huolimatta lehti ei kuitenkaan enää vaalinut Uppsalan kokouksen perintöä puhtaimmillaan.³⁸⁴

Lehti oli Mellinin kauden aikana sekularisoitunut, mutta uskonnolla oli loppuun asti merkittävä rooli lehden maailmankatsomuksessa. Se myös kuvasi uskonnon merkittäväksi asiaksi ihmisten elämässä vielä 1870-luvun lopullakin – yhteiskunnallisista ja aatteellisista muutoksista huolimatta. Vaikka kirjoittaja ”– – s” valitti, että ihmisten uskonnollisuus ilmeni usein vain ulkonaisena uskonnon kunnioittamisena ja armovälineiden käyttämisenä, kirkolla ja uskonnolla oli oma paikkansa yhteiskunnassa, kulttuurissa ja ihmisten elämässä, vaikka ne eivät enää suvereenisti näitä hallinneetkaan.³⁸⁵

5. Kirkonmäeltä seurapirtteihin – herätysliikkeet uskonnollisen maiseman muokkaajina

a. Lestadiolaisuus poleemisen keskustelun kohteena

Kuusikymmenluvun kuluessa pohjoisesta eteenpäin vyöryvä lestadiolainen herätys päätyi värikkään julkisen keskustelun kohteeksi. Keskustelu eteni alueellisesti käsi kädessä herätyksen maantieteellisen leviämisen kanssa. Paikalliskirjoittajat kuvasivat ja kauhistelivat esimerkiksi ”tanssi-uskolaisiksi”, ”villi-uskoisiksi”, ”heräkkäiksi”, ”villijumalattariksi” tai ”lentouskoisiksi” nimitettyjen uudenlaisen uskonnollisuuden kotiseurakunnissaan aiheuttamaa pahennusta. Liikutukset olivat suurin järkytyksen aiheuttaja – ainakin keskustelun alkuvaiheessa. Alatorniolta valitettiin kirkon muuttumisesta tanssihuoneeksi.³⁸⁶ Kemissä hämmästeltiin paikkakunnalle ilmestyneitä ”uusien uskonlääkär[e]i[t]ä”; kirjoittaja kritikoiti erityisesti iloista ja reipasta seurameinoa.³⁸⁷

Ensimmäiset merkit herätyksen leviämisestä Oulun seudulle tulivat julkisuuteen alkuvuodesta 1866. Oulujokinen ”M. K.” kertoi Oulun ”taka-laiteilla

---

³⁸⁴ OWS 15/14.4.1877, 16/21.4.1877, Oulusta. Minkäkaltainen uskonnonvapaus olisi maassamme suotavin? (– – s); 47/22.11.1879, Uskonnon vapaudesta maassamme (Pekka); Brockman 2008, 13, 14.

³⁸⁵ 16/21.4.1877, Oulusta. Minkäkaltainen uskonnonvapaus olisi maassamme suotavin? (– – s); Brockman 2008, 13, 14.

³⁸⁶ OMA PRA Ef: 33; OWS 37/17.9.1864, Alatorniosta; 52/31.12.1864, Alatorniosta (–.–.–).

³⁸⁷ OMA PRA Ef: 33; OWS 27/9.7.1864, Kemistä (–r–).

kihisevän villijumalattareita justiin kun kusiaisia mättäässä”. Nyt herätys oli leviämässä Oulujoen yläjuoksua kohti. Hän kauhisteli ”villi-jumalisten” uskonoppia ja käyttäytymistä, jota hän kuvasi: ”lauletaan, mykätetään ja nauretaan, ja että halaus on tuiki rakasta.” Opillisesti kirjoittajaa häiritsi erityisesti näiden pelastusvarmuus ja syntien tunnustamisen vaatimus.³⁸⁸

Varhaislestadiolaisuudessa myös naiset olivat aktiivisia toimijoita, mikä saattoi järkyttää ympäröivää patriarkaalista yhteiskuntaa. ”H. Heikinpoika” kertoi Torniossa vaikuttaneesta naisprofeetasta, joka kulki ”tyhmenpää kansaa villitsemässä, sillä ymmärtäväiset eivät häntä ollenkaan usko”. Samaksi henkilöksi arveltiin Kuusamossa vaikuttanutta lahkolaisnaista, jonka hengenheimolaisia tuntui paikkakunnalla olevan lukuisia. Tästä voidaan päätellä, että kyseinen ”profeeta-vaimo” vaikutti varhaisen lestadiolaisen herätyksen keskuudessa. Henkilö lienee ollut nimeltään Kaisa Reta Våg, joka on yhdistetty varhaislestadiolaisuuteen kuuluneisiin hurmosherätyksiin.³⁸⁹

Lehden omana kannanottona leviävään lestadiolaisuuteen voidaan pitää sitä, että se mainosti kirjeenvaihtajansa J. Suomelan kirjoittamaa kirjaa ”Pohjanmaan Lento-uskoisuuden synty ja vaikutus”. Samalla toimittaja totesi yleisesti tiedettävän, että Oulussa ja Raahessakin vaikutti ”niinkutsuttua lentouskoisuutta”. Tästä voidaan päätellä, että Raahessa oli lestadiolaista herätystä jo 1860-luvun puolivälissä.³⁹⁰ Hän piti kyseistä herätystä psyykkisesti ailahtelevien ja vastuuttomien ihmisten mielenliikkeiden ja tunteiden tuotoksena, joka tulisi vielä leviämään. Kirjoittaja arveli kuitenkin sivistyksen sammuttavan herätyksen roihun etelämpänä. Myöhemminkin varhaislestadiolaisuus yhdistettiin psyykkiseen tasapainottomuuteen – jopa niin, että herätyksen edustajia saatettiin ”hulluiksi” katsottuina köyttää seinään kiinni.³⁹¹

Myöhemmin herätyksen opilliset korostukset, kuten eksklusiiviseksi koettu seurakuntaoppi, maallikkosaarnaajat, pelastusvarmuus, rippioppi ja kirkkokriittikki herättivät ärtymystä ja kriittisyyttä. Pudasjärveltä valitettiin, että kaikki tahtoivat olla sananjulistajia, vaikka eivät olleet pappeja.³⁹² Iistä kirjoitettiin, että ”villihenki” ja ”villi-usko” olivat ”hyvässä vauhdissa”. Kirjoittaja paheksui herätyksen

³⁸⁸ OMA PRA Ef: 33; OWS 4/27.1.1866, Oulujoelta (M. K.); Raittila 1976, 88, 89; Mustakallio [2015], II 10. ”Villiuskoisista” laajamittaiseen lestadiolaistoimintaan.

³⁸⁹ OMA PRA Ef: 33; OWS 49/10.12.1864, Torniossa (H. Heikinpoika); 24/17.6.1865, Kuusamosta (–n –g); Raittila 1976, 232, 233.

³⁹⁰ OWS 10/10.3.1866, Kotimaalta. – Utta kirjakaupassa. Vrt. Raittila 1976, 97, 98; Lohi 1997, 250.

³⁹¹ OMA PRA Ef: 33; OWS 10/10.3.1866, Kotimaalta. – Utta kirjakaupassa; 9/3.3.1877, Kuusamosta (Ukko).

³⁹² OMA PRA Ef: 33; OWS 15/16.4.1864, Pudasjärveltä (k–a).

niin kutsuttua yleistä pappeutta, kirkkokriittisyyttä ja villiä seuramenoa.³⁹³ Pappien ja kirkon kritiikki miellettiin lestadiolaisuuteen kuuluvaksi ja kirjoittajat myös saattoivat lainata maallikkosaarnaajien tuomitsevia saarnoja.³⁹⁴ Kestilässä kiertäviä saarnaajien epäiltiin julistavan sen mukaan, mikä tuotti parhaimman palkkion.³⁹⁵

Inariin 1870 kappalaiseksi tullut Kristian Kekoni kertoi kokemuksia sekä uuden kotiseurakuntansa vakiintuneesta lestadiolaisuudesta että Pudasjärven herätyksestä – hän oli ollut siellä armovuodensaarnaajana ennen Lappiin muuttoa. Hän arvioi herätystä niin opin kuin elämänkin alueella. Hänen mielestään ”riemulaisen usko” oli johtanut ihmisiä siveellisempään elämään, vaikka jotkut tekivätkin ”krist:[illisyyden] varjon alla - - kaikenlaista riettautta”. Sen sijaan liikutukset ja ”monesti kovin kevytmielisesti” käytetty synninpäästö antoivat kappalaisen mielestä aihetta arvosteluun. Lisäksi hän kritikoi ”uusia uskovaisia” liiallisesta pelastusvarmuudesta, kirkkokriittisyydestä, eristäytymisestä omiin seuroihin yhteisen jumalanpalveluksen asemesta ja laiskuudesta.³⁹⁶

Lestadiolaisuutta käytettiin jopa lyömäaseena mahdollista uskonnonvapauslakia vastaan. Nimimerkki ”– – – s”:n mukaan ”Hihhuliuskon hulluuden menestyminen” oli osoitus siitä, että muutkin lahkoiksi koetut uskonnolliset liikkeet alkaisivat saada jalansijaa Suomessa, mikäli uskonnonvapaus koittaisi. Lestadiolaisuutta pidettiin yleisesti vaarallisen lahkona.³⁹⁷

Pohjolan kristillisyyttä ei kuitenkaan ollut Oulun Wiikko-Sanomissa esillä yksinomaan kriittisessä tai suoranaisen kielteisessä valossa. Esimerkiksi Alatorniolla herätystä pidettiin sinänsä hyvänä asiana, mutta vieroksuttiin sitä, että herätettyjen joukko oli jakautunut kahtia. Tällä kirjoittaja viittasi Tornion–Kemin alueen herätyksen sekavaan tilanteeseen, joka oli syntynyt lestadiolaisuuden ja paikallisten, osittain separatististenkin baptistiryhmien kohdatessa. Eevert Bisin mukaan ”Jokijärven” eli Taivalkosken heränneistä liikkui paljon ”perättömiä” pahoja puheita. Haapaveden paikalliskirjoittaja totesi olevansa epätietoinen, oliko leviävä usko oikeaa vai väärää, ja kehotti jokaista tekemään omat johtopäätöksensä.³⁹⁸

³⁹³ OMA PRA Ef: 33; OWS 27/9.7.1864, Iistä (K. J.).

³⁹⁴ OMA PRA Ef: 33; OWS 27/9.7.1864, Iistä (K. J.); 12/10.11.1877, Frantsilasta (Matti –lehto); 38/20.9.1879, Muistoonpanoja Hl:n pit:stä.

³⁹⁵ OMA PRA Ef: 33; OWS 16/21.4.1877, Kestilästä (Fr. H-o).

³⁹⁶ OMA PRA Ef: 33; OWS 24/18.6.1870, Inarin pappilasta (K K); Colliander 1910–1918 I, 94, 156, 540.

³⁹⁷ OWS 16/21.4.1877, Oulusta. Minkäkaltainen uskonnonvapaus olisi maassamme suotavin? (– – – s).

³⁹⁸ OMA PRA Ef: 33; OWS 1865, Hyrynsalmelta (E. B.); 2/13.1.1866, Alatorniosta; 23/5.6.1869, Haapavesi; Raittila 1976, 110, 163, 164; Tommila 1984, 66.

Oulun Wiikko-Sanomia julkaisi myös epäilyttävän herätyksen edustajien kirjoituksia. *Pekka Raittila* arvelee, että tuntemattomaksi jäänyt Haapaveden paikalliskirjoittaja oli ainakin myöhemmässä vaiheessa lestadiolainen.³⁹⁹ Kiivaimman lestadiolaispolemiikin aikana 1875–1876 lehti julkaisi niin herätyksen kriitikkojen kuin puolustajienkin kirjoituksia. Loppukesästä 1875 lestadiolaisena tunnettu Ylitornion kirkkoherra Albert Heikel lähetti lehteen kirjoitussarjan, jossa hän puolustautui häneen kohdistuneita syytöksiä vastaan. Aiemmin kesällä kirjoittaja ”J. V–b–k” oli hyökännyt lestadiolaisuutta julkisuudessa puolustaneen Heikelin kimppuun *Uudessa Suomettaressa* käydyn julkisen keskustelun johdosta. Hän kiisti lestadiolaispapin puolustelut ja epäili tämän olevan ”itse sen vimman pimittäjä”, missä hän olikin oikeassa. Kirjoittaja piti ”hihhulien” suurimpana erheenä eksklusiiviseksi kuvaamaansa seurakuntaoppia ja ripin vaatimusta. Hänen mukaansa lestadiolaiset ”kiistelivät avaimiansa”, minkä vuoksi hän rinnasti heidät katolilaisiin. Myöhemmin syksyllä 1875 ”Nimimerkki hihhuliksi kutsuttu” hyökkäsi lestadiolaisen herätyksen arvostelijoita vastaan. Saman vuoden lopulla Albert Heikelin poika, lestadiolaisapologeettana tunnettu Karl Abiel Heikel puolusti edustamaansa uskonnollisuutta myös Oulun Wiikko-Sanomissa. Loppumetreillään lehti mainosti myös tämän toimittamaa *Kristillinen Kuukauslehti* -julkaisua, mikä oli siinä mielessä varsin luonnollista, että kyseisellä lehdellä oli sama julkaisija kuin Oulun Wiikko-Sanomillakin – C. E. Barck.⁴⁰⁰

Näyttää siltä, että aikaisempi tutkimus on antanut Oulun Wiikko-Sanomien lestadiolaiskirjoittelusta hieman yksipuolisen kuvan. On totta, että erityisesti lehden paikalliskirjeissä soimattiin ”villi”- ja ”lentouskoisia” hyvinkin railakkaasti. Lehti otti myös pääkirjoituksissaan varauksellisen kannan tällaiseen epäilyttävään liikehdintään. Toisaalta lehti päästi myös pohjolan herätyksen puolustajat ja jopa sen edustajat ääneen.

---

³⁹⁹ OMA PRA Ef: 33; OWS 23/5.6.1869, Haapavesi; Raittila 1976, 110.

⁴⁰⁰ OWS 30/24.7.1875, Muuan sana A. Heikel'ille (J. V–b–k); 33/14.8.1875, 34/21.8.1875, 35/28.8.1875, Vastalause Uuden Suomettaren n:roissa 37, 43 ja 46 löytyviin kertomuksiin villiuskoisista (Albert Heikel); 44/30.10.1875, 45/6.11.1875, Vähän vastausta Ylivieskalaiselle sekä muille villiuskoksi soimatun kristillisyyden vastustajille (Hihhuliksi kutsuttu); 48/27.11.1875, 49/4.12.1875, Kutka ovat ”villiuskoiset” (Karl Abiel Heikel); 50/13.12.1879, 52/27.12.1879, Kristillinen Kuukauslehti (K. A. Heikel); Raittila 1967, nro 591, 320; 1976, 183, 184; Tommila 1984, 66; Lohi 1997, 73–75; Mustakallio 2009, 119–122; [2015], II 10. ”Villiuskoisista” laajamittaiseen lestadiolaistoimintaan. Vrt. Raittila 1967, nro 591.

b. Herätysliikkeiden vaikutus

Lestadiolaisuus hallitsi Oulun Wiikko-Sanomien välittämää herätysliikejulkisuutta erityisesti 1860–1870-luvulla. Lamakautta viettänyt herännäisyys, puhumattakaan evankelisuudesta, ei esiintynyt kovin runsaasti oululaislehdessä. Esiintymistaajuutta merkittävämpi asia oli tapa, jolla lehti sivusi tai kuvasi eri herätysliikkeitä ja niiden vaikutusta. Jo aiemmin körttiläisyys oli vakiinnuttanut asemansa lehden kirkollisessa maisemassa. Itse asiassa kiivaimman lestadiolaispolemiikin aikana monet kirjoittajat esittivät pohjoisesta leviävän villiuskon vastakohtaksi hiljaisen, nöyrän ja yksinkertaista elämää korostavan uskonnollisuuden.⁴⁰¹

Ylivieskalainen ”S–n” kehui, että peräti kaksi kolmasosaa hänen kotiseurakuntansa väestä oli kääntynyt. Hän myös antoi ymmärtää, että kyseessä oli edellisten vuosien ilmiö. Lisäksi hän tiesi kertoa, että herännyt väki riensi seuroihin ahkerammin kuin kirkkoon. Myöhemmin toinen ylivieskalaiskirjoittaja otti kantaa ”S–n”:n ”lörpötyksiin”. Hän piti tämän kirjoitusta valheellisena ja esitti varmana tietona, että Ylivieskassa oli pidetty seuroja ja ”sitä [kääntymistä] harjoitettu” yli kolmekymmentä vuotta. ”S–n” ei lamaantunut saamastaan tuomiosta vaan kirjoitti vastineen. Siinä hän kiisti valehdelleensa ja kertoi seuroja todella pidetyn vuosikymmeniä, mainitsipa sivumennen Kalajoen kuuluisat körttiläiskäräjätkin. Hänen mukaansa herätys oli laantunut alkuaikojen jälkeen mutta oli taas elpymässä.⁴⁰² Mielipiteenvaihto osoitti kääntymisten tapahtuneen herännäisyyteen, sillä lestadiolaisuus oli vasta levittäytymässä Kalajokilaaksoon.⁴⁰³

Kansanherätyksillä, joista sittemmin tuli herätysliikkeitä, oli suuri merkitys seurakuntaelämän ja julkisen kulttuurin kehittymisen kannalta – olipa sitten kysymys körttiläisyydestä, evankelisuudesta tai lestadiolaisuudesta. Jos herätysliikehdintää arvioidaan ryhmien omista lähtökodista käsin ensisijaisesti uskonnollisina liikkeinä, niiden vaikutus kirkolliseen elämään oli mullistava. Oulun Wiikko-Sanomista välittyi kuva, jossa uskonnollisen elämän keskus siirtyi kirkonmäeltä seurapirtteihin. Oululaislehden ilmestymisalueella moni paikalliskirjoittaja arvosteli herätyksen kokeneita yhteisen jumalanpalveluksen hylkäämisestä ja eristäytymisestä oman kuppikunnan seuroihin. Lehden kuvastimessa muutos kuvattiin laajana ilmiönä

---

⁴⁰¹ Huhta 2001, 71.

⁴⁰² OWS 42/22.10.1862, Ylivieskasta (A. H. S–n).

⁴⁰³ OWS 24/18.6.1864, Ylivieskasta (S–n); 33/20.8.1864, Ylivieskasta (L. S.); Raittila 1976, 106–109, 191; Lohi 1997, 290, 291.

erityisesti lestadiolaisuuteen liittyväksi ongelmaksi, mutta jossain määrin myös körttiläisten synniksi.⁴⁰⁴

Kokonaisvaltaisesti evankelisuutta, lestadiolaisuutta ja körttiläisyyttä arvioi rautiolainen paikalliskirjoittaja ”J. R.” ”Matti veikolle” Rantsilassa eli Matti Lehdolle omistamassaan kirjeessä. Hän näki sivistyksen puutteen synnyttävän ”surkeita lahkoja”, joiksi hän luonnehti kaikkia kolmea herätysliikettä. Erityisen ongelmallisena hän piti Kalajokilaakson körttiläisyyttä, jolla oli Rautiossa vankka asema. Hän arvosteli sitä ulkokullatusta ja siveettömästä elämästä, sivistyksen vastustamisesta, jumalanpalveluksen ja Raamatun väheksymisestä sekä erikoisesta pukeutumisesta. Hän jyrähti: ”heillä ei ole muuta tuntomerkkiä eikä hengen hedelmää kuin - - koirannahkalakki ja kolmihaarainen takki”. Sen sijaan lestadiolaisten ja evankelisten saama tuomio oli armollisempi. Kirjoittajan mukaan ”hedbergiläinen” eli evankelinen herätysliike oli varsin kirkollinen, kun taas ”hihhuli” eli lestadiolainen herätys eristäytyi muusta paikallisseurakunnasta ja korosti omaa seurakuntaoppiensa. Muutenkin rautiolainen herätysliikejournalisti piti lestadiolaisia opillisesti erehtyneinä. Sen sijaan hän arvioi liikkeen moraalisen vaikutuksen erittäin myönteiseksi. Hän koki ”hihhulin” auttaneen monia rikollisuuden ja juoppouden retkiltä siveellisempään elämään. Lisäksi herätys oli edistänyt hengellisen kirjallisuuden viljelyä.⁴⁰⁵

Usein paikalliskirjoittajat kertoivat kansanherätysten parantaneen kansan lukutaitoa ja nostaneen myös siveellistä tasoa. Esimerkiksi Iissä ja Alatorniolla ”monessa lahkokunnassa” vaikuttanut ”kristillisuus” oli nostanut kansan sivistystasoa. Toisaalta lehti ei tue teoriaa herätysten leviämisestä yhtä matkaa lukutaidon parantumisen kanssa, mikä selittyy oululaisaviisin lestadiolaisvaltaisella herätysliikejulkisuudella. Lestadiolaisuus levisi varhaisvaiheissaan alueella, missä lukutaito oli suhteellisen huono, toisin kuin ne kansanherätykset, jotka sittemmin tunnettiin körttiläisyytenä.⁴⁰⁶

Kansanherätysten seuratilaisuudet olivat paitsi hartaustilaisuuksia myös haaste kirkonmäkijulkisuudelle. Seuroissa maallikot, jopa naiset, pitivät julkisia uskonnollisia puheita, mikä oli ennenkuulumatonta ja vuoteen 1869 saakka vieläpä laitontakin. Papistolta ei ollut viety ainoastaan uutistenlukijan roolia, vaan myös sananjulistusmonopoli romahti. Tavallinen kansa, joka aiemmin oli saanut kuulla kei-

---

⁴⁰⁴ Raittila 1976, 213.

⁴⁰⁵ OMA PRA Ef: 33; OWS 26/28.6.1879, Rautiosta (J. R.); Lohi 1997, 287, 317; Brockman 2008, 46, 47.

⁴⁰⁶ OMA PRA Ef: 33; OWS 14/5.4.1862, Iistä Karjalan kylästä (J. T.); 50/15.12.1866, Alatorniolta; Huhta 2001, 65, 66.

sarillis-kirkollisen totuuden kirkonmäellä, alkoi tuottaa itse julkisuutta sanomalehtien ja yhdistystoiminnan ohella erityisesti herätysliikkeiden toiminnan kautta. Uskonnollisen elämän, julkisen kulttuurin ja sosiaalisten rakenteiden murrokset kulkivat käsi kädessä.⁴⁰⁷

6. Modernisaatio - sekularisaatiota vai uudelleen järjestäytymistä?

Tutkijat ovat olleet erimielisiä kysymyksestä, oliko 1800-luvun modernisaation liit-tyvä muutosten ja murrosten tulva sekularisaatiota vai uskonnollisen elämän uudel-leen järjestymistä. Oulun Wiikko-Sanomien välittämän kuvan mukaan modernisaatio oli kumpaakin. Hallinnollis-yhteiskunnallisesti elämä sekularisoitui: paikallishallinto, kansanopetus ja köyhäinhoito siirtyivät seurakunnilta kunnille. Schaumanin kirkko-laki erotti kirkon valtiosta. Julkisen kulttuurin osalta kirkko menetti monopoliase-mansa joukkotiedottajana, kun sanomalehdistö astui kirkon saappaisiin tiedonvälittä-jänä. Kysymys oli sekularisaatiosta. Toisaalta uskonnollisen elämän alueella kehityk-sessä oli enemmän kysymys uudelleen järjestäytymisestä. Uskonto ja kirkko pysyivät edelleen tärkeässä osassa ihmisten maailmankuvassa ja yhteiskunnassa. Uskonnolli-nen elämä oli kuitenkin herätysliikkeiden vaikutuksesta ja lukutaidon parantumisen johdosta yksilöllistyneenpää kuin aiemmin.⁴⁰⁸ Merkittävydestään huolimatta kirkko ei enää ollut kulttuuri vaan osa sitä. Oli siirrytty yhteisestä seurakunnasta yhteiskun-nan asukkaiksi.

---

⁴⁰⁷ Raittila 1976, 233, 234; Huhta 2001, 43, 54–58.

⁴⁰⁸ Mikkola & Laitinen 2013, 432–436.

V Tiivistelmä

Oulun Wiikko-Sanomia alkoi ilmestyä vuoden 1829 alussa. Lehti oli ensimmäinen oululainen sanomalehti ja kaikkiaan kolmas suomenkielinen lehti. Julkaisun syntymisen taustalla olivat Christian Evert Barckin kirjapaino ja suomen kielen asemaa ajanut Oulun läänin talousseura. Lehden ensimmäiset toimittajat olivat pappeja. Tämä yhdistettynä tiukkaan sensuuriin ja lukijoiden varsin uskonnolliseen maailmankuvaan loi lehteen kristillis-valistuksellisen perusvireen.

Varhaisvuosinaan pappien toimittama lehti oli julkista kulttuuria hallinneen kirkonmäkijulkisuuden ilmenemismuoto. Lehti välitti kuvan, jossa sunnuntaiamun jumalanpalvelus oli sekä julkisen että hengellisen elämän keskus. Kirkonkuulutusten ja -kellojen merkittävä viestintärooli tuli selkeästi esille. Kuulutusten aiheita olivat maallisen ja kirkollisen hallinnon viralliset kuulutukset sekä niin sanotut rahvaankuulutukset. Ne olivat keskeinen tiedonvälityksen muoto Oulun Wiikko-Sanomien varhaisvuosina. Lehti korosti jumalanpalveluksen arvoa ja merkitystä ilmoittamalla kotikaupunkinsa tulevan sunnuntain saarnat jokaisen numeronsa ensimmäisenä tekstinä. Käytäntö jatkui lehden ilmestymisen loppuun saakka.

Kirkonmäkijulkisuuden yksi erityispiirre oli kuulijoiden eli seurakuntalaisten tai alamaisten ohjaaminen toivottuihin ratkaisuihin elämässään. Pappien toimittama oululaislehti toimi myös tällaisessa tehtävässä. Lukuisten kaunokirjallisten tekstien tai kommentoitujen uutiskirjoitusten välityksellä lukijoita opetettiin pitäytymään oikeaksi koetussa luterilaisessa kristinuskon tulkinnassa. Oulun Wiikko-Sanomien maailmankatsomus oli valistuksen ja luterilaisen kristillisyyden yhdistelmä. Lehti toimi sekä oikeaksi kokemansa uskon opillisena varjelijana että moraalin-vartijana. Huoneentaulun maailmaan sopivalla tavalla lehti kannusti tai oikeastaan painosti kansaa ahkeraan työhön ja hankkimaan sivistystä. Lehti toimi kristillis-valistuksellisen papiston äänenä.

Luterilaisesta maailmankatsomuksesta huolimatta lehden uskonnollinen maisema oli varsin rikassisältöinen. Sitä värittivät niin roomalais-katolilaiset, juutalaiset kuin muslimitkin erityisesti kaunokirjallisessa aineistossa. Kreikkalais-katolinen kristinuskon muoto oli luonnollisesti esillä luterilaisen kirkon ensimmäisen jäsenen – Venäjän keisarin – uskontona. Lehti vaikei sensuurisyyistä varhaisista suomalaisista kansanherätyksistä, vaikka kirjoitettavaa olisi varmasti ollut esimerkiksi körttiläisöikeudenkäynneistä 1830–1840-luvun taitteessa. Lehti julkaisi sen sijaan

kaksi varoittavaa esimerkkikertomusta ulkomailta esiintyneestä herätysliikehännästä. Tältäkin osin lehti esiintyi kirkon ja keisarin äänitorvena, vierasta uskonnollisuutta tarkasteltiin lehden omasta arvomaailmasta käsin.

Oulun Wiikko-Sanomia edusti myös siinä mielessä kirkollista julkisuutta, että se kertoi varsin näyttävästikin seurakuntien ja hiippakuntien toiminnasta. Seurakuntien kuulumisissa rakennustoiminta, erityisesti kirkkojen rakentaminen, ja seurakuntien väestötilastot olivat keskeistä aineistoa. Keisarin ja kirkon suojissa toiminut Oulun Piipiaseura sai lehdeltä osakseen myönteistä julkisuutta. Vuodesta 1832 alkaen lehti julkaisi kummankin tuolloisen hiippakunnan eli Turun arkkihiippakunnan ja Porvoon hiippakunnan virallisia hiippakuntauutisia. Hiippakunnat ja rovastikunnat olivat lehdessä mukana myös joissakin uutiskirjoituksissa.

Oulun Wiikko-Sanomia lakkasi ilmestymästä 1841. Yli kymmenen vuotta myöhemmin 1852 entinen kustantaja Barck alkoi julkaista lehteä uudelleen. Piirilääkäri Elias Lönnrotin toimittama oululaisaviisi oli vuoden 1850 kieliasetuksen mukaisessa tilanteessa vahvasti kansanvalistuksellinen julkaisu. Entisen arvopohjansa mukaisesti lehti kannusti lukijoitaan ahkeraan työhön. Eettisissä kannanotoissa lehdessä ilmeni myös pientä muutosta alkoholipolitiikan osalta: kun lehti oli suhtautunut varhaisvaiheissaan alkoholin kohtuukäyttöön suopeasti, nyt se alkoi voimakkaasti ajaa raittiutta.

Lönnrotin jälkeen lehden toimittajaksi tuli kappalainen Johan Bäckvall. Tämän kaudella 1854–1864 lehdestä kehittyi kansanvalistuksellinen uutislehti. Sensuuriasetukset höltyivät Krimin sodan johdosta 1850-luvun puolivälissä ja lehdistö sai alkaa julkaista uutisia. Varsinaisten uutisten ohella maaseutu- eli paikalliskirjeet nousivat merkittäväksi lehdistöhistorialliseksi ilmiöksi Bäckvallin kaudella. Paikalliskirjoittajat kertoivat kotiseurakuntiansa oloista ja sattumuksista. Hiljalleen niiden välityksellä alettiin käydä myös julkista keskustelua.

Julkisen keskustelun aiheet olivat 1850-luvulla ja vielä seuraavankin vuosikymmenen alussa varsin kirkollisia. Ensimmäinen suuri ilmiö oli vuoden 1852 vaivaishoitoasetuksen johdosta syntynyt seurakunnallisen vaivaishoidon organisointikehitys. Kirjoittajat kuvasivat kotiseurakuntansa ratkaisuja sekä pohtivat köyhyyttä ja sen hoitamista myös periaatteellisella tasolla. Yleistynyt eläitejärjestelmä sai osakseen sekä kiitosta että kritiikkiä. Lehdentekijöiden lääke köyhyyden ja siihen liittyvien ilmiöiden kitkemiseksi oli kansan sivistäminen.

Erlaiset kansanvalistukseen ja opetukseen liittyvät teemat nousivat julkiseen keskusteluun 1860-luvun taitteeseen tultaessa. Paikalliskirjoittajat kertoivat esimerkiksi seurakuntien lainakirjastojen ja sunnuntaikoulujen perustamisesta. Kirjoitusten yleislinja oli erittäin myönteinen uusia työmuotoja kohtaan lehden kansanvalistustavoitteen mukaisesti.

Kansanvalistusaate peilautui myös paikalliskirjeiden eettisiin kannanotoihin, esimerkiksi suhteessa paloviinaan, korttipeliin tai tanssiin, sekä kirkollisia uudistushankkeita koskevassa kirjoittelussa. Lehti asettui selvästi kannattamaan Raamatun kielen uudistamista asian noustessa julkisen polemiikin kohteeksi 1860-luvun taitteessa. Se lienee ollut myös taustalla lehden kielteisessä asennoitumisessa niin sanottuun pakanalähetystyöhön. Bäckvallin mukaan ei kannattanut lähteä maan ääriin, kun omankin kansan keskuudessa oli työsarkaa.

Paikalliskirjeiden rooli oli merkittävä kehityksessä, joka johti yleisen mielipiteen syntyyn. Kasvanut lehdistö tarjosi julkisuusfoorumin kansan tahdon esittämiseksi. Oulun Wiikko-Sanomia ymmärsi muuttuneen roolinsa myös itse. Se määritteli itsensä kansan mielialan osoittajaksi. Lehden avustajan Fredrik Nylanderin mukaan vallanpitäjien tulisi myös kuulla, mitä kansa sanoisi lehdistön välityksellä. Suomalaiskansallinen herääminen, lehden tempautuminen mukaan fennomaaniseen projektiin sekä 1860-luvun taloudelliset ja yhteiskunnalliset uudistukset muuttivat julkisen keskustelun ja uutisten aihepiirejä maallisempaan suuntaan.

Lehti otti fennomaanisen ideologiansa pohjalta kantaa eri kysymyksiin myös uutiskirjoituksissa. Bäckvallin ja tätä seuranneen tilapäistoimittajan jälkeen toimittajaksi astui Robert Mellin, pappismies hänkin. Mellinin kaudella kantaottavuus väheni ja uutislehtikehitys vahvistui entisestään. Hänen jälkeensä lehden viimeisinä vuosina lehti terävöityi uudelleen erityisesti K. F. Kivekkään toimittajakaudella. Lehden edustama fennomania jäi kuitenkin melko maltilliseksi, mistä kertoi muun muassa lehden käytäntö julkaista ruotsinkielisiä ilmoituksia.

Sanomalehdistön nousu heikensi ratkaisevasti jumalanpalveluksen joukkotiedotusroolia. Oulun Wiikko-Sanomien näkökulmasta tämä tuli esille erityisesti Oulun seurakunnan osalta. Tieto ei enää 1850–1860-luvulla tavoittanut kaikkia kuulutusten välityksellä. Sen vuoksi lehdessä ehdotettiin sanomalehden käytön lisäämistä seurakunnallisessa tiedottamisessa. Ilmiö eteni nopeimmin kaupunkilaisten ja kieliryhmittäin tarkasteltuna ruotsinkielisten keskuudessa. Kirkossakäyntiaktiivisuuden laskua kuitenkin surtiin eri puolilla lehden levikkialuetta.

Julkisuusaseman horjumisen lisäksi paikallisseurakunnan jumalanpalveluksen hengellinen rooli kohtasi herätysliikkeiden tuottaman haasteen. Heränneet saattoivat mennä naapuriseurakuntaan kuuntelemaan samalla tavalla uskovaan pappia, mikä oli ennenkuulumatonta. Herätysten edustajat kokoontuivat omiin seuroihinsa, mikä myös verotti jumalanpalveluksen osallistujajoukkoa. Kansanherätykset haastivat valtionkirkon paitsi uskonnollisen elämän viitekehyksenä myös uutena julkisuuden muotona. Herätysten seuroissa maallikot pitivät julkisia puheita ja mursivat näin pappien saarna- ja tiedotusmonopolia. Näin ne omalta osaltaan ajoivat kirkonmäki-julkisuutta yhä pienempään rooliin. Lehti suhtautui kansanherätyksiin ja sittemmin herätysliikkeisiin kriittisesti, mutta antoi niille myös tunnustusta esimerkiksi kansan siveellisen tason noususta ja lukutaidon parantumisesta. Toisaalta se ajoi esimerkiksi papiston yhteiskunnalliseen asemaan samoja muutoksia kuin herännäishenkisen papisto 1860–1870-luvulla.

Luterilainen kristinuskon oli tärkeä fennomania-aatteelle. Myös Oulun Wiikko-Sanomia edusti uutislehtikehityksestään huolimatta valistusta korostavaa kristinuskon tulkintaa. Se esimerkiksi vastusti täyttä uskonnonvapautta asian nousussa julkiseen keskusteluun 1870-luvulla. Luterilaisen kirkon toiminta oli lehdessä esillä loppuun asti. Bäckvallin kaudesta alkaen lehti julkaisi hiippakuntauutisia, joita hallitsi 1851 toimintansa aloittanut Kuopion hiippakunta. Myös Turun ja Porvoon tuomiokapitulien kuulumiset kuuluivat sen ohjelmaan epäsäännöllisesti. Lisäksi paikalliskirjoittajat kertoivat kotipaikkakuntiansa maallisia ja hengellisiä kuulumisia.

Oulun Wiikko-Sanomia oli osa suomalaisen modernisaation, sekularisaation ja uskonnollisen elämän uudelleen järjestäytymisen suurta kertomusta. Julkisen kulttuurin muutos ja siihen liittyvä kulttuurin kirjallistuminen oheisilmiöineen oli punainen lanka lehden tarinassa. Samalla kun hallinto ja julkinen elämä sekularisoituivat, uskonnollinen elämä järjestyi uudelleen herätysliikkeiden ja yhdistysten vaikutuksesta. Niin julkisessa, hallinnollisessa kuin uskonnollisessakin mielessä 1830-luvun elämänympäristö oli ollut yhteinen seurakunta. 1850-luvulla seurakunta pysyi edelleen elämän perusyhteisönä, mutta julkisuuden ja uskonnollisen elämän näkökulmasta sen yhtenäisyys alkoi rakoilla. Yhteiskunnallisten uudistusten ja kulttuuristen murrosten johdosta luterilaisesta kirkosta ja uskonnosta tuli kulttuurin osa – tosin hyvin dominoiva. Se ei kuitenkaan enää ollut koko kulttuuri. Julkisen ja uskonnollisenkin elämän viitekehyyksi oli syntynyt yhteiskunta.

Lyhenteet .

diss.	akateeminen väitöskirja
Hist. tutk.	Historiallisia tutkimuksia
HYKK	Helsingin yliopiston keskusta-kampuskirjasto
JoKK	Itä-Suomen yliopiston kirjaston Joensuun kampuskirjasto
KHS	Kuopion Hippakunnan Sanomia
KTS julk.	Karjalan teologisen seuran julkaisuja
KÅ	Kyrkohistorisk Årsskrift
OMA	Oulun maakunta-arkisto
OWS	Oulun Wiikko-Sanomia
pk	pääkirjoitus
PRA	Laestadiana 10 Pekka Raittilan yksityisarkisto
päätoim.	päätoimittaja
red.	redigerad
SKHS toim.	Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia
SKHS vuosik.	Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja
SKS toim.	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia
Str	Suometar
TA	Teologinen Aikakauskirja
toim.	toimittanut

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Oulun maakunta-arkisto	OMA
Laestadiana 10 Pekka Raittilan yksityisarkisto	PRA
Poimintoja Oulun sanomalehdistä 1800-luvulla	Ef: 33

Painetut lähteet

Colliander, O. I.

1910–1918 Suomen kirkon paimenmuisto. 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan I - II.
SKHS toim. VIII. Helsinki.

Werkko, K.

1879 Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lasten-kirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875. Jyväskylä.

Sanoma- ja aikakauslehdet

KHS	Kuopion Hippakunnan Sanomia	1859
OWS	Oulun Wiikko-Sanomia	1829–1879
Str	Suometar	1861, 1864

Kirjallisuus

Barker, Hannah & Burrows, Simon

2003 Introduction. – Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760–1820. Cambridge.

Brockman, Leena

2008 Kirkko ja uskonto Oulun sanomalehdissä 1876-1891. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. JoKK.

Hautala, Kustaa

1975 Oulun kaupungin historia III. 1809–1856. Oulu.

1976 Oulun kaupungin historia IV. 1856–1918. Oulu.

- Hirvonen, Heidi
2013 Tiedon, tahdon vai resurssien puutetta. Suomen hallinto ja syksyn 1867 elintarvikekriisi. Valtiotieteen pro gradu -tutkielma. HYKK, valtiotiede.
- Hirvonen, Maija
2000 Salanimet ja nimimerkit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 16. Jyväskylä.
- Hokka, Jenni & al.
2013 Suomalaiset sanomalehdet uskonnollisen maiseman tuottajina. Uskontojournalismi Helsingin Sanomissa, Ilkassa, Kalevassa ja Karjalaisessa vuosina 2007–2011. – Media & Viestintä.
- Huhta, Ilkka
2001 ”Täällä on oikea Suomenkansa”. Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918. SKHS toim. 186. Diss. Helsinki. Saarijärvi.
2009 Wiinan kauhistus – heränneet ja alkoholi ennen vanhaan. – Terve sielu terveessä ruumiissa. Juhlakirja professori Paavo Kettusen täyttäessä 60 vuotta 27.11.2009. Toim. Hannu Mustakallio. KTS julk. 1. Joensuu.
2012 Suomalaisen herätysliikejulkisuuden erityispiirteitä autonomian kauden alkupuolella. – TA.
2013 Kaunokirjallisuus. – Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Toim. Jaakko Olavi Antila & Esko M. Laine & Juha Meriläinen. SKHS toim. 226. Helsinki.
- Häkkinen, Antti
1991 ”Kuolema tulee jäkäläleiwästä” – Hätäravinto, jäkäläleipävalistus ja sen vastaanotto. – Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen & al. Porvoo.
- Jalkanen, Kaarlo
1976 Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1809–1870. SKHS toim. 101. Diss. Helsinki. Rauma.
1978 Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1870–1918. SKHS toim. 108. Rauma.
- Juva, Mikko
1950 Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848–1869. SKHS toim. 51. Diss. Helsinki.
1976 Kirkon parlamentti. Suomen kirkolliskokousten historia 1876–1976. Helsinki.
- Kakkuri, Teemu
2015 Raamattuja Suomen kansalle. Suomen Piiphiaseuran historia 1. 1812–1947. Helsinki.

Kauranen Kaisa

- 1999   Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla. Valtiotieteen lisensiaatin tutkielma. Hist. tutk. 204. Helsinki.
- 2013   Mitä ja miksi kansa kirjoitti? – Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toim. Lea Laitinen & Kati Mikkola. SKS toim. 1370. Helsinki.

Knapas, Marja-Terttu

- 2000   Helsingin Nikolainkirkon vihkiminen. – Kristinuskon historia 2000. Kristinuskon Suomessa. Päätoim. Eino Murtorinne. Porvoo.

Koskeniemi, Lauri

- 1967   Suomen evankelinen liike 1870–1895. Diss. Helsinki. Turku.

Kylli, Ritva

- 2001   Pitäjänräätilin poika Anders Andelin opettajana Pohjois-Suomessa. – Pohjoissuomalaista todellisuutta etsimässä. Oulun maakunta-arkiston 70-vuotisjuhlakirja. Toim. Harri Turunen. Scripta Historica 29. Oulu.
- 2005   Kirkon ja saamelaisten kohtaaminen Utsjoella ja Inarissa 1742–1886. Studia Historica Septentrionalia 47. Diss. Oulu. Rovaniemi.
- 2012   Saamelaisten kaksi kääntymystä. Uskonnon muuttuminen Utsjoen ja Enontekiön lapinmailla 1602–1905. Hist. tutk. 259. Helsinki.

Laasonen, Pentti

- 1971   Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa. SKHS toim. 83. Helsinki.

Laine, Esko M.

- 2001   Piika pakeni, huivi hukassa. Joukkotiedotuksen luonteesta 1600-luvulla. – Journalismikritiikin vuosikirja 2001.

Laine, Esko M. & Laine, Tuija

- 2010   Kirkollinen kansanopetus. – Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle. Toim. Jussi Hanska & Kirsi Vainio-Korhonen. SKS toim. 1266:1. Helsinki.

Laitila, Teuvo

- 1990   Valtio ja kirkko Kreikassa lainsäädännön valossa. Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. Toim. Hannu Mustakallio. SKHS toim. 153. Jyväskylä.

Laitinen, Reetta

- 2006   Kirkko ja uskonto Karjalattaressa vuosina 1874–1893. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. JoKK.

Landgrén, Lars(-Folke)

- 1988 Kieli ja aate – Politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. – Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Päätoim. Päiviö Tommila. Kuopio.
- 2013 Lehdistö- ja aatehistoria. – Kristinuskon historian tutkimusalat ja metodit. Toim. Jaakko Olavi Antila & Esko M. Laine & Juha Meriläinen. SKHS toim. 226. Saarijärvi.

Lohi, Seppo.

- 1997 Pohjolan kristillisyyden leviäminen Suomessa 1870–1899. Diss. Oulu.

Mikkola, Kati & Laitinen Lea

- 2013 Mielen ja kielen muutoksia. – Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toim. Lea Laitinen & Kati Mikkola. SKS toim. 1370. Helsinki.

Mustakallio, Hannu

- 1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. SKHS toim. 126. Diss. Helsinki.
- 2001 Palvelun poluilla Pohjois-Suomessa. Oulun Diakonissakoti 1896–1916. Oulun Diakonissalaitoksen tieteellisiä julkaisuja 2. Oulu.
- 2002 Köyhät, sairaat ja kirkko. Suomalaista diakoniaa 1800-luvulta 1940-luvulle. – Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä. Toim. Virpi Mäkinen. Jyväskylä.
- 2009 Pohjoinen hiippakunta. Kuopion–Oulun hiippakunnan historia 1850–1939. Helsinki.
- [2015] Oulun kirkkohistoria 1870–1945. Käsikirjoitus.

Nieminen, Hannu

- 2006 Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917. Tampere.

Palola Ari-Pekka

- 2000 Kirkko keskellä kaupunkia. Oulun kirkkohistoria I vuoteen 1870. Hämeenlinna.

Pietilä, Jyrki

- 2008 Kirjoitus, juttu, tekstielementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyyppeiden kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771–2000. Diss. Jyväskylä.

Pirinen, Kauko

- 1968 Kirkko ja valtio. – Kirkko Suomessa. Toim. Aimo T. Nikolainen & al. Helsinki.
- 1983 Lutherin ja uskonpuhdistuksen riemujuhlat Suomessa. – SKHS vuosik. 73. Toim. Hannu Mustakallio. Helsinki.
- 1985 Schaumanin kirkkolain synty. Toim. Simo Heininen. SKHS toim. 132. Helsinki.

- 2001 Kirkkoraamatusta kansanraamatuksi. Suomalaisen Raamatun uudistamispyrkimykset 1776–1861. – Kauko Pirinen in memoriam. Toim. Mikko Ketola. SKHS toim. 187. Helsinki.
- Pulma, Panu
1992 Köyhästäkö kansalainen. Köyhyys 1800-luvun poliittisena ongelmana. – Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Toim. Pertti Haapala. Tampere.
- Raittila, Pekka
1967 Lestadiolaisuuden matrikkeli ja bibliografia. SKHS toim. 74. Helsinki.
1976 Lestadiolaisuus 1860-luvulla. Leviäminen ja yhteisönmuodostus. Diss. Helsinki.
1981 Uudistusmieli vai konservatismi? Raahan ja Kalajoen rovastikuntien herännäispapisto ja 1800-luvun kirkkolain uudistaminen. – SKHS vuosik. 70–71. Toim. Hannu Mustakallio & Pekka Raittila. Helsinki.
- Remes, Viljo
1993 Siemen kasvaa puuksi 1859–1895. Sata vuotta suomalaista lähetystyötä I:2. Helsinki.
- Rikkinen, Kalevi
1990 Kirkko keskellä kylää. – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. Toim. Hannu Mustakallio. SKHS toim. 153. Jyväskylä.
- Salmela, Timo
2012 Kuopion Hippakunnan sanomia 1859–1860. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. JoKK.
- Silfverhuth, Voitto
1977 Kirkon ja keisarin sensuuri. Uskonnollisen kirjallisuuden valvonta Suomessa 1809–1865. SKHS toim. 104. Diss. Helsinki.
- Soikkanen, Hannu
1991 ”Siikajoella tehtiin pastorin paikka köyhäin koiksi” – Papit ja kansa hätäaikana. – Kun halla nälän tuskan toi. Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet. Toim. Antti Häkkinen & al. Porvoo.
- Stark, Laura
2013 Sanomalehtien maaseutukirjeet. – Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Toim. Lea Laitinen & Kati Mikkola. SKS toim. 1370. Helsinki.
- Stenius, Henrik
1991 En part tiger. Frågor kring offentlighetsstrukturer i Finland. – Press i klipp, fil och forsk. Brages årsskrift 1990. Red. Henrik Stenius & Siv Westergård. Helsingfors.
1992 Julkisen keskustelun rajat suuriruhtinaskunnassa. – Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta. Toim. Pertti Haapala. Tampere.

- Sulkunen, Irma
2004 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892. SKS toim. 952. Tampe-
re.
- Suvanto, Pekka
1977 Sanomalehdistö historian tutkimuksen lähteenä. – Yleisen historian
lähteet ja niiden käyttö. Toim. Pekka Suvanto. Helsinki.
- Swanström, André
2014 Upplysta präster och döpta judar – Judisk samhällsintegration i Finland
i början av 1800-talet. – Kristityt, juutalaiset ja muslimit. Toim. Jaakko
Olavi Antila & Piia Latvala. SKHS vuosik. 104. Tallinna.
- Takolander, Alfons
1926–1927 Erik Gabriel Melartin. Hans liv och verksamhet I–II. SKHS toim. 21–
22. Helsinki.
- Tiensuu, Kyllikki
1985 Edvard Bergenheim. Toiminta koulumiehenä ja arkkipiispana vuoteen
1863. SKHS toim. 133. Diss. Helsinki.
- Tommila, Päiviö
1963 Suomen sanomalehdistön levikki ennen vuotta 1860. Porvoo.
1984 Oulun Wiikko-Sanomia 1829–1879. Oulun lehdistön alkutaival. Oulu.
1988a Yhdestä lehdestä sanomalehdistöksi 1809–1859. – Suomen lehdistön
historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Päätoim. Päiviö
Tommila. Kuopio.
1988b Oulun Wiikko-Sanomia. – Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos Ko-
tokulma – Savon lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Pää-
toim. Päiviö Tommila. Jyväskylä.
1988c Kuopion Hippakunnan Sanomia. – Suomen lehdistön historia 6. Haku-
teos Kotokulma – Savon lehti. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985.
Päätoim. Päiviö Tommila. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö & Landgren, Lars
1988 Suometar. – Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna –
Övermarks Tidning. Sanoma- ja paikallislehdistö 1771–1985. Päätoim.
Päiviö Tommila. Jyväskylä.
- Turunen, Miika
2006 Kuopion sanomalehtien kirjoittelu kirkosta, uskonnosta ja papistosta
1884–1891. Kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. JoKK.
- Tuusa, Soile
2014 Kuopion hiippakunnassa 1850 - 1896 vihityt papit. Kirkkohistorian pro
gradu -tutkielma. JoKK.

Vapaavuori, Hannu

1997 Virsilaulu ja heräävä kansallinen kulttuuri-identiteetti. Jumalanpalveluksen virsilaulua ja -sävelmistöä koskeva keskustelu Suomessa 1860-luvun puolivälistä vuoteen 1886. SKHS toim. 173. Diss. Helsinki.

Vilkuna, Kustaa H. J.

2015 Juomareiden valtakunta. Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850. Helsinki.

Widén, Bill

1993 Predikstolen som massmedium. – KÅ.

2002 Predikstolen som massmedium i det svenska riket från medeltiden till stormaktstidens slut. Studia Historica Ecclesiastica Academiae Aboensis 1. Åbo.

Ylikangas, Heikki

1979 Körttiläiset tuomiolla. Massaoikeudenkäynnit heränneitä vastaan Etelä-Pohjanmaalla 1830- ja 1840-lukujen taitteessa. Helsinki.

1990 Herätysliikkeiden pohjasta ja perustasta. – Kirkko ja politiikka. Juhlakirja professori Eino Murtorinteen täyttäessä 60 vuotta 25.11.1990. Toim. Hannu Mustakallio. SKHS toim. 153. Jyväskylä.